

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**YÜKSEKÖĞRENİM KREDİSİ KULLANIMININ DAVRANIŞSAL
İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ: İNÖNÜ
ÜNİVERSİTESİ İİBF ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Mustafa Ercan KILIÇ

HAZIRLAYAN
Yunus BAKIR

MALATYA-2020

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**YÜKSEKÖĞRENİM KREDİSİ
KULLANIMININ DAVRANIŞSAL İKTİSAT
PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ: İNÖNÜ
ÜNİVERSİTESİ İİBF ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus BAKIR

DANIŞMAN

Dr. Mustafa Ercan KILIÇ

MALATYA-2020

ONUR SÖZÜ

Dr. Mustafa Ercan KILIÇ danışmanlığında Yüksek lisans Tezi olarak hazırladığım “Yükseköğrenim Kredisi Kullanımının Davranışsal İktisat Perspektifinden İncelenmesi: İnönü Üniversitesi İİBF Üzerine Bir Çalışma” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Yunus BAKIR

ÖNSÖZ

“Yükseköğrenim Kredisi Kullanımının Davranışsal İktisat Perspektifinden İncelenmesi: İnönü Üniversitesi İİBF Üzerine Bir Çalışma” isimli çalışma, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında Dr. Mustafa Ercan KILIÇ danışmanlığında hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir. Bu çalışma, yükseköğrenimde okuyan öğrencilerin, eğitim süresince almış oldukları öğrenim kredisinin, geri ödemesi ile alakalı sorunlarını davranışsal iktisat açısından değerlendiren bir araştırmadır.

Yüksek lisans tez çalışmamın araştırmasında, planlamasında ve yürütülmesinde, tecrübelerini ve önerilerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Mustafa Ercan KILIÇ’a teşekkür ederim. Ayrıca tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destek gösteren kıymetli annem Zehra BAKIR’a, rahmetli babam Yakup BAKIR’a, tüm kardeşlerime ve her zaman yanımda olan kıymetli arkadaşlarım ile dostlarıma teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, 1961 yılında üniversite okuyan ve maddi durumu iyi olmayan öğrencilere yardım sağlama amacıyla kurulmuş bir devlet kuruluşudur. Kurumun en temel faaliyetleri öğrenim bursu, öğrenim kredisi, yurt hizmeti ve yemek yardımı desteği sunmaktır. 21. yüzyılda üniversite okuyan öğrenci sayılarının artmasıyla sağlanan desteklerin boyutu da artış göstermiştir. Bu faaliyetler arasında en yoğun şekilde uygulanan öğrenim kredisi desteğidir. Diğer taraftan öğrenim kredisi miktarı arttıkça, geri ödeme öğrenciler için ciddi bir soruna dönüşmüştür. Bu tez çalışmasının amacı ilk olarak öğrencilerin, öğrenim kredisi hakkında karar alma süreci ve sonrasında geri ödeme süreçlerini davranışsal iktisat gözüyle araştırmaktır. Ayrıca bu süreçlerin sorun teşkil etmesi noktasında muhtemel çözümler davranışsal iktisat çerçevesinde önerilmiştir. Bu araştırma iki ayrı örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Birinci örneklem, İnönü Üniversitesi İİBF 'de lisans eğitimine devam eden 1. ve 2. Sınıf öğrencileri kapsarken, ikinci örneklem yine İnönü Üniversitesi İİBF 'den mezun olan kişilerden oluşmaktadır. Bu iki grup üzerinden iki ayrı anket çalışması yürütülmüştür. Anket sonuçları incelendiğinde öğrenim kredisi kullanan öğrencilerin kredi kullanımında rasyonel davranmadıkları, tam bilgiye sahip olmadıkları ve dürtülmeye ihtiyaç duydukları gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğrenim Kredisi, Davranışsal İktisat, Sınırlı Rasyonellik, Dürtme

ABSTRACT

Chief Office of Higher Education Loans and Dormitories is a public institution established in 1961 with the aim of providing financial assistance and accommodation service to undergraduates and post-graduates. The main activities of this institution are; providing scholarship, education loan, dormitory service and food aid. Beginning with 21st century, with the increase in the number of students, the amount of the support has also increased. The mostly applied activity is the education loan support. However, as the level of loans increased, repayment has become a serious problem for students. This study makes a research for students' decision process about education loans and repayment process with behavioral economics approach. Moreover, possible solutions for problematic points of these processes are suggested within the framework of behavioral economics. This research is done over two different groups. First group includes 1st and 2nd year undergraduate students of Inonu University FEAS (Faculty of Economics and Administrative Sciences) and the second group consists of graduates from Inonu University FEAS. Two separate surveys were conducted on these two groups. After the results of the surveys were examined, it was observed that students who takes education loans do not behave rationally, do not have full knowledge and needs to be nudged.

Keywords: Higher Education Loan, Behavioral Economics, Bounded Rationality, Nudge

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xi
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

1. YÜKSEKÖĞRENİM KREDİSİ

1.1. Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu	5
1.2. Kredi ve Yurtlar Kurumu Bütçe Giderleri	8
1.2.1. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri	8
1.2.2. Kurumsal Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri.....	10
1.3. Kredi ve Yurtlar Kurumu Bütçe Gelirleri	11
1.4. Yıllara Göre Aylık Ödenen Öğrenim Bursu ve Kredisi Miktarları.....	12
1.5. Yıllara Göre KYK Yurtlarında Kalan Öğrencilere Yapılan Beslenme Yardımları.....	12
1.6. Yıllara Göre Ödeme Yapılan Öğrenci Sayıları.....	14
1.7. Yıllara Göre Tahsil Edilen Kredi Miktarları.....	15
1.8. Gelişmiş Ülkelerde Yükseköğrenim Burs ve Kredi Durumları	16
1.8.1. Amerika Birleşik Devleti.....	17
1.8.2. İngiltere	18
1.8.3. Almanya.....	18
1.8.4. Fransa	19

2. DAVRANIŞSAL İKTİSAT

2.1. Davranışsal İktisadın Tarihsel Gelişimi	23
2.1.1. Klasik İktisat Döneminde Davranışsal Yaklaşım	24
2.1.2. Neo-klasik İktisat Döneminde Davranışsal Yaklaşım.....	26
2.1.2.1. Erken Neo-klasik İktisat Dönemi.....	26
2.1.2.2. Savaş Sonrası Neo-klasik İktisat Dönemi.....	29
2.1.3. Davranışsal İktisat Dönemi	31
2.1.3.1. Erken Dönem Davranışsal İktisat.....	32
2.1.3.2. Yakın Dönem Davranışsal İktisat	34
2.2. Davranışsal İktisadın Araştırma Yöntemleri.....	37
2.3. Davranışsal İktisadın Bazı Temel Kavramları	39
2.3.1. Sınırlı Rasyonellik	39
2.3.2. İkili Sistem Teorisi.....	41
2.3.3. Beklenti Teorisi.....	43
2.3.4. Dürtme.....	45
2.3.5. Çıpa (Demirleme) Etkisi	47
2.3.6. İzafiyet (Görecelik) Etkisi.....	48
2.4. Nobel Ekonomi Ödülü Kazanan Davranışsal İktisatçılar ve Çalışmaları	48

3. ARAŞTIRMA BÖLÜMÜ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	52
3.2. Araştırmanın Yöntemi	52
3.3. Araştırma Konusu ile İlgili Literatür Çalışmaları	53
3.3.1. Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar	53
3.3.1.1. Makale ve Bildiriler.....	53
3.3.1.2. Tez Çalışmaları.....	56
3.3.2. Yurtdışında Yapılmış Çalışmalar	57
3.4. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirme	58
3.4.1. Lisans 1. ve 2. Sınıf Öğrencilere Yapılan Anket Soruları ve Cevap Oranları.....	58

3.4.2. Lisans Mezunu Öğrencilere Yapılan Anket Soruları ve Cevap Oranları.....	59
3.4.3. Anketlerin Ön Değerlendirmesi	61
3.4.4. Anketlerin Karşılaştırılması ve Genel Değerlendirme.....	63
SONUÇ	67
KAYNAKÇA.....	70

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. 2017 Yılı Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri	9
Tablo 1.2. 2017 Yılı Kurumsal Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri	10
Tablo 1.3. 2017 Yılı Gelir Bütçesi	11
Tablo 1.4. Yıllara Göre Aylık Ödenen Burs – Öğrenim Kredisi Miktarları	12
Tablo 1.5. 2003- 2018 Yılları Arasında Öğrencilere Yapılan Günlük Beslenme Yardımları	13
Tablo 1.6. Yıllar İtibari ile Ödeme Yapılan Öğrenci Sayıları.....	14
Tablo 1.7. Yıllar İtibarıyla Öğrenim Kredisi Tahsilat Miktarları	16
Tablo 3.1. Lisans 1. ve 2. Sınıf Öğrencilere Yapılan Anket Soruları ve Cevap Oranları	59
Tablo 3.2. Lisans Mezunu Öğrencilere Yapılan Anket Soruları ve Cevap Oranları	60

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1. Beklenti Teorisi Değer Fonksiyonu	44
--	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Müller-Lyer Yanılsaması	43
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

İİBF : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

KYK : Kredi ve Yurtlar Kurumu.

GSB : Gençlik ve Spor Bakanlığı.

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomik anlamda gelişmesinde ve refah içinde yaşamasının ölçütlerinden biri olarak eğitim gelmektedir. Eğitim kurumlarının sayısı bilimin, sanatın ve teknolojinin durumuna paralellik göstermektedir. Yükseköğrenim kurumlarının sayısı bir yüzyıl öncesine göre önemli bir artış göstermiştir. Yükseköğrenimde okuyan öğrencilerin, temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik harcamaları söz konusudur. Bu ihtiyaçlar; barınma, yeme-içme, ulaşım, nakdi destek, sosyal ve kültürel faaliyetleri içeren harcamalardır. Öğrencilerin eğitim almasında ailelerin önemi büyüktür. Ancak kimi aileler, maddi durumları iyi olmadığından öğrencilerin harcamalarını karşılayabilecek konumda değildir. Bu yüzden öğrenciler, bazı kamu kuruluşlarından, özel şirketlerden, vakıflardan ve derneklerden yardım talebinde bulunurlar. Devletler, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bazı kamu hizmetleri ifa etmektedirler. Hizmetler, kimi zaman öğrencilerin eğitim durumunu karşılıksız sürdürülürken, bazı faaliyetleri ise düşük miktarlarda harç alarak yürütülmektedir. Ancak bazı yardım ve destekler ise öğrencilerden geri tahsil edilmektedir.

Yükseköğrenim eğitimi alan öğrencilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1961 yılında “Kredi Yurtlar Kurumu” kurulmuştur. Kuruluşunun ilk yıllarında ülkenin ekonomik şartlarına bağlı olarak saha alanı kısıtlı bir yapılanmadır. Yıllar itibariyle üniversite sayılarının artması, kurumun saha alanını gelişmesini sağlamıştır. Kurum, ilk yıllarında yükseköğrenimde okuyan öğrencilerin nakdi destek ihtiyaçlarını, barınma ve beslenmelerini sağlamak amacıyla faaliyetlerini yürütürken, zaman içerisinde etkinlik alanını genişleterek yurt dışında eğitim gören öğrencilere ve ülkede okuyan yabancı uyruklu öğrencilere yardım sağlan bir kuruluş haline gelmiştir.

Kredi Yurtlar Kurumu, 2018 yılında “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” ne geçişle birlikte, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü ismini alarak “Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlanmıştır. Kurumun ekonomik anlamda faaliyetlerine günümüzde spor, sanat, sosyal ve kültürel faaliyetler de eklenmiştir. Yurt hizmetleri bağlamında yürütülen bu faaliyetler, diğer öğrencilerin yaşadıkları yaşam standardını yakalama açısından benzerlik göstermeye başlamıştır. Öğrencilerin kurumdan elde ettiği sosyal faaliyetlere ek olarak nakdi desteklemeler de devam etmektedir. Öğrenim bursu maddi durumu iyi olmayan öğrencilere, öğrenim kredisi ise talep eden tüm öğrencilere verilmektedir.

Öğrenim bursu 2004 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Öğrenim kredisi ise kurumun ilk kurulduğu yıllardan itibaren faaliyet göstermektedir.

Öğrenim kredisi, son yıllarda yükseköğretimden mezun olan öğrenciler arasında ekonomik bir sorun olarak görülmektedir. Kredi desteğinin geri ödenememesine ilişkin ortaya çıkan bu sorunlar; öğrencilerin mezun olduktan sonra iki yıl içerisinde iş bulamaması ve ödeme yapamaması, ödeme yapamadığı için kredi borcuna ek olarak faiz eklenmesi gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar kamuoyunda zaman zaman “Kredi borçları silinsin!” veya “Öğrenim kredisi faizleri kaldırılın!” gibi başlıklar ile gündem olmaktadır. Ortaya çıkan bu sorunlar nedeniyle bu çalışma, yükseköğretim okuyan ve öğrenim kredisi alan öğrencilerin kredi kararlarını ve yaşadıkları sıkıntıları incelemek üzere yapılmıştır.

Gelişmiş ülkelerde, desteğe ihtiyacı olan öğrencilere yönelik istihdam alanı gibi uygulamalar yapılmaktadır. Öğrencinin eğitim gördüğü kurum üzerinden yöneltilen istihdam alanlarında, bir kamu kuruluşunda çalışması, öğrencinin eğitim aldığı alanda kendi alt sınıfındaki öğrencilere ders anlatması, kısmi çalışma sürelerinin olması ve hafta sonu tam zamanlı çalışma olanaklarının sağlanması, öğrencilerin kredi almasını veya kredi borçlarının kısmen ödenmesine olanak sağlamaktadır. Bu türden çalışma olanakları, bazı ülkelerde uygulanırken bazı ülkelerde kredi geri ödeme süresi, uzun zaman esnetilmektedir. Kredi geri ödeme süresi bazı ülkelerde 5 yıl iken bazı ülkelerde 20 yılı geçen öğrencilerin kredi borçları devlet tarafından silinmektedir.

Bu çalışmanın amacı, yükseköğretimden mezun olan ve öğrenim kredisi alan öğrencilerin, geri ödeme açısından ortaya çıkan sorunlarını davranışsal iktisat boyutu ile ele almaktır. Çalışmada kredi alımın başlangıcı olarak kabul edilen 1. ve 2. Sınıf öğrencilerin kredi kararının, mezun olduktan sonra ortaya çıkan geri ödeme süreci ile alakalı zamanlar arası davranışsal durumunu incelenmektedir. Öğrencilere yapılan anketlerde likert ölçeğine göre öğrenci cevapları alınmıştır. Cevaplar ile öğrencilerin yaşamış olduğu sıkıntılar, pişmanlık durumu, kredi kararını etkileyen çevresel faktörler, kredi kararının geri ödenmesiyle ilgili ortaya çıkan sorunlar belirlenmiştir. Anket sorularından elde edilen yüzdelik oranlarla, öğrencilerin kararlarına etki eden faktörler davranışsal iktisat alanına özgü çerçevede yorumlanmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yükseköğrenim kredisi hakkında genel bilgiler verilmektedir. Yükseköğrenimin sosyal ve maddi destek sağlayan kurumu olan “Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü” hakkında açıklama yapılmıştır. Kurumun son yıllarda yapılan burs ve kredi bilgileri mali tablolar ile gösterilmektedir. Kredi verme rakamlarıyla birlikte, kurumun son dönemde tahsil ettiği kredi tutarları gösterilmiştir. Son olarak bu bölümde, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yükseköğrenim yardımları ve kredi durumları anlatılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde davranışsal iktisat alanı açıklanmıştır. Davranışsal iktisadın tanımı yapılarak, davranışsa iktisadın gelişimi, zamanlar arası dönemleri literatür ile anlatılmıştır. Davranışsal iktisadın temel araştırma yöntemleri ve temel kavramları olarak kabul edilen; sınırlı rasyonellik, ikili sistem teorisi, beklenti teorisi, dürtme, çıpa ve izafiyet teorisi açıklanmıştır. Son olarak Nobel ödülü kazanan iktisatçılar ve davranışsal iktisat çalışmaları özetlenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü araştırma bölümüdür. Bu bölümde araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi belirtilmiştir. Araştırmanın konusuyla ilgili literatür çalışmalarına değinilen bu bölümde, araştırmanın bulguları, ön değerlendirme kısmında yüzdelerle yorumlanmıştır. Son olarak öğrenim kredisi ile ilgili sorunlara, davranışsal iktisat çerçevesinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca öğrenim kredisi ile ilgili davranışsal iktisat politikaları ve çözüm önerileri sunulmuştur.

1. YÜKSEKÖĞRENİM KREDİSİ

Tarih boyunca her ülkenin bir ekonomik yapısı vardır. Bu ekonomik yapı zaman içerisinde konjunktürel dalgalanmalar ile inişli çıkışlı bir durum sergilemektedir. 21. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan küreselleşme anlayışı ülkelerin ekonomik yapısını değiştirme arayışına yöneltmiştir. Küreselleşme devletlerin birbirine karşı üstünlük sağlamaya çalıştığı bir sistemdir. Bu sistem içerisinde ekonomik olarak üstün olan ülkeler gelişmiş ülke olarak kabul edilirken, diğer ülkeler az gelişmiş ülke olarak kabul edilir. Eğitim sistemi bir ülkenin ekonomik yapısına doğrudan etki etmektedir. Uzmanlaşma ve teknolojik üstünlüğü sağlamak için bilimsel eğitim gereklidir. Eğitim ile ilerleyen bir toplum, ekonomi ile birlikte sosyal, kültürel ve demokratik açıdan daha gelişmiş bir ülke aşamasını gerçekleştirir.

İyi bir nesil yetiştirmek iyi bir eğitimden geçer! Sözünden hareketle, her ülkenin gençlerini yetiştirme ve geleceğe hazırlama konusunda sorumluluğu vardır. Bu açıdan genç bir nüfusa sahip olan Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini inşa etmesi bakımından 'Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 21.yüzyılda atacağı adımlar son derece önemlidir. Yükseköğrenim okuyan öğrencilerin, eğitim masrafları yüksek olduğundan öğrencilerin finansal desteklere ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçları gidermek adına en başta görev ailelere düşmektedir. Ailelerin finansal açıdan yetmediği ve öğrencilerin eğitim masraflarını karşılayamaması durumunda bu yükü yüklenecek birim devlet kurumlarıdır. Bu yüzden devlet adına yardım ve destekleri organize etmek için "Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, yükseköğrenim okuyan öğrencilere eğitim esnasında, nakdi yardım sağlayan ve aynı zamanda gençlerin sosyal ve kültürel açıdan gelişmesi için faaliyetler yürüten ekonomik ve sosyal hizmete dayalı bir devlet kuruluşudur. Bu faaliyet ve destekler kısaca; barınma ve beslenme için yurt hizmeti, öğrenim bursu ve öğrenim kredisi gibi nakdi yardımlar, spor, konferans, etkinlik gibi sosyal ve kültürel faaliyetlerdir. Bu kurumun bugün atacağı adımlar, gelecek neslin toplumsal biçimini ve kültür seviyesini oluşturacağı için yapılan faaliyetler son derece önemlidir.

Bu bölümde, Türkiye'de yükseköğrenim okuyan öğrencilerinin faydalandıkları kurum olan 'Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü'nün gelişimi hakkında genel bir bilgi verilecek olup kurumun yıllık mali tabloları, öğrenci sayıları, ödeme tutarları ve tahsil

edilen kredi miktarları ve gelişmiş ülkelerin kredi ve burs durumları hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1.1. Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu

Türk milletinin yükseköğrenim okuyan öğrencilerine yardım desteği asırlar öncesinden başlamıştır. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde çeşitli yapılanmalar mevcuttur. Özellikle medrese eğitimi veren kurumların yakınına inşa edilen ‘külliye’ halkın desteğiyle öğrencilere aşevleri kurarak beslenme desteği, barınma ve kitap desteği sağlamıştır. Bu kurumlar bağışlarını camilerden toplamıştır. Cumhuriyetle birlikte medreseler kapatılmış olsa da benzer yapılanmalar devam etmiştir (Stratejik Plan 2018-2022, 2017, s. 22).

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, 22 Ağustos 1961 yılında “351 sayılı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Kanunu” ile yürürlüğe girmiş ve 4 Ekim 1961 yılında Ankara’da faaliyetlerine başlamıştır. Kurum ilk yıllarından itibaren ülkenin ekonomisine ve yükseköğrenim kurumlarına bağlı kalarak hizmetlerini sürdürmüştür. Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, ilk kurulduğu zamanlarda faaliyetleri son derece sınırlıdır. Çünkü bu faaliyetler okuma-yazma oranlarının tam olarak yerleşmediği ve dolayısıyla ülkede sınırlı sayıda üniversitenin bulunduğu 1960’lı yılları kapsamaktaydı. Yıllar itibariyle ülkede üniversite sayısı artmış ve üniversite mezunu öğrenci sayısı yükselmiştir. Bu bilgiler ışığında Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, saha alanını ve öğrenci sayısını hep arttırmıştır.

24 Kasım 2016 tarihinde yayınlanan 6761 sayılı “Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile Kurumunun amacı; *“Yurt içinde ve dışında yükseköğrenim gören öğrenciler için yurtlar yapmak ve bunların işletmesini sağlamak, beslenme yardımı yapmak, eğitim, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerle milli ve manevi gelişmelerine katkı sağlamak, yükseköğrenim öğrencilerine kredi veya burs vermek, öğrencilerin yükseköğrenimlerini kolaylaştırmaktır.”* şeklinde değiştirilmiştir (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 4).

2017 yılında yayımlanan faaliyet raporuna göre Kredi ve Yurtlar Kurumunun *misyonu*; “Sosyal devlet anlayışı ve insan odaklı yaklaşımlarla yükseköğrenim öğrencilerinin öğrenimlerine destek olmak ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak için,

kredi/burs, barınma, beslenme hizmetleri ile sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler sunmaktır” Vizyonu ise “Geliştirdiği uygulama ve yöntemlerle sunduğu hizmetleri en üst düzeye taşıyan kurum olmaktadır”.

Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu’nun en temel görevleri şunlardır;

- Yükseköğrenim öğrencilerine barınma hizmeti sunmak,
- Yükseköğrenim okuyan öğrencilerin maddi durumuna göre burs/kredi gibi nakdi yardımda bulunmak,
- Yükseköğrenim okuyan ve yurtlarda barınan öğrencilerine, sağlıklı ve dengeli beslenmelerine yönelik beslenme yardımda bulunmak,
- Bakanlar kurulunca vergiden muaf olan vakıflar ve kamu yararına faaliyet gösteren derneklere ait yurtlarda barınan öğrencilere verilmek üzere barınma ve beslenme yardımda bulunmak,
- Kurumun yurtlarında olan öğrencilerin eğitim, sosyal, sanatsal, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerinde kendi gelişimlerini sağlamak adına katkı sağlamaktır (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 12).

Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, üniversitelerde okuyan maddi durumu iyi olmayan öğrenciler için barınma hizmeti, yemek yardımı, öğrenim bursu ve kredisi vermekle yükümlüğü olan bir kurumdur. Bu hizmetler için bazen asgari tutarlarda harç alınırken bazılarında yapılan hizmet karşılıksızdır. Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan bazı hizmetler şunlardır:

Öğrenim Bursu: T.C. vatandaşı olan, yurt içinde ve dışında eğitim alan, yükseköğrenim fakültelerinde okuyan başarılı öğrencilere ve maddi durumu iyi olmayan öğrencilere devlet tarafından karşılıksız ödenen paradır. Kurum, ilk ödemelerini 2004 yılında başlatmıştır.

Öğrenim Kredisi: Yükseköğrenim kurumlarında eğitim alan öğrencilere, öğrencilik süresince kullanması için ve mezun olduktan iki yıl sonra geri ödemesi gereken, öğrenim bursu tutarında olan kredi türüdür. Öğrenim kredisinin geri ödemesi mezun olduktan iki

yıl sonra başlamaktadır. İki yıl içinde kredi geri ödenmezse belirlenen faiz oranları üzerinden yıllık erteleme seçenekleri mevcuttur.

Barınma Desteği: T.C. Üniversitelerinde okuyan ve belirli bir harç ödemek koşuluyla diğer öğrencilerle bir arada barınabilmesini sağlayan öğrencilere, tahsis edilen yurtlardır. Bu yurtlarda kalan öğrencilerden alınan tutar yurdun temel ihtiyaçlarını karşılama boyutunda değildir. Yurtlarda kalan öğrencilere demirbaşları uzun vadede temiz kullanma ve bir arada yaşayabilme bilincini aşlamak amacıyla belirli bir harç alınmaktadır.

Beslenme Yardımı: Kamu üniversitelerinde okuyan maddi durumu iyi olmayan Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü'ne bağlı yurtlarda kalan öğrencilere, iki öğün verilmek üzere, her yıl belirlenen ücret düzeyinde artış yapılan yemek yardımıdır. Bu yardımların bireylere özgü fiş olarak verilmesi yurt yemeklerinden memnuniyeti arttırmak ve öğrencilerin yemek seçme özgürlüğünü kısıtlamamak üzerinedir (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 13).

Yükseköğrenim okuyan her öğrencinin öğrenim bursu ve öğrenim kredisi alma hakkı vardır. Bu hakkı talep etmek isteyen her öğrenci internet üzerinden başvuru yapması yeterlidir. Başvuru sonucunda kurum, öğrencinin başarı sıralamasını ve maddi durumunu kontrol etmek amacıyla 11 kamu kurumundan veri alır. Sonucunu yine öğrenim kredisi/bursu şeklinde internet üzerinden öğrenciye bildirir.

Yükseköğrenimde burs ve kredi işlemleri, “Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü’nün “Kredi Dairesi Başkanlığı” birimi tarafından yürütülür. Birim, ilgili öğrencinin maddi durumuna göre uygun olan burs ve kredi alımını belirleme, burs ve kredi ödemelerinin düzgün yapılması, öğrenim süresi sonrası kredi tahsilatını yapma, erken ödeme durumunda indirim sağlama, kredi borçlarını ödeme durumunda olamayanların borçlarını erteleme gibi işlemleri yürütür (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 30).

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, Anayasanın “351 sayılı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu” kanunu ile kurulmuş ve 22 Ağustos 1961 yılında yürürlüğe girmiştir. Kuruluş itibarıyla Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yönetilen Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu, 2009 yılında Cumhurbaşkanlığı tarafından

onaylanan kanun ile Başbakanlığa bağlanmış olsa da 2011 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlanmıştır (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 3).

Cumhurbaşkanı Hükümet Sistemine geçilmesiyle birlikte, 30474 sayılı kanunun Resmî gazetede 10 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanmasıyla 1. sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile “Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü” olan ismi “*Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü*” ismini alarak Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlanmıştır (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2019, s. 19).

351 sayılı Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Kanunu gereğince, 1962 yılından itibaren öğrencilere “Öğrenim Kredisi”, 5102 sayılı kanun ile Yüksek Öğrenim öğrencilerine “Burs” vermektedir. Kurum, mali işlem ve hesapları 31.12.2005 tarihine kadar Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunca denetlenmekte iken, 5108 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğince 01.01.2006 tarihidен itibaren Sayıştay’ın denetimine tabidir.

1.2. Kredi ve Yurtlar Kurumu Bütçe Giderleri

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, 2017 yılında açıkladığı son faaliyet raporuna göre bütçe giderlerini iki şekilde sınıflandırma yaparak kategorize etmiştir. Birincisi ekonomik sınıflandırmaya göre bütçe giderleri, ikincisi ise kurumsal sınıflandırmaya göre bütçe giderleridir.

1.2.1. Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri

Ekonomik sınıflandırmaya göre kurumun 2017 bütçe gider kalemleri Tablo 1’de gösterildiği üzere aşağıdaki miktarlardan oluşmaktadır;

Personel Giderleri: Bu gider kalemi 2016 yılına göre %16,62 oranında artış göstererek 415.895.913 ₺ olarak gerçekleşmiştir (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 58).

Sosyal Güvenlik Kurumu Devlet Primi Giderleri: Bu gider kalemi 2016 yılına göre %14,98 oranında artış göstererek 74.945.307 ₺ olarak gerçekleşmiştir (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 58).

Mal ve Hizmet Alım Giderleri: Bu gider kalemi 2016 yılına göre %36,94 oranında artış göstererek 2.528.736.629 ₺ olarak gerçekleşmiştir. Harcamanın, %77’i olan

1.950.162.006 ₺ hizmet alımlarına (Kiralama ve ön protokol yoluyla edinilen binaların yurt kira gideri, hizmet alımı yoluyla yürütülen temizlik, güvenlik vb. giderleri ile haberleşme ve diğer giderlerden oluşur), %20'i olan 513.822.803 ₺ tüketime yönelik mal ve malzeme alımlarına, (Tüketime yönelik enerji, su alımı, yakacak ve diğer giderlerden oluşur), %2'i olan 52.644.199 ₺ menkul ve gayrimenkul onarımlarına %0.6'ı olan 16.291.695 TL ise diğer giderlere aittir (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 58).

Cari Transferler: Bu gider kalemi 2016 yılına göre %17 oranında artarak 3.017.532.425 ₺ olarak gerçekleşmiştir. Harcamaların %69,8'i öğrencilere yapılan burs ödemesi, %29'u ise yurtlarda barınan öğrencilere yapılan beslenme yardımlarından oluşmuştur (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 58).

Sermaye Giderleri: Bu gider kalemi 2016 yılına göre %24 oranında artış göstermiş ve 1.476.049.172 ₺ olarak gerçekleşmiştir. Harcamanın, %69'u olan 1.014.005.742 ₺ yurt inşaatları için yapılan gayrimenkul sermaye üretim giderlerine, %15'i olan 227.276.589 ₺ yurtların donatımı için yapılan mamul mal alımlarına, %6'sı olan 80.948.111 ₺ gayri menkul alımları ve kamulaştırma giderlerine, %10'u olan 148.680.555 ₺ ise gayrimenkul büyük onarım giderlerine aittir (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 58-59).

Borç Verme: Bu gider kalemi 2016 yılına göre %5 oranında artış göstererek 5.853.495.417 ₺ olarak gerçekleşmiştir. Borç verme giderleri, yurtiçi ve yurtdışı öğrenim kredisi ödemelerinden oluşur (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 59).

Tablo 1.1. 2017 Yılı Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri

Bütçe Gider Kalemleri	Harcama Miktarı (TL)	Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranı (%)
Personel Giderleri	415.895.913	16,62
Sos. Güv. Kurumu Devlet Primi Giderleri	74.945.307	14,98
Mal ve Hizmet Alım Giderleri	2.528.736.629	36,94
Cari Transferler	3.017.532.425	17,00
Sermaye Giderleri	1.476.049.172	24,00
Borç Verme	5.853.495.417	5,00
Toplam	13.366.654.865	

Kaynak: 2017 yılı KYK Faaliyet Raporu.

1.2.2. Kurumsal Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri

Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun 2017 faaliyet raporuna göre bütçenin en temel gider kısmı Kredi Dairesi Başkanlığı'na ayrılmıştır. Bütçenin %59,6'lık kısmı öğrencilere öğrenim kredisi ve öğrenim bursu verilmek üzere "Kredi Dairesi Başkanlığı" birimine tahsis edilmiştir.

Bütçenin diğer büyük gider kalemi ise "İl Müdürlüğü" birimine tahsis edilmiştir. Müdürlük bütçenin %30'unu kullanmaktadır. İl Müdürlüğü, bu ödenek ile yurtlarda barınan öğrencilere yönelik beslenme yardımı, temizlik ve güvenlik benzeri hizmet tahsiline, tüketime ilişkin malzeme alımı, personel ödemeleri, yurtların bakımı, donatımı ve diğer giderlere kaynak yaratmak adına tahsis edilmiştir.

Bütçenin bir diğer gider kalemi %8'lik kısmı ile "İnşaat Emlak Dairesi Başkanlığı" birimidir. Bu durum mevcut devam eden yurt inşaatlarına ve yeni yurt kiralama ücretleri için ayrılmıştır.

Bütçenin %1,6'lık kısmı ise diğer birimler için tahsis edilmiştir.

Tablo 1.2. 2017 Yılı Kurumsal Sınıflandırmaya Göre Bütçe Giderleri

Bütçe Gider Kurumları	Miktar (TL)	Bütçe Gider Oranı (%)
Özel Kalem	2.786.334	0,02
İdari İşler Dairesi Başkanlığı	24.341.440	0,18
İnsan Kaynakları Dairesi Başkanlığı	35.402.847	0,26
Eğitim Dairesi Başkanlığı	1.518.129	0,01
Bilgi Teknolojileri Dairesi Başkanlığı	125.962.407	0,94
İnşaat Emlak Dairesi Başkanlığı	1.112.643.935	8,32
Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı	13.960.394	0,10
Muhasebe ve Mali İşler Daire Başkanlığı	365.438	0,00
Teftiş Kurulu Başkanlığı	3.603.158	0,02
Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı	4.954.564	0,03
Hukuk Müşavirliği	2.042.018	0,01
İl Müdürlüğü	4.062.651.231	30,39
Kredi Dairesi Başkanlığı	7.974.390.953	59,65
Yurt İdare ve İşletme Daire Başkanlığı	2.032.017	0,01
Toplam	13.366.654.865	100

Kaynak: 2017 yılı KYK Faaliyet Raporu.

1.3. Kredi ve Yurtlar Kurumu Bütçe Gelirleri

2017 yılı faaliyet raporuna göre bütçe gelirin en büyük kısmı Hazine'den sağlanmıştır. 2017 yılı gelir bütçesi miktarına göre 9.696.711.919 ₺ tutarındaki rakam %76,21 oranıyla “Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler” kısmı bu kategoride gösterilmiştir.

Bütçenin diğer büyük gelirler kısmı ise “Alacaklardan Tahsilat” sınıflandırmasıyla %10,5 oranında 1.336.393.279 ₺ tutarında öğrenim kredisi alan öğrencilerden ve %9,04 oranında 1.150.341.837 ₺ tutarında “Teşebbüs Gelirleri” kaleminin oluşturduğu barınma hizmetinden faydalanan öğrencilerden alınan yurt ücreti, lojman vb. gelirlerden oluşmuştur.

Son olarak kurumun %1 seviyesinde olan 540.152.508 ₺ tutarındaki miktarı ise gecikmesi nedeniyle tahsis edemediği alacak faizi, para cezaları ve kişi ve kurumlardan alınan paylar kısmının olduğu “Diğer Gelirler” kısmından oluşmaktadır.

Tablo 1.3. 2017 Yılı Gelir Bütçesi

2017 Yılı Bütçe Gelirleri	Miktar (TL)	Bütçe Gelir Oranı (%)
Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	1.150.341.837	9,04
- Mal ve Hizmet Satış Gelirleri	1.111.170.694	8,73
- Kira Gelirleri	5.631.390	0,04
- Diğer Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	33.539.753	0,26
Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirleri	9.696.711.919	76,21
- Merkezi Yönetim Bütçesi Dah. İd. Al. B. Y.	9.696.711.919	76,21
- Diğer İdarelerden Alınan Yardımlar	0	0
- Kurumlardan ve Kişilerden Alınan Yardımlar	0	0
Diğer Gelirler	540.152.508	1,06
- Faiz Gelirleri	135.102.750	1,06
- Kişi ve Kurumlardan Alınan Paylar	78.138.476	0,61
- Para Cezaları	311.687.793	2,45
- Diğer Çeşitli Gelirler	15.223.489	0,12
Sermaye Gelirleri	0	0
- Taşınır Satış Gelirleri	0	0
Alacaklardan Tahsilat	1.336.393.279	10,5
- Yurtiçi Alacaklardan Tahsilat	1.336.393.279	10,5
Toplam	12.723.599.543	100

Kaynak: 2017 yılı KYK Faaliyet Raporu.

1.4. Yıllara Göre Aylık Ödenen Öğrenim Bursu ve Kredisi Miktarları

İlk kez 1962 yılında öğrenim kredisi verilmeye başlanmıştır. Yıllar itibariyle ve ülkenin ekonomik koşullarına bağlı olarak kredi miktarları değişen oranlarla artmıştır. 2004 yılından itibaren ise maddi durumu iyi olmayan ve başarılı öğrencilere öğrenim bursu ödemeleri başlamış olup; Yükseköğrenim gören tüm öğrencilere öğrenim kredisi verilmeye başlamıştır (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 60).

Yıllar itibariyle yükseköğrenim okuyan öğrencilere verilen burs/kredi miktarları değişken oranlarda artış göstermiştir. Son zamanlarda öğrenciler açısından önemli bir destek kaynağı olan burs ve krediler, öğretim yılının ilk ayından başvuru kayıtları alınıp, aralık ayından itibaren ilk üç ayı toplu bir şekilde aylık olarak verilmektedir. Eğitim süresince aylık ödemeler şeklinde verilen burs ve kredi miktarları, lisans, lisansüstü ve doktora ödemeleri bakımından farklılık göstermektedir. Lisansüstü miktarı lisans miktarının iki katı, doktora miktarı ise lisans miktarının üç katı şeklindedir.

Tablo 1.4. Yıllara Göre Aylık Ödenen Burs – Öğrenim Kredisi Miktarları

Yıllar	Aylık Kredi / Burs Miktarı (TL)			Bir önceki yıla göre artış oranı (%)
	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	
2010	200	400	600	
2011	240	480	720	20
2012	260	520	780	8,3
2013	280	560	840	7,7
2014	300	600	900	7,15
2015	330	660	990	10
2016	400	800	1200	21,2
2017	425	850	1275	6,25
2018	470	940	1410	10,58
2019	500	1000	1500	6,38

Kaynak: Gençlik ve Spor Bakanlığı 2018 yılı Faaliyet Raporu.

1.5. Yıllara Göre KYK Yurtlarında Kalan Öğrencilere Yapılan Beslenme Yardımı

Yurtlarda barınan yükseköğrenim okuyan öğrencilerine, dengeli ve sağlıklı beslenme koşullarını geliştirmek adına kurum tarafından her öğrenciye yapılan günlük yardımlardır. Bu yardım miktarı, her yıl enflasyon oranları nedeniyle artış

göstermektedir. Beslenme yardımı, öğrencilerin farklı yemek tercihleri olacağı için bireysel olarak kullanılır. Yardımlar, yurt yemekhanelerinde açık büfe şeklinde dağıtılır. Yurt yemekhanelerinde faaliyet yürüten işletmeler, özel işletmelerdir. Bu yüzden öğrencinin öğün bazında kullanacağı miktar, öğrenciye verilen destek miktarından fazla olursa öğrenci bu miktarı cebinden ödemektedir. Sabah kahvaltısı için ayrı, akşam yemeği için ayrı saatler aralığında öğrenciler bu yardımdan faydalanabilirler. Beslenme yardımları üzerine yıllık yapılan artışlar öğrencilerin mağdur edilmemesi bakımından önemlidir.

Aşağıdaki tablo, 2003-2018 yılları arasında Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu yurtlarında barınan öğrencilere yapılan beslenme yardımlarını göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere beslenme yardımları yıllar itibariyle artış göstermiştir. Devlet koruması altında olan öğrencilere, diğer öğrencilerden fazla beslenme yardımı yapılmaktadır. Yurtlarda barınan öğrencilere, 2018 yılı itibariyle sabah kahvaltısı için 4,00 ₺, akşam yemeği için 8,50 ₺ olmak üzere toplamda 12,50 ₺ tutarında, Devlet koruması altında olan öğrencilere ise 22,50 ₺ tutarında günlük beslenme yardımı verilmektedir.

Tablo 1.5. 2003- 2018 Yılları Arasında Öğrencilere Yapılan Günlük Beslenme Yardımı

Yıllar	Günlük Beslenme Yardım Desteği (TL)			Devlet Koruması Altındaki Öğrenciler
	Sabah Kahvaltısı	Akşam Yemeği	Toplam	
2003	-	0,70	0,70	5,20
2004	-	1,25	1,25	6,25
2005	-	1,50	1,50	7,50
2006	1,00	1,50	2,50	8,50
2007	1,20	1,80	3,00	10,00
2008	1,30	2,00	3,30	10,30
2009	1,50	2,10	3,60	10,60
2010	1,60	2,40	4,00	13,00
2011	1,75	3,25	5,00	15,00
2012	2,00	4,00	6,00	16,00
2013	2,20	4,50	6,70	16,70
2014	2,30	5,00	7,30	17,30
2015	2,50	5,50	8,00	18,00
2016	3,00	6,50	9,50	19,50
2017	3,50	7,50	11,00	21,00
2018	4,00	8,50	12,50	22,50

Kaynak: Gençlik ve Spor Bakanlığı 2018 yılı Faaliyet Raporu.

1.6. Yıllara Göre Ödeme Yapılan Öğrenci Sayıları

İlk olarak 1962 yılında verilmeye başlanan öğrenim kredisi desteği, yükseköğrenim okuyan öğrenci sayısının az olması sebebiyle 2000’li yıllara kadar düşüktür. 2000’li yıllardan itibaren, ülkedeki üniversite ve fakülte sayıları ile birlikte yükseköğrenime kayıt yaptıran öğrenci sayısı yükselmiştir. Aşağıdaki grafikte yıllar itibariyle verilen öğrenim bursu ve kredisi öğrenci sayıları gösterilmektedir. 2004 yılı itibariyle eğitimde başarı gösteren ve aynı zamanda maddi durumu iyi olmayan öğrencilere öğrenim bursu destekleri, 2012 yılından itibaren ise yurtdışında okuyan öğrenciler için öğrenim bursu ve öğrenim kredisi ödemeleri başlamıştır.

Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, tarafından açıklanan “Gençlik ve Spor Bakanlığı 2018 Faaliyet Raporu” rakamlarına göre, 2018 yılında hem yurtiçi hem de yurt dışında toplam 1.171.507 öğrenciye 6.242.982.077,84 ₺ öğrenim kredisi ödemesi yapılmıştır. Yine kurum tarafından 2018 yılında yurtiçi ve yurtdışında toplam 451.751 öğrenciye 2.215.043.648,99 ₺ burs ödemesi yapılmıştır. Totalde ise 1.622.658 öğrenciye 8.458.025.726,83 ₺ tutarında öğrenim kredisi ve öğrenim bursu desteği sağlanmıştır (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2019, s. 196-197).

Tablo 1.6. Yıllar İtibari ile Ödeme Yapılan Öğrenci Sayıları

Yıllar	Öğrenim Bursu			Öğrenim Kredisi		
	Yurtiçi	Yurt dışı	Toplam	Yurtiçi	Yurt dışı	Toplam
2003				494.070		494.070
2004	54.724		54.724	522.670		522.670
2005	98.110		98.110	537.031		537.031
2006	135.497		135.497	569.276		569.276
2007	168.923		168.923	572.552		572.552
2008	181.490		181.490	578.009		578.009
2009	198.707		198.707	587.131		587.131
2010	234.130		234.130	611.903		611.903
2011	320.912		320.912	592.582		592.582
2012	348.774	331	349.235	667.293	4.106	671.465
2013	395.679	942	396.621	706.512	6.780	713.292
2014	359.583	707	360.290	865.309	10.544	875.653
2015	353.476	885	354.361	1.000.483	16.422	1.016.905
2016	377.994	829	378.823	1.127.836	22.857	1.150.693
2017	431.721	779	432.500	1.163.467	27.389	1.190.856
2018	451.151	600	451.751	1.140.632	30.875	1.171.507
TOPLAM	4.110.871	5.073	4.116.074	11.047.674	118.973	12.307.145

Kaynak: Gençlik ve Spor Bakanlığı 2018 yılı Faaliyet Raporu.

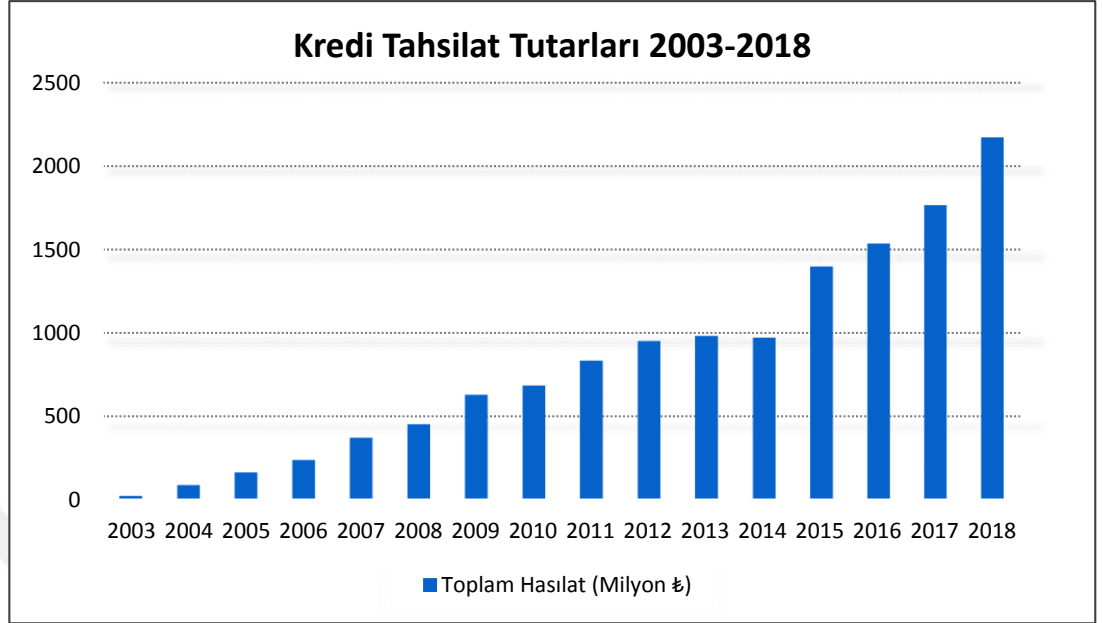
1.7. Yıllara Göre Tahsil Edilen Kredi Miktarları

2014 yılında yürürlüğe giren 5102 sayılı Kanuna göre, *yükseköğrenim okuyan öğrencilerine sadece Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, tarafından burs ve kredi yardımlarının verilebileceği, verilen burs veya kredinin haczedilemeyeceği, öğrencilerin noterde tanzim ve tasdik zorunda kaldıkları taahhüt senetlerinden ötürü vergi, resim ve harç alınamaması, eğitim-öğretim süresince (9 ay) verilmekte olan bursların 12 ay süreye çıkartılması, başarısızlığı nedeniyle bursu kesilen öğrencilerin kredi ile desteklemelerin devam edilmesi ve ödemelerinin 3'er aylık taksitler yerine 2005 yılından itibaren aylık olarak ödenmesi* imkanı getirilmiştir. 5505, 6082, 6111, 6552 ve 6736 sayılı Kanunlarla; *öğrenim kredisi borçlarının geri ödeme süresi eğitim süresinin yarısı kadar süre içerisinde iken bu süre mezun olunduktan iki yıl sonra başlaması ve ödemelerini aylık ödemeler şeklinde yapabilmelerine ve işe girilememesi durumunda ise 1'er yıl süreyle erteleme hakkı getirilmesi* imkânı getirilmiştir (KYK Faaliyet Raporu, 2017, s. 3-4).

Aşağıdaki grafikte 2003-2018 yılları arasında öğrencilere verilen öğrenim kredilerinin tahsil edilen miktarları gösterilmektedir. Son yıllarda verilen öğrenim kredisi desteklerinin artmasıyla birlikte geri ödeme sayıları da artış göstermektedir.

2012 yılından itibaren katkı kredisi ödemeleri “28396 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan Bakanlar Kurulunun Kararı ile 2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren öğrencilerden katkı payı alımı” kaldırılmıştır. Kurum öğrencilerden 2003 yılında 23.960.000 ₺, 2004 yılında 88.210.000 ₺, 2005 yılında 164.270.000 ₺, 2006 yılında 238.060.000 ₺, 2007 yılında 371.900.000 ₺, 2008 yılında 452.180.000 ₺, 2009 yılında 628.970.000 ₺, 2010 yılında 684.450.000 ₺, 2011 yılında 832.220.000 ₺, 2012 yılında 950.360.000 ₺, 2013 yılında 980.070.000 ₺, 2014 yılında 969.310.000 ₺, 2015 yılında 1.395.940.000 ₺, 2016 yılında 1.533.740.000 ₺, 2017 yılında 1.762.890.000 ₺ ve 2018 yılında 2.166.770.000 ₺ tutarında kredi ve benzer alacak tahsilat elde etmiştir (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2019, s. 197).

Tablo 1.7. Yıllar İtibarıyla Öğrenim Kredisi Tahsilat Miktarları

Kaynak: Gençlik ve Spor Bakanlığı 2018 yılı Faaliyet Raporu.

1.8. Gelişmiş Ülkelerde Yükseköğrenim Burs ve Kredi Durumları

Dünyada eğitim veren yükseköğrenim kurumları özel, vakıf ve kamu üniversiteleri olarak üçe ayrılır. Üniversite okuyan öğrenciler, özel, vakıf ve kamu üniversitelerini tercih etmelerine karşın tüm üniversiteler devlet denetimine tabidir. Vakıf ve özel üniversiteler, ücretli olmasıyla birlikte bazı öğrencilere yönelik %25, %50, %75 ve %100 oranlarında burslu bir ücret karşılığında eğitim hizmeti sunmaktadır. Kamu üniversiteleri ise tüm öğrencilerin eğitimi karşılıksızdır. Bazı ülkelerde ise devlet belirli bir miktar üzerinden harç almaktadır. Örneğin; Türkiye Cumhuriyeti kamu üniversitelerinde okuyan ikinci öğrenim öğrencilerinden bir miktar harç alınır. Yine kamu üniversitelerinde eğitim gören ve maddi desteğe ihtiyacı olan öğrencilere yönelik öğrenim bursu veya öğrenim kredisi desteği sağlanmaktadır. Yükseköğrenim boyunca ortaya çıkan öğrenci giderleri, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de önemli bir konudur. Aşağıda bazı gelişmiş ülkelerin yükseköğrenim okuyan öğrencileri için sağlamış oldukları burs ve kredi imkanları ifade edilmiştir. Bu ülkeler sırasıyla ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa'dır.

1.8.1. Amerika Birleşik Devleti

Türkiye’de uygulanan yükseköğrenim burs ve kredi işlemleri, ABD farklılık göstermektedir. Türkiye’de uygulamalar tek elden “Gençlik ve Spor Bakanlığı” tarafından yürütülürken ABD’de bu uygulamalar; ABD Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere bazı eyaletlerdeki yerel yönetimler, üniversiteler, kolejler ve topluluk örgütlerinde de yapılmaktadır. Türkiye’de yapılan öğrenim bursu ve öğrenim kredisi işlemleri, Aşağıda ABD’de sağlanan üç farklı öğrenim destekleri (burslar, çalışma fonları ve düşük faizli krediler) anlatılmaktadır. (Sütçü, 2018, s. 502-505).

Öğrenim bursları dağıtımında öğrencinin finansal durumu göze alınır. Ayrıca burs alan öğrencinin başarılı olması gereklidir. Burs alan öğrenciler en fazla on iki dönem burs alabilmektedir. Ayrıca ülkede, 11 Eylül’den sonra ortaya çıkan Irak ve Afganistan savaşlarında hayatını kaybeden askerin çocuklarına ve vasilerine de burs ödemeleri yapılmaktadır. Asker yakınlarına verilen ödemelerde öğrencinin 24 yaşından küçük olması gereklidir (Sütçü, 2018, s. 502-505).

ABD’de bir başka öğrenim desteği, bazı öğrencilerin eğitim süresince çalıştırılması dayalı çalışma fonu uygulamasıdır. Çalışma fonu uygulaması, iki şekilde yapılmaktadır. Birincisi; gelir durumu iyi olmayan ilk ve orta dereceli okullarda eğitim gören öğrencilerin eğitimlerine katkı sağlamak amacıyla öğrencilerin ders anlatması şeklinde yapılmaktadır. İkinci olarak; öğrencinin eğitim gördüğü kurumda veya bir başka kamu kurumunda çalışması sonucu elde ettiği gelirin bir kısmının eğitim masraflarından düşülmesi şeklindedir. Burada amaç; öğrencinin aldığı eğitimin pekişmesini sağlamak ve çalışma azmi kazandırmaktır. Her iki durumda da öğrenci eğer çalışmaktan vazgeçerse; kendisine aktarılan çalışma fonu krediye dönüşür (Sütçü, 2018, s. 502-505).

Son olarak öğrenim kredisi desteği sağlanmaktadır. Öğrenim kredisi iki şekilde uygulanmaktadır. Birincisi, öğrencilerin maddi imkanları ölçüsünde belirli bir faiz karşılığında sağlanan kredilerdir. İkinci olarak, öğrencilerin diğer kurumlardan sağladığı yardımlarda (yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları) dikkate alınarak ve değişken oralarda faiz oranları eklenerek krediler dağıtılır. Kredi durumu, eğer öğrencinin eğitim süresi sonunda kat ettiği bilgi, birikim ve ülkeye fayda gösteren çalışmalar yaratmışsa sübvansiyon desteği olarak dönüşüme uğrayabilmektedir (Sütçü, 2018, s. 502-505).

Bazı krediler ise öğrenciyle birlikte öğrencinin bağlı olduğu ailesine de verilmektedir. Kredilerin bazıları ise maddi durumu iyi olmayan öğrencilere hibe olarak kabul edilip geri ödenmesi beklenmez (Sütçü, 2018, s. 502-505).

1.8.2. İngiltere

İngiltere’de eğitim ve öğretim, devlet tarafından sağlanan burslar ve krediler ile desteklenmektedir. Lisans eğitimi, üç yıl ile sınırlıdır. İngiltere’de bir öğrencinin eğitime devam edebilmesi için iki şart aranmaktadır. Birinci olarak, öğrencinin akademik başarı sağlaması ikinci olarak ise İngilizce bilmesi gereklidir. İngiltere’de eğitim maliyetleri diğer ülkelere kıyasla yüksektir. Birinci ve ikinci öğretimde okuyan öğrenciler için dönem başlarında harç tahsil edilir. Öğrencilere sağlanan yardım ve destekler, eğitim maliyetlerini tamamen karşılamamasından dolayı çoğu öğrenci kısmi zamanlı çalışmaktadır. Kısmi zamanlı çalışmalar hafta içi yapılırken hafta sonu tam zamanlı çalışabilme izni de sağlanmaktadır. Öğrencilere sağlanan yardım ve destekler, İngiliz vatandaşlarına ve Avrupa Birliği’ne dahil olan ülke vatandaşlarına yönelik esneklik gösterirken, diğer ülkelerden gelen öğrencilere ise esneklik sağlanmamaktadır (Sütçü, 2018, s. 506-507).

İngiltere’de yükseköğrenim kurumlarının gelirlerinin %69’u kamu tarafından karşılanır. Öğrencilere destek sağlamak amacıyla burs, hibe ve kredi uygulamaları mevcuttur. Tüm öğrencilere öğrenim kredisi verilmektedir. Verilen kredilerin geri ödemesi mezun olduktan sonra öğrencinin elde ettiği yıllık gelire bağlıdır. Yıllık gelirin, %9 tutarında yıllık geri ödeme tutarı vardır. İngiltere’de bazı öğrencilere ise hibe verilmektedir. Hibe verilen öğrenci, harçlardan muaf tutulmaz. Harçları tüm öğrenciler ödemek zorundadır (Altundemir & Göksu, 2016, s. 25-26).

1.8.3. Almanya

Almanya’da yükseköğrenim maliyetleri, Avrupa ülkelerine kıyasla daha ucuzdur. Üniversitelerin eğitim harcamaları, çoğunlukla devlet tarafından karşılanmaktadır. Öğrencilerden harç alınmaz. Düşük miktarda harç alınan bazı eyalet üniversiteleri vardır bu harçlar ile yine o eyaletlerde okuyan öğrencilere ücretsiz ulaşım bileti sağlanır. Yabancı ülkelere gelen öğrencilerden de harç alınmaz. İngiltere’de olduğu gibi

Almanya’da da lisans eğitimi üç yıldır. Yüksek lisans eğitimi ise iki yıldır (Sütçü, 2018, s. 507).

Öğrencilere yönelik hibe ve kredi imkanları mevcuttur. Hibe desteklerinde öğrencinin finansal durumu, ailesinin finans durumu, barınma olanakları varsa engellilik durumu dikkate alınarak sağlanır. Ayrıca finansal durumu iyi olmayan öğrencilerin, ailelerine yönelik vergi indirimi, yardım desteği gibi imkanlar da söz konusudur. Kredi olanakları ise esnek bir planlama düzenine sahiptir. 35 yaş altındaki tüm öğrencilere, öğrenim kredisi ve hibe yardımı yapılmaktadır. Kredi geri ödemesi, öğrencinin üniversite eğitiminden mezun olduktan 5 yıl sonra başlamaktadır. Bu ödemeler aylık veya yıllık ödemeler şeklinde 20 yıl kadar uzun bir zaman diliminde ödenme imkânı vardır. Ödeme durumuna engel olacak bir durum söz konusu olduğunda ödemeler ertelenebilir ve faiz oranı uygulanmaz (Altundemir & Göksu, 2016, s. 24).

1.8.4. Fransa

Fransa, yükseköğretim bakımından Avrupa’da önemli bir yeri olan ülkedir. Fransız Devleti, finans giderleri bakımından üniversiteler ile sözleşme imzalar. Devlet, üniversiteler ile 4-5 yıllık planlamalar yaparak ödenek sağlar. Bu ödenekler eğitim kurumunun giderleri ve öğrenci sayısı dikkate alınarak belirlenir. Üniversitelerde yer alan birimler ve eğitimciler, performanslarına, ürettiği projelere göre bütçe içerisinde %20 oranında pay almaktadır. Yükseköğrenim gören öğrencilerin yaklaşık %60’ı öğrenci bursu almaktadır. Öğrencinin burs alması için, kendisinin ve ailesinin gelir durumu, ailesindeki kardeş sayısı, okuduğu eğitim programı, eğitim kurumunun ailesinin kaldığı konuma uzaklığı dikkate alınmaktadır. Burs almak isteyen öğrencinin, 26 yaşından küçük olması ve örgün öğretim programında kayıtlı olması gerekir. Öğrencilere yönelik öğrenim bursun yanında barınma, gıda ve bazı finans yardımları ile indirimler söz konusu olmaktadır. Öğrenim gören öğrencinin ihtiyacına göre, ailesine yönelik yardımlar (vergi indirimi, ailesinde yer alan başka öğrenci varsa ona yönelik imtiyazlar vb.) uygulanmaktadır. Fransa’da tüm öğrencilerin talep etmesine bağlı olarak öğrenim kredisi desteği sağlanır. Öğrenim kredileri, ticari bankalar tarafından sağlanır ve %70 oranında devlet garantisi kapsamındadır. Aynı zamanda 28 yaşından küçük olan tüm öğrencilere, herhangi bir aile kefaleti ve devlet garantisi olmadan kredi verilmektedir (Altundemir & Göksu, 2016, s. 24-25).

2. DAVRANIŞSAL İKTİSAT

Modern anlamda bilim, Isaac Newton'un 1687 yılında yazmış olduğu "Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri" adlı kitapla başlamıştır. Newton bu eserinde evren hakkında düşüncelerini fizik ve matematik bilimini kullanarak ifade etmiştir. İktisat biliminin bilimsel olarak kabul edilmesinden yaklaşık bir asır önce pozitif bilimin temelleri atılmıştır. Bu bakımdan iktisat biliminin babası olarak kabul edilen Adam Smith (1723-1790), kendisi gibi felsefi düşünceleri olan bilimsel çalışmaların etkisinde kalmış oldu. İktisat biliminin ilk düşüncelerini ortaya atılmasında en temel bilimler, doğa bilimleri ve matematik bilimi olmuştur. Bir ahlak felsefecisi Smith, her ne kadar pozitif bilimlerin ışığında yazmış olduğu eserleri olsa da iktisat biliminin kuruluş aşamasında yazdığı eserlerde davranış bilimlerinin, sosyoloji biliminin etkileri olmuştur. Klasik iktisat döneminde ortaya çıkan düşünceler, neo-klasik iktisat dönemiyle birlikte doğa bilimlerinin metotları kullanılarak formüller ile açıklanmıştır. Neo-klasik iktisat döneminin araştırma yöntemi olarak tımdengelim metodu kullanılmıştır. Bu metot ile birlikte, iktisat biliminde insan davranışları göz ardı edilmiştir.

Neo-klasik dönemin en önemli argümanlarından biri 'rasyonel birey' düşüncesidir. Rasyonel birey, faydasını maksimize maliyetini minimize eden, her türlü doğru bilgiyi edinen ve aldığı kararların akılcı olduğu varsayımına dayanır. Rasyonel birey düşüncesine göre insanlar, ilk olarak homojen özellikleri olan, faaliyetleri ve istekleri kolay tahmin edilebilen bir varlık düşüncesi içindedir. Oysaki insanlar, farklı zevkleri, düşünceleri, duyguları ve faaliyetleri olan ve sınırları zorlayan bir varlıktır. İnsanlar düşünceleri ve fikirleri dolayısıyla hata yapabilir hatta aldığı kararlar rasyonel olmayabilir. İkinci olarak 'fayda' kavramına getirmiş oldukları çerçeve, iktisadi düşüncenin çerçevesini tam olarak çizememiştir. Kardinal fayda teorisine göre, bireylerin bir ürün kullanımı veya tüketimi sonunda elde ettiği hazzın sayılabileceği görüşü pek hâkim olamamıştır. Ordinal fayda teorisi ise faydanın matematiksel olarak sayılamayacağını ancak sıralanabileceği görüşünü savunmuştur. Yine sosyal bir varlık olan insanın, düşünceleri sıralanarak davranışları göz ardı edilmiştir.

Ana akım iktisadın yıllar boyunca matematik ve doğa bilimleri ile iç içe olması beşerî bilim dalı olan iktisat bilimini, sosyal bilimlerden uzaklaştırmıştır. Dolayısıyla matematik ve doğa bilimleri, iktisadi açıklamada araç olmaktan çıkmış iktisadın amacı

konumuna gelmiştir. Neo-klasik dönemde, matematik modellerle açıklanan birçok teori günümüzde etkinliğini kaybetmiş ve eleştirilmeye devam edilmektedir. 20. yüzyıl da bilim olarak kabul edilen psikoloji bilimi, iktisadi bilimin şekillenmesinde de rol oynamıştır. 20. yüzyıl ile birlikte sosyal bilimler arasında etkinliğini arttıran psikoloji bilimi, günümüzde insanların davranışlarını dikkate alarak ekonomik kararlarını açıklamakla varlığını sürdürmektedir. Neo-klasik iktisadi düşünce, psikoloji bilimi yerine matematik, istatistik bilimlerini kabul edip çalışmalarını sürdürmeye devam etse de 1929 ekonomik krizi neticesinde iktisat bilimi, diğer bilim dalları ile ortak faaliyet sürdürmeye başlamıştır.

Rasyonel birey, düşüncesine eleştiri getiren ilk davranışsal düşünce Herbert Simon tarafından geliştirilmiştir. Bireyin iktisadi kararlarında her zaman rasyonel olamayacağı, bilişsel bilimin iktisadi faaliyetlerde etkin olacağı görüşü olan ‘sınırlı rasyonellik’ kavramını dile getiren Simon, iktisadi açıklamada psikoloji bilimini kullanması gerektiğini ifade etmiştir. Sınırlı rasyonellik varsayımı, insanların almış olduğu kararların hangi faktörlere bağlı gerçekleştiğinin anlaşılmasına yönelik bir teoridir. İnsan fitratı gereği hisleri, sezgileri, önyargıları olan bir varlıktır. Psikolojik faktörler ve davranışlar nedeniyle insan, her zaman akılcı kararlar alamamakta, mevcut tam bilgiye sahip olamamaktadır. Bu koşullar altında ekonomik karar verici olan insan, rasyonel kararlar yerine sübjektif kararlar alabilmektedir.

Davranışsal iktisat alanının gelişmesinde en büyük katkıları olan iktisatçılar, Amos Tversky ve Daniel Kahneman kabul edilir. 1970’li yıllarla birlikte ‘beklenti teorisini’ ifade eden iktisatçılar, alanın gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Beklenti Teorisine göre, kazanç durumunda bireyler risk almaktan kaçınırken, kayıp durumunda ise risk almayı tercih ederler. Bu durum, rasyonellik varsayımının aksine bireyin farklı koşullar altında kararlarını değiştirdiği bazı güdülerin etkili olduğunu ifade etmiştir.

Davranışsal iktisat alanı, 1980’li yıllarla birlikte ana akım iktisatta o döneme kadar hâkim olan ‘rasyonel insan’ düşüncesini eleştirmek için ortaya çıkmıştır. Davranışsal iktisat, ekonomik teori oluştururken psikoloji, sosyoloji gibi bilim dallarından faydalanmayı dikkate alır. Çünkü insanlar çeşitli koşullar altında (asimetrik bilgi, risk alma veya kaçınma dürtüsü, belirsizlik, statü kazanma isteği, itibar

kaybetmeme) faydalarını ve karlarını maksimize etmeme düşüncesi içinde olabilmektedir (Can, 2012, s. 94).

Birey, ekonomik bir karar alırken çoğu zaman fayda-maliyet analizi yapmak istemez çevresine ve duygularına inanarak kararlar alır. Bu ‘akıldışı’ aldığı kararlar neticesinde firmalar yeni pazarlama stratejileri geliştirmektedir. Ana akım iktisadın göz ardı ettiği bu davranış sistemlerini davranışsal iktisat alanı günümüzde bireyin aldığı kararların rasyonel olmasına yönelik araştırmalar yapmaktadır (Kamber, 2018, s. 171).

İktisat bilimi, süregelen zaman dilimi içerisinde değişime uğramış, diğer bilim dalları ile insanın ekonomik anlayışını ve çevresini çözmeye çalışmıştır. İktisat bilimi, günümüzde ekonomik karar birimlerinin (hane halkı, firma, devlet ve dış dünya) eğilimlerini tek başına açıklamada yetersiz kalmıştır. Milenyum çağı olarak kabul edilen hız, teknoloji, bilgi, iletişim ve ulaşımın kolaylaşması günümüzde ekonomik karar birimlerinin davranışlarını çözmeye anlamında eksiklikleri henüz tam anlamıyla giderememiştir. Günümüz dünyasında iktisat bilimi, tarih, coğrafya, sosyoloji, antropoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimler; matematik ve istatistik gibi fen bilimleri ile insan davranışlarını açıklama içerisinde. İnsan fitratı gereği duygu ve düşünceler ile haz duyan ve mutlu olmaya çalışan bir varlık statüsünde olduğundan iktisat bilimi ile psikoloji bilimi yakın ilişki içerisinde. Davranışsal iktisat alanı da tam bu noktada psikoloji bilimi ile iktisat biliminin birleşmesinden ortaya çıkmıştır.

Davranışsal iktisadın günümüzde bu derece değerli olmasının altında önemli etkenler söz konusudur. Bu etkenlerin başında ekonomik karar birimlerinin davranışlarının değişmesidir. 21. yüzyıl da ekonomik karar birimlerinin tüketim, yatırım ve tasarruf tercihlerini anlamak artık çok zor hale gelmiştir. Özellikle insan kaynaklı tercihler, ülke, din, ırk, kültür ve aileye göre değişkenlik göstermektedir. Bu tercihleri belirlemek, önceden tahmin etmek, tercihlere göre üretim yapmak firmaların arzu ettiği bir durumdur. Küresel anlamda rekabet eden çok uluslu şirketler açısından insan davranışları bu kadar önemli görünse de devletler anlamında ve bir bilim alanı iktisat açısından da psikoloji bilimi bu denli önemlidir.

Davranışsal iktisat, mikro iktisadın en temel konusu olan talep teorisinin bir türevi gibi değerlendirilebilir. Aşağıdaki fonksiyonda ifade edilen ana akım iktisadi düşüncenin,

bir malın talebine yönelik değişkenlerini göstermektedir. Fonksiyonda ifade edildiği üzere bir malın talebini etkileyen en önemli faktör ilgili malın fiyatı kabul edilmektedir. Buna *talep kanunu* denir. Ancak günümüzde bir malın talebini etkileyen fiyatından önemli olan başka değişkenler de söz konusudur. Fonksiyona göre bir malın talebini etkileyen bağımsız değişkenler şunlardır:

$$Q_{Dx} = f (P_x, P_t, P_i, m, N, B, Z)$$

X malının talep miktarını etkileyen bağımsız değişkenleri sırasıyla; P_x (x malının fiyatı), P_t (x malının tamamlayıcısı olan malın fiyatı), P_i (x malının ikamesi olan malın fiyatı), m (tüketici geliri), N (tüketici sayısı), B (beklentiler), Z (tüketicinin zevk, tercih ve alışkanlıkları)'dan oluşmaktadır. Geleneksel iktisada göre bir malın talebini etkileyen koşullar *ceteris paribus* varsayımıyla belirlenmiştir. Bu koşula göre ilgili malın talebini etkileyen faktör bir bağımsız değişken üzerinden değerlendirilmektedir. Diğer bağımsız değişkenler sabit kabul edilmektedir. İktisat literatüründe her zaman yer bulamayan davranışsal alan, iktisat ile iç içe olmasına rağmen 'ceteris paribus' koşulu nedeniyle göz ardı edilmiş bir alandır. Günümüzde ceteris paribus varsayımı davranışsal alanda yapılan çalışmalar neticesinde geçerliliğini kaybetmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi bir malın tüketilmesinde ve kullanılmasına yok denecek kadar az etki eden "tüketici sayısı", "beklentiler", "tüketicinin zevk, tercih ve alışkanlıkları" gibi bağımsız değişkenler tüketiciler ve firmalar açısından artık önemlidir. Ekonomik karar birimleri olan tüketiciler ve firmalar, bir malın tüketiminde insan psikolojisini etkileyen ölçütleri artık göz önünde bulundurmaya başlamıştır. Örneğin; Bir malın kullanıcı sayısı ne kadar fazla ise sürü psikolojisi gereği o malın tercih edilmesini veya satın alma davranışını etkiler. Veya marka bir ürünün sağlamış olduğu ek hizmetler (garanti kapsamının olması) o ürünün cezbedici özellikleri arasında sıralanabilir.

2.1. Davranışsal İktisadın Tarihsel Gelişimi

20. yüzyılım ikinci yarısından itibaren bir bilim dalı olarak kabul edilen davranışsal iktisat alanı bir bütün olarak iktisat ile iç içe varlık sürdürmüştür. İktisadın miladı olarak kabul edilen klasik iktisat döneminden itibaren psikoloji bilimi iktisadın içerisinde yer almıştır. Süregelen zaman içerisinde psikoloji bilimi yer yer bazı iktisatçılar arasında kabul görse de bilimsel olarak incelenmesi 20. yüzyılım ikinci yarısına kadar göz ardı

edilmiştir. İktisadın bilimsel olarak ilk kabul edildiği 18. yüzyılda, psikoloji bilimi iktisadın içinde davranışsal olarak yer almıştır. 1900'lü yılların başlarında psikoloji bilimi doğmasına rağmen iktisat ile bütünleşik hareket etmesi 1950'li yıllarda gerçekleşmiş ve alan olarak ilk teorileri 1970'li yıllardır.

Davranışsal iktisadın tarihsel olarak gelişimi ve literatür taraması aşağıda alt başlıklar altında açıklanmaktadır. İlk olarak, klasik iktisat ve neo-klasik iktisat döneminde davranış biliminin literatür taraması, daha sonra davranışsal iktisat dönemi literatür taraması yapılmıştır.

2.1.1. Klasik İktisat Döneminde Davranışsal Yaklaşım

İktisat biliminin kurucusu ve en önemli düşünürü olarak kabul edilen Adam Smith'in 1756 yılında yazdığı "Ahlaki Duygular Kuramı" adlı eserinde insanların birbiriyle etkileşiminde "empati" duymanın öneminden bahsetmiştir. Empati anlayışına göre insan, neşeli haline kıyasla kederli olmayı daha çok kabullenip benimser. İnsanların mutlu anını yakaladığımızda onlarla aynı derecede empati kuramayabiliriz. Ancak kederli bir anına denk geldiğimiz bir konu üzerinde ise insanlarla daha iyi duygudaşlık kurabiliriz (Smith, 2017, s. 69-70). İnsan fitratı gereği ilk olarak kendi çıkarını düşünür. Ancak her ne kadar kendini düşünmek önemli olsa da başkalarının görüşü de bir o kadar önemlidir. Başkalarının bakış açısı bireyler için önemlidir. Çünkü toplum içinde adab-ı muaşeret kuralları hakimdir. Bu yüzden kurallar dışına çıkmak, bireylerin toplum içerisinde barınmasını engeller. Zenginlik, şeref ve terfi yarışında insanların kendini düşünerek hareket etmesi doğaldır. Ancak hedeflere ulaşırken bazılarını iterek veya çiğneyerek yol alması kabul edilebilir değildir. Bu yüzden insanlar toplum içerisinde bazı kurallara ayak uydurmak zorunda kalır (Smith, 2017, s. 123-124).

Smith, İnsanların ne hissedeceğini kesin olarak bilemeyeceğimizi, onların düşüncelerine ancak kendi düşüncelerimizden hareketle empati kurarak tahmin edebileceğimizi ifade etmiştir. Bireyin bencil olması kendi çıkarını düşünme çabasına iteceğinden gösterdiği çaba aynı zamanda toplum yararına da bir çıkar sağlamaktadır. Görülmez el kendiliğinden piyasayı düzene sokar ancak insan davranışlarını da dengeye sokan bazı temel toplumsal yasalar vardır. Kendi çıkarını düşünen bir insan eğer tek

başına yaşayacaksa bir sorun olmaz ancak içinde bulunduğu topluma ihtiyacı varsa o toplumun çıkarlarını zedeleyecek davranışlardan kaçınır (Kesici, 2010, s. 92-93).

Dönemin bir diğer Ahlak felsefecisi David Hume'in 1740 yılında yazdığı "İnsan Doğası Üzerine İnceleme" eserinde, zihnin işleyişine yönelik görüşleri ve onun ulaştığı sonuçlar, faydacı ahlak anlayışın gelişiminden bağımsız değildir. Hume, fayda kavramı dinden ayırmış kısacası faydayı laikleştirmiştir. Bireyler ortak bir yaşam sürmek için, toplumun diğer üyeleriyle duygudaşlık kurmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Çünkü insanlar acı veya mutluluğu paylaştıkça daha iyi hisseder. Kibirlik, hırs, açgözlü olma, merak ve intikam gibi hislerin temeli duygudaşlıktan geçer. David Hume'in bir başka önemli düşüncesi ise insanın sahip olduğu tutkularıdır. Hume'un ahlak felsefesinin temelini oluşturan tutkular teorisine göre, insan tutkularından vazgeçemez ve insan akli sadece tutkuların doğru olup olmadığını belirler. İnsan doğasında tutkuların önemine değinen Hume, tutkuların insan davranışlarını belirlediğini ve tutkuların olumsuz olmadığını düşünür. Tutku ve akıl arasındaki ilişkiye göre ise akıl tutkuların emrindedir ve tutkuların dışında hareket etmesi düşünülemez. Bu yüzden insan rasyonel bir varlık değildir. Rasyonelliğin sınırlı olması düşüncesi, aslında bu dönemde değinilmiş olsa da bir teoriye oturtulmuş değildir (Kırlı, 2013, s. 110-111).

Jeremy Bentham'ın 1781 yılında yazdığı "Ahlak ve Yasama İlkelerine Giriş" adlı eserinde bireylerin kişisel çıkarlarını faydacı felsefe anlayışı ile açıklamıştır. Faydacı yaklaşıma göre, insan eylemlerinin temel amacı kendi hazzını maksimuma çıkartmaktır. İnsan, hazzını maksimuma çıkartırken faydasını arttırıp, zararını minimuma indirme amacı güder. Bu anlayışa aynı zamanda psikolojik hazcılık denir. Psikolojik hazcılık klasik iktisat literatüründe 'homoeconomicus' ile ifade edilir. Bentham'a göre, birey kendi çıkarını düşünür, faydasını maksimum etme çabası güder ve insanın akılcı olması ile kişisel çıkar düşüncesi klasik iktisadın temel yapısını oluşturur. Bentham'ın hedonizm düşüncesi bireylerin her türlü davranışının nitelendirmesi iyi-kötü ayrımı ile rasyonel-duygusal ayrımı gibi değil elemenden kaçma ve zevke doğru yönelme anlayışı hakimdir. (Dumludağ, Gökdemir, Neyse, & Ruben, 2015, s. 37-38).

2.1.2. Neo-klasik İktisat Döneminde Davranışsal Yaklaşım

Klasik iktisat ve neo-klasik iktisat dönemde hâkim olan ekonomik anlayış bireylerin rasyonel olduğudur. Neo-klasik iktisadi anlayış içerisinde bireyler kendi faydasını marjinal hale getirmek isterken firmalar ise kendi çıkarını marjinal getirme çabası güder. Alfred Marshall, Leon Walras, Carl Menger, Heinrich Gossen, Ysidro Edgeworth, Irving Fisher ve Knut Wicksell gibi dönemin önde gelen iktisatçılarının matematik modellemeler ile iktisadi geliştirmesi ve hesaplama yöntemlerini kullanması iktisat biliminin pozitif bilimlerine doğru eksen kaymasını sağlamıştır. Bu ekonomik anlayış neticesinde iktisat bilimi, davranış biliminden ve sosyal bilimlerden uzaklaşmıştır. Neo-klasik iktisat dönemi başlangıcında klasik iktisat düşüncesinde olduğu gibi iktisat bilimi davranış bilimleri ile bağlantılı olmasına rağmen 1929 Büyük Buhran ile 2. Dünya Savaşı arasındaki dönemde iktisat bilimi davranış biliminden uzaklaşmıştır. Neo-klasik iktisadın davranışsal düşüncelerini, erken dönem ve savaş sonrası dönem olarak iki alt başlık altında incelenmektedir.

2.1.2.1. Erken Neo-klasik İktisat Dönemi

Erken neo-klasik iktisat döneminde hâkim olan görüşler klasik iktisat döneminde olduğu gibi davranışsal olarak devamlılığını sürdürmüştür. Neo-klasik dönemin en önemli argümanı ise ‘marjinal fayda’ kavramıdır. Bu kavramın temelini, psikolog Ernst Weber (1795- 1878) ve Gustav Fechner’in (1801- 1887) görüşleri oluşturmaktadır. Weber- Fechner kanunu olarak bilinen bu kanuna göre, ilk dürtü ne kadar etkili olursa olsun tepkinin etkili olabilmesi için sonraki dürtünün bir önceki dürtüden daha yoğun olarak artması gerektiğini gözlemleyerek “bir duygu yoğunluğunun aritmetik oranda artması için, dürtünün geometrik oranda artması gereklidir” sonucuna ulaşılmıştır. Bu düşünce, günümüzde marjinal fayda olarak bildiğimiz kavramın en temel tanımınıdır (Toigonbaeva & Eser, 2011, s. 290).

William Stanley Jevons’un (1835- 1882) azalan marjinal fayda ilkesine göre, faydanın belirleyicisi subjektif zevk veya tatmindir. Tahmin, insan davranışlarını gözleme ve tercihlerini sıralama şeklinde yapılır. Faydanın bu şekilde sıralanarak ölçülme anlayışına ‘ordinal fayda’ adı verilir. Jevons’un ortaya attığı rasyonel seçim teorisine göre, örneğin bir miktar gelirimizle iki farklı ürün alacağız, marjinal olarak en iyi şekilde hangisini ne oranda rasyonel seçebiliriz? Sorusuna cevap olarak ürünlerin

marjinal fiyatlarının eşitlenmesi denklemiyle cevaplandırmıştır (Bocutoğlu, 2012, s. 142-144).

Carl Menger (1840- 1925) bir ürünün değeri kişiden kişiye farklılık gösterir. Her bireyin tercihleri ve gelir seviyesi diğer bireylerden farklıdır. Bu yüzden bir ürün bir kişi için çok önemliken, başkası için değersiz olabilir. Böylece değer öz değil, değer ölçümü kişiden kişiye farklılık gösterir. Menger'e göre bir malın mübadele değeri, aynı malın farklı bireylere göre subjektif değerlendirmeleri arasındaki farktır. Bu yüzden ticarete yapılan mübadelelere neticesinde taraflar birbirlerinin toplam faydasını artırır. Bireyleri mübadeleye yönlendiren dürtü ile iktisadi faaliyetlere yönlendiren ilke birbirinin aynısıdır. Bu dürtü, bireylerin ihtiyaçlarının en fazla tatmin edilmesini sağlayacak şekilde karşılanmasıdır. Jevons gibi Menger'de değer teorisini fayda kavramı üzerine kurmuştur. Ancak Menger teorisinde hiç matematik kullanmamış ve mübadelenin değerini açıklarken marjinal faydanın yanında toplam faydayı analizlerine dahil etmiştir (Bocutoğlu, 2012, s. 146).

Bentham'ın fayda kavramını yeniden değerlendirerek marjinal fayda kavramına değinen diğer bir felsefeci ise Léon Walras'dır (1834- 1910). Walras'a göre, insanların tek amacı fayda maksimizasyonu amaçlayan mekanizmalar ile hareket etmediklerini kişisel-çıkar psikolojisini, sevgi, dostluk, duygusal yakınlık ve yardımseverlik gibi kavramlarla tamamladıklarını ifade etmiştir. Yani "gerçekte insanlar ne tam anlamıyla bencildir ne de mükemmel bir öngörüye sahiptir". Walras'a göre toplum içinde yaşayan insanlar, ihtiyaçlarının temini konusunda birbirine bağlıdır. İnsan, toplum içerisinde soyutlanamaz ancak bireyler aldığı kararlar farklı olduğundan toplumdan soyutlanabilir. İnsanın mukadderatı tam bağımsız olmadığından dolayı aldığı kararlar ve tercihler toplumun aynasıdır. Bu yüzden insanların aldığı bazı kararların toplumdan etkilenmediği hatta toplumu etkilediğini ifade etmektedir. Bu nedenle eğer toplumsal iktisadi yapının inşası incelenecekse, ilk önce yapılması gereken insan doğasını incelemek gereklidir. Walras bu doğrultuda, insan davranışlarını gözlemlemiş ve bireylerin farklı ancak ortak olan özellikleri ile kişisel özelliklerini birbirinden ayırmıştır. Walras, gözlem deneyiminden yararlanıp bilimsel soyutlamayı kullanarak reel insanın doğru bir tanımına ulaşmıştır (Bilir, 2017, s. 138).

Alfred Marshall (1842-1924), neo-klasik dönemin en ünlü düşünürü ve aynı zamanda mikro iktisadın kurucusudur. 1890 yılında yazdığı “İktisadın İlkeleri” adlı eseriyle serveti ve insanı inceleme olarak iki kısma ayırmıştır. Marshall’a göre insan eylemlerinin temelinde arzular yatmaktadır. Bu arzular, insanı memnun etmek amacıyla farklı biçimlerde yapılabilir. Bu farklılıklar birbirine karşı yapılan fedakârlıklardan geçer. Ancak yaşadığımız dünyada mübadelenin ölçütü olarak para bilinir. Diğer bir ifadeyle, para miktarı “bireylerin arzularının değişimini” ölçmektedir. Bu bakımdan uzun zamanda insan davranışını etkileyen en önemli güdü paradır. Zaten iktisadı diğer sosyal bilimlerden ayıran en önemli özelliği insan arzularını ve dürtülerini ölçen bir yapısının bulunmasıdır. Marshall’a göre, tüm insanlar para kazanmak ister ancak amaç para kazanmakla beraber, topluma bir başarıya ulaştıklarını göstermektir. Yani temel güdü toplumsal onaydır. İktisat, para yardımıyla zihnin ve tinin insan davranışlarını nasıl etkilediğini incelemektedir. Para, arzu, haz, istek gibi psikolojik değişkenlerin tatmin edilmesine yardımcı olmaktadır. Marshall, psikolojik ve felsefi okumalarına bağlı olarak psikolojik haz ve faydacılık konularına değinmiştir. Hiçbir ahlaki tesir altında kalmayan, uyanık, enerjik ve aynı zamanda çıkarını düşünen insan üzerinden iktisadı açıklamanın doğru olmadığı belirtmektedir. Marshall’a göre, iktisadın bu gibi psikolojik etkenleri dikkate almamasının nedeni bu davranış veya dürtülerin sınıflandırılmaması ve ölçülememesidir. Marshall, tatminlerin ve iktisadi sorunların sadece iktisadi veriler ile “marjinal faydanın maksimizasyonu” analizinden ibaret olmadığını, fayda teorisinin, iktisadi teorilerinin bir parçası olduğunu ancak insan karakterinin etkisi ve gelişimi olmadığını ifade etmiştir (Bilir, 2018, s. 998-999).

Neo-klasik iktisadın bir diğer önemli düşünürü olan Francis Ysidro Edgeworth’ur (1845-1926). Edgeworth’un 1881 yılında yazdığı “Matematiksel Fizik: Ahlak Bilimlerine Matematiğin Uygulanması Üzerine Bir Deneme” adlı eserinde ‘kutu diyagramı’ nı iktisat bilimine kazandırmıştır. Kutu diyagramına göre, tam rekabet piyasası koşullarında, fayda fonksiyonları birbirinden bağımsız iki tüketici ve iki mal ile mübadele ve piyasanın rolünü, orijine göre dış bükey farksızlık eğrilerini kullanarak analiz etmiştir. Buradaki temel amaç; birbirinden bağımsız kararları olan tüketicilerin, mübadele yapılması halinde daha fazla refah seviyesine ulaşabileceklerini göstermesidir. Bu mübadele süreci refahın en etkin olduğu seviyeye kadar devam eder. Eğer doyum noktasına ulaşılıp mübadeleye devam edilirse refahın dağılımı adaletsiz bir hâl alır ve kazanç dengesi tekrar bozulur.

Edgeworth, insan davranışları ve sonucunda elde ettiği faydayı ölçmeye çalışmıştır. Bunu ‘intibak kanunu’ ile açıklamıştır. İntibak kanuna göre, bir zaman diliminde tüketilen bir malın faydası, onun geçmişte referans olarak kabul edilebilecek bir kullanım faydasına göre kıyaslanmasına bakılmalıdır (Yılmaz, 2015, s. 8-9).

Erken dönem neo-klasik iktisadın diğer bir ünlü düşünürü Irving Fisher’dir (1867-1947). Fisher iktisadı açıklarken davranış biliminden faydalanmıştır. Davranış bilimini kullanarak ‘zaman tercihi’ ve ‘para yanılması’ isimli teorilerini açıklamıştır. Thaler (1997) yılında yazdığı “Irving Fisher: Modern Behavioral Economics” adlı makalesinde tüketimi açıklamak için geliştirdiği zaman tercihi teorisinde, gelirimize etki eden, davranışlara, tasarruflara, alışkanlıklara, beklentilere ve moda gibi kişisel faktörlerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Fisher aynı zamanda yanılma ve algı kavramlarını ilk kez ifade etmiştir. Thaler, yazdığı makalesinde modern davranışsal iktisadın üç özelliğinden bahsetmiştir. Birincisi, rasyonel seçimler, iktisadi kararlar ve piyasa dengesi için başlangıç noktası olarak kabul edilir. İkincisi, bireylerin davranışları değişken olduğundan farklı bilgi toplama yöntemleri kullanılmalıdır. Üçüncüsü ise rasyonel karar almamızı açıklamak için başta psikologlar olmak üzere diğer sosyal bilimciler, kullanılmalıdır (Thaler R. , 1997, s. 439).

2.1.2.2. Savaş Sonrası Neo-klasik İktisat Dönemi

19. yüzyılda başlayan 20. yüzyılda devam eden neo-klasik ekonomi anlayışı, bu dönemin ikinci yarısından itibaren etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran’dan sonra klasik ve neo-klasik iktisadın politikaları eleştirilmeye başlanmış ve keynesyen iktisadın teorileri krize çözüm bulmuştur. Bu dönemde iktisada hâkim olan ekonomik görüşün davranış bilimlerine ilgisi olsa da çalışmaları davranış bilimlerini göz ardı etmesinin önüne geçememiştir. 2. Dünya savaşından sonra davranışsal iktisat dönemi başlamış ve disiplinler arası bilim anlayışı hâkim olmuştur.

20. yüzyıl neo-klasik iktisat anlayışı içerisinde psikoloji bilimi göz ardı edilmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birincisi, iktisat bilimin mantıksal pozitivizmin etkisiyle somut, gözlenebilir olgulara yönelmesi, matematiksel teorilerin benimsenmesidir. İkinci olarak iktisat biliminin fayda teorine yeni ölçme yöntemlerini kazandırmasıdır. Faydanın (ordinal) sayılabileceği görüşü yerine, sıralanabileceği (kardinal) görüşünün

benimsenmesi, iktisat biliminin Lionel Robbins'in de ifade ettiği gibi 'rasyonel seçim teorisinin' etkinleşmesine yol açmıştır. Ordinal fayda, bireyin sağlamış olduğu faydayı ölçmüş, bireyler arasındaki fayda kıyaslamasını göz ardı etmiştir. Bu yüzden faydanın başka bireylerin görüşlerini yansıtmaması iktisat bilimini sosyallikten uzaklaştırmış, arzu, adaptasyon ve psikolojik aktörlerin dışlanmasına yol açmıştır (Dumludağ, Gökdemir, Neyse, & Ruben, 2015, s. 39-40).

Dönemin önemli neo-klasik düşünürlerinden olan Vilfredo Pareto (1848- 1923) bilimsel yasaların nesnel olamayacağını ve olguların bir bütün olarak ele alınmayacağını belirtmiştir. Pareto'a göre, doğa bilimlerinin kullanmış olduğu deney yöntemi en doğru yöntemdir. Gerçekler tarafından ispatlanan teoriler kabul edilmelidir. Soyutlama kavramının (ceteris paribus) kullanımı yine bu döneme denk gelmiştir. Pareto, iktisat bilimini diğer bilimlerden ayrı düşünülmesini belirtmiş olmasına karşın insanın fitratında olan (ahlâk, din, estetik ve politika) konulardan ötürü, iktisat bilimini açıklarken sosyal bilimlerin göz ardı edilmemesini dile getirmiştir (Albayrak, 2003, s. 37-38). Pareto'un 'rasyonel seçim teorisinin' yeniden düzenlemesiyle birlikte 1930-1940 yılları arasında John Hicks (1904- 1989), Roy George Allen (1906- 1983) ve Paul Samuelson (1915- 2009) ile değişim devam etmiş ve iktisat bilimi ile psikoloji bilimi araştırmaları birbirinden uzaklaşmıştır (Bruni & Sugden, 2007).

Savaş sonrası neo-klasik iktisatçılar fayda kavramını (mantıksal, belitsel) farklı şekilde ele almışlardır. Diğer bir ifadeyle faydanın, haz, acı ve motivasyon gibi psikolojik durumla ilgisi yoktur. Lionel Robbins'in (1898-1984), 1932 yılında yazdığı "İktisat Biliminin Doğası ve Önemi Üzerine" isimli çalışmasında 'ordinalizm'i tanımlarken "Bir ürünü kullanımı diğer ürüne göre daha cazip olabilir veya bir ürünün kullanımı kişiler arasında farklılık gösterebilir" şeklinde ifade etmiştir. Bu nedenle tüketimde fayda ölçümü yerine, sıralama yapılması durumu iktisat bilimi içinde psikoloji biliminin önemini azaltmıştır (Şimşek, 2018, s. 14).

Dönemin bir diğer önemli neo-klasik iktisatçısı John Hicks'tir (1904-1989). Hicks, faydanın ölçülemeyeceğini ancak sıralanabileceğini (ordinalizm) görüşünü savunmuş ve farksızlık eğrilerini kullanarak analiz yapmıştır. Farksızlık eğrilerinin orjine dış bükey (konkav) olması ve talep eğrisinin negatif eğimli olması iktisat biliminin psikolojiye ilişkin uzak olmasını sağlamıştır. Hicks ve Roy George Allen (1906-1983), 1934 yılında

kaleme aldıkları “Değer Teorisini Yeniden Düşünme” isimli çalışmada ‘ordinal’ görüşleri, marjinal ikame oranı ile geliştirmişlerdir. Marjinal ikame oranı, iki ürün arasındaki talebe yönelik ilgili malın fiyatını ve geliri arasındaki ilişkiyi açıklamış, ilgili fiyata yönelik gelir ve ikame etkisini, yeni kavramlar ile elde etmiştir (Moscati, 2007: s. 139; Katzner, 2014: s. 4, aktaran, Yılmaz, 2015: s. 10-11).

İktisat biliminin davranış bilimlerinden bağımsız hareket etmesi gerektiğini dile getiren bir diğer neo-klasik iktisat döneminin savunucusu Paul Samuelson’dur (1915-2009). Samuelson’un 1947 yılında yazdığı “Ekonomik Analizin Temelleri” adlı eserinde, iktisadın hemen hemen birçok konusuna değinilmiş olmasına karşın en önemli kavramları, matematiksel iktisat alanında gerçekleştirmiştir. Kısıtlı optimizasyon, çarpan-hızlandırıcı etkisi ve ekonometriyle alakalı problemlere çözüm yolu sunmuştur (Yılmaz, 2015, s. 11).

20. yüzyılın en büyük ekonomik krizinin olduğu 1929 Büyük Buhran ile birlikte neo-klasik teoriler etkinliğini kaybetmiştir. Dönemin önemli konuları arasında yer alan ‘marjinal fayda ve hedonik psikoloji’ iktisat biliminde etkinliği olan neo-klasik iktisadi düşüncenin eleştirilmesine neden olmuştur. Bu dönemde davranışsal iktisat alanı, bilişsel bilim olarak kabul edilmektedir. Dönemin önemli eleştiri ekolü olarak kabul edilen kurumsal iktisatçılar, iktisadi açıklamada psikoloji biliminin önemli olduğunu belirtmiştir. Çünkü neo-klasik iktisadın bahsettiği gibi bireyler, sadece faydasını veya kârını artırma çabası içinde olmayabilirler. Asimetrik bilgi, statü, beğenilme gibi psikolojik etkenlerin önemli olduğunu savunmuşlardır. 1936 yılında John Maynard Keynes’in (1883- 1946) yazmış olduğu “İstihdam ve Paranın Genel Teorisi” adlı eseri davranışsal iktisat alanına katkı sağlamıştır. Keynes eserinde, yatırım kararı alan girişimciler gücünü, insanın içinde yer alan hayvani içgüdüden almaktadır. Ayrıca Keynes gerçek davranışın beklenen fayda ile açıklanmayacağını önermiştir (Küçüksucu, Konya, & Karaçor, 2017, s. 266).

2.1.3. Davranışsal İktisat Dönemi

İktisat bilimi, davranış bilimleriyle olan ilişkisini asırlar boyunca kendi iç yapısında buldurmasına karşın, disiplinler arası ortak teorilerin yaygın olarak başlangıcı 20. yüzyılın ikinci yarısı olarak kabul edilir. Disiplinler arası karmaşıklık, pozitif bilimlerde

de gerçekleşmiştir. Örneğin; biyoloji ile kimya bilim dallarının bir araya gelmesi ile birlikte biyokimya alanı oluşmuş ve insanlığa son derece katkısı olmuştur. Psikoloji bilimi ise 20. yüzyılın başlarında bilim olarak kabul edilmesine karşın, asırlar öncesinden sosyal bilimlerin içerisinde yer almaktadır. Psikoloji bilimi ile iktisat biliminin birleşiminin bu denli geç olması, psikolojinin bir bilim olarak geç ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır (Dumludağ, Gökdemir, Neyse, & Ruben, 2015, s. 24-25).

İktisat biliminin, psikoloji bilimiyle bu denli yeni bir alan doğmasındaki temellerden biri rasyonelliktir. Klasik ve neo-klasik iktisadın ‘rasyonel insan’ argümanı 20. yüzyıl itibarıyla eleştirilmeye başlanmış, bilişsel bilimin ve insan davranışlarının iktisadi karar mekanizmaları açısından önemli olduğu görüşü yayılmıştır. İlk olarak kendini bilişsel bilim olarak hissettiren davranışsal iktisat alanı, günümüzde etkinliğini arttırmaktadır. İktisat alanında son dönemlerde verilen Nobel ödülleri, davranışsal iktisat alanına büyük önem kazandırmıştır. Davranışsal iktisat döneminde, literatür sınıflandırma çalışmaları erken dönem ve yakın dönem olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.1.3.1. Erken Dönem Davranışsal İktisat

İktisat ile psikoloji bilimini bir araya getiren ilk çalışmalar George Katona (1901-1981) tarafından yazılmıştır. Katona’nın 1951 yılında yazdığı “Psikolojik İktisat” adlı eserinde, iktisat biliminin, insan davranışlarını dikkate aldığını ancak gerçekçi olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre, insani dürtülerin, algıların ve davranışların iktisadi bilimine etkisinin olduğu; psikoloji bilimini dikkate almayan iktisadın başarılı olamayacağını ifade etmiştir. Katona 2. Dünya savaşı sırasında Almanya’da ortaya çıkan yüksek enflasyonu ölçmüş, insanların enflasyon beklentileri üzerindeki etkisinin ölçülmesini ve bu etki içerisinde çevreninde etkili olduğunu ifade etmiştir (Yiğit, 2018, s. 171).

Davranışsal iktisadın alanının dönüm noktası olarak Herbert Simon (1911-2001) kabul edilmektedir. Herbert Simon’un 1947 yılında yazdığı “İdari Davranış: İdari Örgütlerde Karar Alma Süreçlerinin İncelenmesi” adlı eserinde akılcılığa yönelen idarecilerde, örgüt kültürünün olması gerektiğini ve başarının sağlanması için yöneticilerin matematik, istatistik bilgileriyle birlikte psikoloji ve sosyoloji bilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Simon eserinde, ana akım iktisadi düşüncede yer alan hazzı ve kârı maksimuma çıkarma anlayışı yerine riskleri ve olumsuzlukları minimuma indirme

anlayışı belirtmiştir. Bu anlayışa ‘doyurucu davranış’ denilmektedir. Yönetimsel açıdan önemli olarak kabul edilen bu eser, yöneticilerin koordinasyon, uzmanlık ve sorumluluk alanları konularında da yol göstericidir. Simon, kurumsal kimliğe kavuşmuş firmalarda, örgütlerin ihtiyaçları ile bireylerin davranışları arasında, üst kademe yöneticilerin etkisi büyüktür. Üst yöneticilerin alt kademeye sağladığı moral ile üretkenlik artar, verimlilik yükselir (Learned & Sproat, 1972, s. 25).

Simon’un 1955 yılında kaleme aldığı “A Behavioral Model of Rational Choice” isimli makalesinde sınırlı rasyonellik kavramına değinmiştir. Sınırlı rasyonellik varsayımına göre; insanların zihni, hesaplama ve tercih sıralamasında belli oranda rasyoneldir, ekonomik davranışların çoğunluğu duygularından ibarettir (Simon, 1955, s. 100-101). Simon, ana akım iktisadında ifade ettiği gibi bireylerin faydasını marjinalleştirme amacıyla değil, yeterli düzeyde fayda sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Simon’un bu çalışması davranışsal iktisadın ortaya çıkmasındaki en temel argümandır. Simon, sınırlı rasyonelliği makas benzetmesi ile açıklamaktadır. Makas benzetmesine göre, ucu açık makasın bir tarafında insan zihninin öğelerini (asimetrik bilgi, dikkat eksikliği, zaman baskısı), diğer ucunda ise çevrenin etkisinin olduğunu belirtmiştir. İnsan zihni, bu iki öğelerle rasyonel olan en iyi seçmek yerine, alternatifler arasından en iyiyi seçmektedir. Bu duruma ‘tatmin edici davranış’ denilmektedir. Simon, tatmin edici davranış kavramına ilişkin düşüncesinde, karar verme aşamasında olan insanın en iyiyi seçmesi beklenirken, bazen bilişsel düşüncelerin ve çevrenin etkisiyle tercihlerinde rasyonel davranmayabilir görüşünü savunmuştur (Özcan, 2011, s. 306).

Erken dönem davranışsal iktisatçılardan birisi Harvey Leibenstein’dir (1922-1994). Leibenstein’in 1966 yılında yazmış olduğu “X-etkinsizliği” teoremine göre, kurumların ve firmaların temel amacı maksimum kâr elde etmektir. Maliyetleri minimuma indirip kâr maksimizasyonunu sağlamak, firmanın etkinliğini sağlar. Etkinliği arttırmak, firmaların üretim süresince kullanmış olduğu işgücünün daha verimli kullanılmasına yöneliktir. Verimliliği arttırmak için firmada çalışanların davranışsal durumları dikkate alınmalıdır. Örneğin; üretimde etkinliği sağlamak adına görev dağılımının düzenlenmesi veya değişimi söz konusu olabilir. Verimlilik azaldığı zaman, işgücünün maliyetleri artar bu durum firmanın etkinsizliğine neden olur. Kısacası, emek ve sermayenin birlikte

kullanıldığı ortamda, üretim faktörlerinin daha verimli kullanımına yöneliktir (Tomer, 2007, s. 471-472).

Tibor Scitovsky (1910-2002), ilk çalışmalarını sosyal refah ve rasyonel seçimler konuları üzerine yürüttüğünden, davranışsal iktisat bilimine katkıları yaşamının ilerleyen döneminde gerçekleşmiştir. 1976 yılında yayınlanan “The Joyless Economy: The Psychology of Human Satisfaction” isimli çalışmasında, rasyonel seçimle ilgili farklı iki görüş bildirmiştir. Birincisi, tüketicilerin bir ürüne ilişkin önyargılı düşüncelerini olmasının daha rasyonel seçimler yapmasını engelleyebilir. İkincisi ise psikolojik öğeleri daha çok kullanarak iktisadi faaliyetlerin açıklama gücünü daha şeffaf hale getirebiliriz. Scitovsky’ın düşünceleri ile davranışsal iktisadın bakış açısı farklıdır. Rasyonel seçimler ile ilgili ortaya koyduğu fikirler ile refah iktisadı alanında yaptığı çalışmaları neticesinde rasyonalite kavramını revize etmeye niyetlenmiştir (Pugno, 2013, s. 2-3).

Davranışsal iktisadın erken döneminde, iktisadi faaliyetlerde davranışların rolü pek etkin değildir. Davranış psikolojisi ile gözle görünen belirleyici davranışlar üzerinde çalışmalar yapılmış, ancak zihnin, aklın ve zekanın insan davranışları üzerine etkisi görmezden gelinmiştir. 2. Dünya savaşından sonra teknolojinin gelişmesi ile birlikte ‘bilişsel bilim’ devriminin gerçekleşmesi, davranışsal psikoloji alanını daraltmış, davranışsal iktisat alanının etkinliğini hızlandırmıştır. Erken dönem davranışsal iktisat ile yakın dönem davranışsal iktisat ayrımı bu yüzden yapılmaktadır (Dumludağ, Gökdemir, Neyse, & Ruben, 2015, s. 41).

2.1.3.2. Yakın Dönem Davranışsal İktisat

1970’li yıllarla birlikte, yakın dönem davranışsal iktisadi dönem ortaya çıkmıştır. Bu dönemi erken dönemden ayıran fark ise ana akım iktisadi modelin yapısı korunarak ve bilişsel düşünce varsayımları revize edilerek iktisadi faaliyetler davranışsal teoriler ile açıklanmaya başlamıştır. Bu dönemin ve davranışsal iktisadın en önemli çalışmalarını Amos Tversky ve Daniel Kahneman yapmıştır. Örneğin; ana akım iktisadi düşüncenin en önemli kavramı olan rasyonellik teorisini analiz etmişler ve davranışsal yöntemler kullanarak sınırlı rasyonelliğin modellemesini sağlamışlardır (Dumludağ, Gökdemir, Neyse, & Ruben, 2015, s. 43).

Amos Tversky (1937-1996) ile Daniel Kahneman (1934-...) eğitimlerini psikoloji alanında almış olmalarına rağmen iktisadi bilimlere ilgi göstermişlerdir. Birlikte ve ayrı olarak çalışmalar yürütmüşlerdir. İlk olarak, 1974 yılında yayınlamış oldukları “Belirsizlik Altında Karar: Sezgiler ve Önyargılar” isimli makalelerinde, belirsiz durumlarda karar verme durumuna olan bireylerin, sübjektif kısa yolları ve bilişsel sapmaları incelemişlerdir. İkinci olarak, 1979 yılında “Beklenti Teorisi: Risk Altında Karar Alma” isimli makalelerinde, bireylerin belirsizlik altında karar alma sürecinde iken sezgisel, duygusal ve irrasyonel özelliklerinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu teori ana akım iktisadın belirttiği beklenen fayda teorine tepki olmuştur. Beklenti teorisi, bireylerin kayıp ve kazanç durumuna göre risk alıp/almama davranışını inceler. Son olarak, 1981 yılında “Kararların Çerçevenmesi ve Seçim Psikolojisi” ile 1986 yılında “Rasyonel Seçim ve Kararların Çerçevenmesi” isimli ortak çalışmalarında çerçeve etkisini açıklamışlardır. Çerçeve etkisi, bireylerin farklı bilgi aktarımı sonucunda duygusal durumunu etkilemesi ve aldığı kararların değişimini açıklamaktadır (Kahneman, 2003, s. 1449).

Asimetrik bilgi varsayımını iktisat literatürüne kazandıran George Akerlof’dur (1940-...). 1970 yılında yayınlamış olduğu “Limon Piyasası: Kalite, Belirsizlik ve Piyasa Mekanizması” adlı çalışmasında, ikinci el otomobil piyasasında yer alan taraflardan birinin eksik bilgiye sahip olması durumunda, mağduriyet yaşanacağını dile getirmiştir. Limon problemi analizini daha sonra finans ve sigorta sektörleri üzerine çalışmalar ile güncellemiştir. Asimetrik bilgi varsayımına göre, kaynak dağılımını iki önemli sorun bozmaktadır. Birincisi, ters seçim ikincisi ise ahlaki tehlikedir. Ters seçim, finansal bir işlemde önce, kredi alan tarafın borcun ödenmesine yönelik düşüncelerinde rasyonel olmaması, yüksek faiz oranlarına rağmen kredi almaya istekli durumudur. Ahlaki tehlike ise finansal bir işlemde sonra, kredi alanın yüksek risk içeren projelere yatırım yaparak ilerlemesi, yatırımın kötü sonuçlar doğurması durumunda kaybını kredi verene doğru aktarmasıdır (Vardareri & Dursun, 2010, s. 139). 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizin araştırılması süresinde asimetrik bilginin önemi ortaya çıkmıştır. Akerlof, 2000 yılında Racher Kraton ile birlikte yayınlamış oldukları “Kimlik İktisadı” adlı eserlerinde, kişinin benlik duygusunun, ekonomik sonuçları nasıl etkilediği üzerinde durmuş, kimliğin bireysel etkileşimleri etkileme sürecini basit kuramsal modellerle araştırmaya

çalışmışlardır. Bu modeller, cinsiyet ayrımcılığı, yoksulluk ve dışlama ekonomisi ile iş bölümüne uygulamışlardır (Akerlof & Kraton, 2000, s. 717).

İktisat bilimine deneysel iktisat olarak en önemli katkıları gösteren ekonomist ise Vernon L. Smith'dir (1927-...). Smith, 1962 yılında yayınladığı “Rekabetçi Piyasa Davranışları Üzerine Deneysel Bir Çalışma” ile deneysel iktisadın laboratuvar yöntemlerini uygulamıştır. Araştırmasında, iki farklı grup olarak sınıflandırma yapmış, bir gruba satıcı diğerine ise alıcı statüsü ile gerçek hayatta ortaya çıkan bir piyasa dengesi oluşturmuştur. Oluşan bu piyasada satıcılar ile alıcılar arasında bir malın ticareti üzerine asgari bir fiyat seviyesi belirlemiş ve bu fiyatın üstünde satıcılara satış hakkı vermiştir. Yaptığı bu çalışma ile arz ve talep eğrilerini konumun ve piyasa denge fiyat seviyesini hesaplamıştır. Yaptığı bu çalışma mikro ekonomi ölçekli bir araştırmadır. Smith, laboratuvar deneylerin etkinliğini sağlamak amacıyla ödül mekanizmasından faydalanmıştır (Aktan & Basılğan, 2019, s. 9).

Yakın dönem davranışsal iktisat döneminin en önemli iktisadi çalışmalarını Richard Thaler (1945-...) ortaya koymuştur. Diğer davranışsal iktisatçıların aksine Thaler, iktisat bilimcidir ve iktisat bilimi ile psikolojiye doğru yönelmiştir. Thaler, tasarruf, yatırım ve finans piyasasında karar alma konularında çalışmalar yapmış ve ana akım iktisadın davranışsal iktisadı benimsemesini sağlamıştır. Davranışsal iktisat alanına özgü kavramlar olan fırsat maliyeti, batık maliyet, seçme mimarisi, öz-kontrol sorunu, dürtme gibi kavramlar üzerine çalışmalar yapmıştır. Thaler, beklenti teorisini zihinsel muhasebe ile birleştirerek, bireylerin belli bir alan dışındaki diğer koşulların görmezden gelip kararlar aldığını belirtmiştir (Toigonbaeva & Eser, 2011, s. 300). Richard Thaler ve Cass R. Sunstein 2008 yılında yazdıkları “Dürtme” adlı kitap ile bireylerin ekonomik kararlarında, önyargı ve bilinçaltında ortaya çıkan yönlendirmelerinin etkilerini ifade etmiştir. Bireylerin kararlarını yönlendiren kişilere ve kurumlara seçim mimarı veya seçim mimarisi, kararlarını etkileyen süreçlere veya politikalara ise dürtme adını vermiştir. Dürtme politikalarını başlıca eğitim, sağlık, organ bağıışı, finans, yatırım ve emeklilik sistemi gibi konular üzerine uygulamıştır (Thaler & Sustein, 2017).

2.2. Davranışsal İktisadın Araştırma Yöntemleri

Geleneksel iktisadi anlayış, iktisat bilimini pozitif bilimlerin etkisinde bırakarak matematik ve doğa bilimlerinin kullandığı araştırma yöntemleri kullanmıştır. İktisat biliminde o dönemde kullanılan yöntem tümden gelim metodudur. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren davranışsal iktisadın çalışmaları ile betimleyici araştırma metodu olarak tüme varım yöntemi kullanılmıştır. Davranışsal iktisat, bilimsel araştırma yöntemleri ile birlikte geleneksel iktisat bilimi içinde dışsallık kabul edilen bilişsel, bilinçdışı ve his gibi kavramları da dahil ederek iktisat bilimine farkındalık getirmiştir (Hatipoğlu, 2012, s. 3-6). Davranışsal iktisadın temel amacı; geleneksel iktisat anlayışını kaldırmak değil, geleneksel iktisadi düşüncenin teorilerini içinde olmayan eksikliklerini davranışsal mekanizmalar kullanarak yeniden düzenlemektir. Davranışsal iktisatçılar, gözlem ve laboratuvar deneylerini kullanarak araştırma yaparken geleneksel iktisatçılar, geçmişte elde ettikleri verileri göz önüne alarak gelecek hakkında varsayım ve teoriler oluştururlar (Yiğit, 2018, s. 166).

Davranışsal iktisat alanında kullanılan temel yöntemler şunlardır.

Varsayımsal Seçim: Bu araştırma yöntemi varsayılacak kurgu bir senaryo üzerinden deneklere tercihler yapmasını içeren yaygın kullanılan bir yöntemdir. Tversky ve Kahneman yaptıkları ilk çalışmalarında bu yöntemi kullanmışlardır. Bu yöntemi tercih etmelerindeki sebebi de deneysel ekonomi yöntemlerinden uzaklaşmaktır. Deneysel iktisatçılar, deneyleri tek başına araştırma yöntemi olarak kullanmalarına karşın, davranışsal iktisatçılar ise amaçlarının temelinde insan olduğundan insan psikolojisini önemli sayarak kesin bir araştırma yöntemi belirlememişlerdir (Kurt, 2011, s. 32).

Süreç Ölçümleri: Bu araştırma yöntemi genellikle nöroekonomi alanının disiplinde uygulanmaktadır. Fonksiyonel manyetik rezonans (fMRI) veya transkraniyal manyetik stimülasyon (TMS) görüntüleme cihazlarını kullanarak beyin hareketlerini tespit eden araştırmadır. Bu tür araştırmalarda deneklere bazı eylemler, sorular veya durumlar gösterilir. Daha sonra deneklerin beynindeki bölgelerinin aktifliğine bakılır, etkinliğini olan kısımlar üzerine yapılan çalışmalardır. Knutson, Rick, Wimmer, Prelec ve Loewenstein (2007) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin satın alma tercihleri üzerinde fiyatın etkisini, fMRI yöntemini kullanarak belirlemeye çalışmışlardır. Yapılan

araştırmada sınırlara dayatılan aktivasyon işlemleri ile satın almanın sınırlar üzerindeki değişikliğini gözlemlemişlerdir (Kurt, 2011, s. 33).

Davranışsal iktisatta kullanılan deneysel araştırma yöntemleri ise şunlardır:

Laboratuvar Deneyleri: Bu yöntemeye göre, bireylerin izole bir ortamda, kişisel olarak bazı sorulara cevap vermesi beklenir. Alınan cevaplar bireylerin seçimlerin belirleme ve tercihlerinin tespit etmek üzerinedir. Yapılan alışmalar, sonucun kolay analiz edildiği bilgisayar ortamında yapıldığından tekrar edilebilirliği kolay çalışmalardır. Bilgisayar aracılığıyla görsel ve işitsel mekanizmalar kullanılarak bireylerin davranışlarının test edilmesi amacı göz önüne alınmaktadır. Bu yöntem, insanların gerçek yaşadığı ortamın benzeri olsa da birebir gerçek ekonomik ortam ile örtüşmemektedir. Bu testlerin yapıldığı ortamların maliyeti yüksek olduğundan dünyada sınırlı sayıdadır. Testlere katılan katılımcılar genelde lisans öğrencileridir. Öğrencilerin çalışmalarda katılımını sağlamak için ücret ödemesi yapılır. Çünkü ücretin cazibesi çekicidir ve ihtiyacı olan öğrenciler tarafından araştırma daha önemli hale gelir (Akın & Urhan, 2009, s. 7).

Araştırma konusu olarak fiyat esneklikleri, bir malın piyasa denge fiyatı ve miktarını bulma, pazar payının tespiti ve rekabetin sağlanması vb. türden çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması ve küresel rekabetin hızlanması ile birlikte kurumsal şirketler insan davranışlarını etkileme ve yönlendirme amacıyla bu tür AR-GE çalışmalarını yürütmektedir. Araştırma yapmanın en temel hedefi pazar payını genişletmek olsa da bazen üretilen bir mamülün tüketici nezninde ön değerlendirilmesini amaçlayan çalışmalarda yapılmaktadır. Bu süreç sonunda laboratuvar deneyleri üretim kararının verilmesini kolaylaştırmaktadır.

Saha Deneyleri: İnsanların doğal ortamına bağlı kalınarak gözlem yapmanın daha tutarlı olduğu bir ortamda yapılan bazı çalışmalardır. Bu çalışmalarda bireyler arasındaki bağlantıya kısıtlama gibi bir kıstas bulunmaz. Yapılan alışmalar günlük yaşamla bağlantılı olduğundan yapılabilirlik açısından zor bir araştırma yöntemidir. Ancak yapılan bir çalışmanın benzerini yapmak mümkün görünmemektedir. Çünkü aynı bireyler ile aynı ortamda benzer çalışmanın katılımını sağlamak oldukça güçtür. Bu tür araştırmalarda

genelde insanların kendiliğinden zamanlar arasında gerçekleşeceğinden davranışsal tutumu farklılık gösterebilmektedir (Akın & Urhan, 2009, s. 7).

Çevrimiçi Deneyler: İnternet ortamının gelişmesi ve dünyada yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu tür deneyler genellikle laboratuvar deneylerine ve saha deneylerine oranla daha yaygın ve serbest bir ortamda gerçekleştirilir. Katılımın yoğun olduğu bu araştırmalarda örneklem sayısı oldukça fazladır (Akın & Urhan, 2009, s. 8)

2.3. Davranışsal İktisadın Bazı Temel Kavramları

2.3.1. Sınırlı Rasyonellik

Rasyonellik kavramı, antik çağ döneminden itibaren süregelen ve değişime uğramış bir kavramdır. Bu kavram “aydınlanma çağı” döneminde teokratik siyasi görüşün yerine bilimin ve aklın doğru güç olduğunu 17. yy. itibariyle ortaya koymuştur. Ekonomik bir kavram kullanımına yine bu dönemde klasik iktisat döneminde geçmiştir. “Homoeconomicus” kavramı kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan ve diğer bütün unsurları görmezden gelen birey anlayışı, rasyonelliğin ekonomik temeli sayılmaktadır. Bu düşünce anlayışı 19. yy. itibariyle eleştirilmiş ve günümüzde rasyonelliğin boyutu değişime uğramıştır.

Homoeconomicus, açgözlü, seçici, tam bilgiye sahip, kendi çıkarını maksimum etme eğiliminde olan bencil insan profili olan insan tanımlamasıdır. Bu tanımlamaya göre, bireylerin aldığı ekonomik kararların doğru olduğu ve yanlış kararlar vermesinin mümkün olmadığı göz önüne alınmıştır. Toplum içinde tek tip ekonomik insan modeli varsayıldığından bireylerin kendi çıkarlarını düşünmesi normaldir. Davranışsal iktisat alanında ise bireylerin ekonomik kararlarında sadece fayda maksimizasyonunu sağlamak amacıyla hareket etmediği, zihinsel düşünce ve önyargılı kararlarının etkili olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda bireylerin kararlarında çevrenin etkili olduğu, hatalı kararlar alabileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Küçüksucu, Konya, & Karaçor, 2017, s. 260).

Rasyonellik kavramına ilk eleştiri Herbert Simon tarafından ortaya konulmuştur. Simon, sınırlı rasyonellik kavramı ile bireylerin ekonomik sorunları çözme aşamasına daha gerçekçi yaklaşımlar kazandırmıştır. Ona göre bireyler, sınırsız zaman ve beyni kontrol etme gücüne sahip olmadığından ekonomik sorunları her zaman çözemeyebilir

veya çözmeyi beklememelidir. Bireylerin, bilgi edinme ve bilgiyi işleme bakımından mükemmel bir zekâsı yoktur. İnsanlar sadece tam bilgiye sahip olduğu zaman rasyonel kararlar alabilir. Aksi durumda aldığı kararların rasyonellikle alakası yoktur (Tekin, 2016, s. 86-87).

Rasyonellik, ortaya çıkan şartların ve kısıtlamaların neticesinde, ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik uygun davranış biçimidir. Simon, insanların bilgiyi edinme esnasında bazı kısıtlamaların olduğu, bu yüzden bilgi edinme üzerine getirilen kısıtlama teorilerine *sınırlı rasyonellik teorileri* adını vermiştir. İnsanlar, subjektif kararlar aldığından fayda ve kar maksimizasyonu dışında kararlar alması muhtemeldir. Simon'a göre rasyonelliği sınırlı hale getiren unsurlar; maksimumun elde edilmesi için yapılması gereken hesapların karmaşıklığı, kaynakların alternatifler üzerinde kullanılmaması, bireyin eksik bilgiye sahip olması, çevresel etkiler en doğru eylemin yapılmasındaki engellerdendir (Simon, 1972, s. 172-174).

Sınırlı rasyonellik, bireylerin veya firmaların ekonomik bir karar alırken bazen rasyonel kararlar almadığı çevresel, dini ve kültürel faktörlerden etkilenerek rasyonel olmaması durumudur. Bu durum insanın duygular ve düşünceler içerisinde olmasının karar durumunu etkilemesi sürecidir. İnsan, sahip olduğu duygular ve istekleri ile mutluluğu, üzüntüsü ve öfkeli durumu rasyonel olmasını engellerken, aynı zamanda dışsal faktörler olan beğenilme arzusu, gösterişli olma merakı, marka takıntılı olma, aşırı güvenli olma ve takdir edilme, cinsel arzuları insanın rasyonelliğini sınırlı hale getirir.

Bireylerin rasyonel kararlar almasını engelleyen bazı ölçütler söz konusudur. Bu ölçütler: *kendini bilmezlik*, *zayıf irade* ve *zayıf hafızadır*. Bazı bireyler, kendini bilmeyen özellikleri başka bir ifadeyle yüksek özgüvenli olma gibi özellikleri söz konusu olabilir. Örneğin, ehliyeti olan her sürücü kendisinin iyi bir sürücü olduğunu iddia etmesi gibi. Oysaki her sürücü iyiyse, neden trafik kazaları olur? Bu örnekten hareketle bireyler, ekonomik sistem içerisinde kendisinin en doğru kararlar aldığını düşünür ve rahatlama anlayışını seçebilir. Bu durum literatürde 'Dunning-Kruger' etkisi olarak bilinir. Yani rasyonel kararlar aldığı yanlışına kapılan insanlar, ekonomik kararlar alırken (harcama, borç, kredi, yatırım) yine yanlış tercihler ve yönelimler sergileyebilmektedirler. İrade zayıflığı, her insanın bedeninde ve ruhunda kendi elinde olmayan özellikleridir. Örneğin, sigara alışkanlığı, diyet yapamama, zorunlu ihtiyaç olmayan ürün siparişi vb. Bireyler, bu

gibi bazı konularda bilinci dışında hareket eğilimi gösterir ve rasyonel olmayan kararlar alırlar. Sigaranın sağlığa zararlı olduğunu bilen insan neden sigara kullanımını tercih eder? Cevap insanın sahip olduğu alışkanlıklarında gizlidir. Zayıf hafıza kavramı ise bireylerin harcama disiplini ve kontrolüne gerek duymamasıdır. Örneğin, bireylerin kredi kartı borcunu takip etmesi ve geleceğe ilişkin bütçe planını ayarlaması veya harcama planlamaları yapması vb. Günümüzde bireylerin, günlük hayat akışı içerisinde ekonomik faaliyetlerini aklında tutma eğilimi gütmesi zordur. Bu yüzden çoğu insan bu faaliyetleri ay sonunda veya haftalık olarak takip eder. Bireyin bu göz ardı durumu, harcama ve tüketim eğilimlerini disiplin altında tutmasını ve rasyonel kararlar almasını engelleyebilmektedir (Aydınolat & Urhan, 2019, s. 10-12).

Rasyonelliğin eleştirisi boyutu disiplinler arası karmaşıklığın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu karmaşıklık psikoloji bilimi ile iktisat biliminin bütünleşmesini sağlayan “Davranışsal İktisatın” alanını doğurmuştur.

2.3.2. İkili Sistem Teorisi

Daniel Kahneman’ın iki psikologdan esinlenerek oluşturduğu bu teoriye göre, insan zihni iki sistemden oluşmaktadır. 1. Sistem ve 2. Sistem olarak ifade edilen bu sisteme göre;

1. Sistem, insan zihninin çok az çaba gösterdiği, aklımıza ilk gelen sonuç veya ilk yaptığımız eylemlerdir. Bu sisteme *otomatik sistem* de denilmektedir. Örneğin, $2+2=?$ sorusunu 4 olarak yanıtlayabilmek, duyulan bir sesin nerede olduğunu görebilmek, bize sorulan kolay soruları (yaş, memleket) cevaplandırmak vb. 2. Sistem ise insan zihninin hemen cevaplayamadığı, düşünmesi gerektiği ve doğru cevabı bulmak için zamana ihtiyaç duyduğu eylemlerdir. Bu sisteme de *çaba isteyen sistem veya düşünce sistemi* denilmektedir. Örneğin; $18 \times 35=?$ sorusunun cevabı için süre istemek, bir şirketin karışık olan muhasebe hesaplarını denetlemek, kalabalık içerisinde el sallayan birine odaklanmak (Kahneman, 2017, s. 25-47).

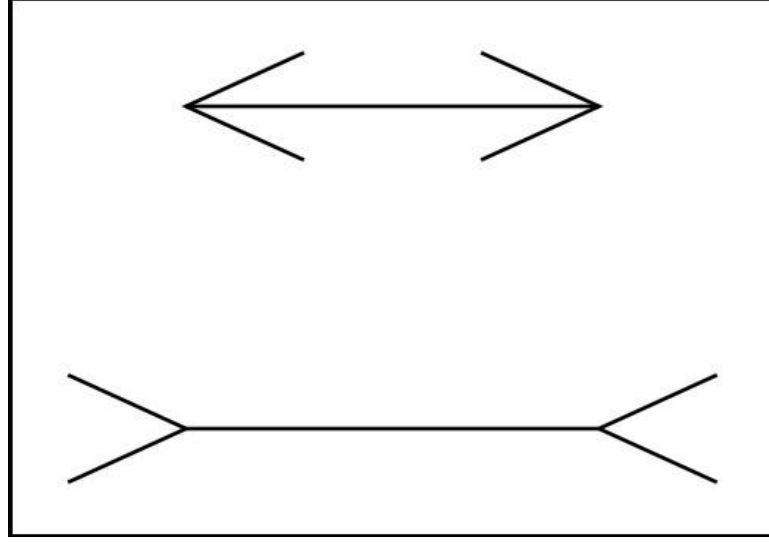
1. Sistem, hisler ve gözlemler ile 2. Sisteme öneriler üretir. Bu öneriler 2. Sistem tarafından desteklenirse bilinçli eylemler ve dürtülere yol açar. Yani sistemler birbirini tamamlayan bir bütündür bilinen bir şeyin zihinde hemen karşılık bulması 1. Sistemin

görevi iken bilinmeyen zor bir durumun zihinde taranması ve cevaplandırılması 2. Sistemin görevidir (Kahneman, 2017, s. 25-47).

Otomatik sistem kontrolsüz, çabasız, çağrışımlı, hızlı, bilinçsizdir. Düşünce sistemi ise kontrollü, çabalı, tümdengelimli, yavaş, farkında olarak kurallara göre hareket eder. Yüksek lisans tezi yazan çoğu öğrenci düşünce sistemini (düşünce sistemi, anlam karmaşası, açıklık vs.) kullanırken diğer zamanlarda otomatik sistemi (sosyallik, eğlence, çeşitli aktiviteler) kullanır (Thaler & Sustein, 2017, s. 35).

Otomatik sistemin içerisinde farkına varılamayan sezgiler söz konusu olmaktadır. Bu sezgiler karmaşık olan düşünceleri basite indirger. Örneğin bir ürünün “Alman yapımı” olması o ürünün sağlam ve güvenilir olmasını düşündürürken “İtalyan yapımı” olması o ürünün estetik yönü sağlam kullanışlı olmasını düşündürür. İnsan zihninde yer alan düşünce sistemi, karmaşık dünyayı basite indirgeyerek bazen otomatik sistemin kararlarını sorgulamadan kabul eder. Kabul etmediği zamanlarda ise bu karmaşıklığı sorgulama yapıp, değiştirme yolunu seçer. Bunun için insan zihninin eğitilmesi ve kendini geliştirmesi önemlidir (Dumludağ, Gökdemir, Neyse, & Ruben, 2015, s. 78-79).

İnsanlar yorulduğu anda “Fiziksel yorgunluk mu yoksa zihinsel yorgunluk mu insanı daha fazla yorar?” birbirlerine sormaktadır. Bu soruya çoğunlukla verilen cevap zihinsel yorgunluktur. İşte 2. Sistemi zihinsel zekâ yorgunluğuna benzetebiliriz. Çaba harcayan, uzun süren düşünme ve odaklanma anlayışları tam da zihinsel yorgunluğa eşdeğer kavramlardır. 1. Sistem ise fiziksel yorgunluğa benzeyen, çaba harcamayan bilindik işlemler ve basit işlemleri yürütür.

Kaynak: Hızlı ve Yavaş Düşünme (2011)

Şekil 2.1. Müller-Lyler Yanılsaması

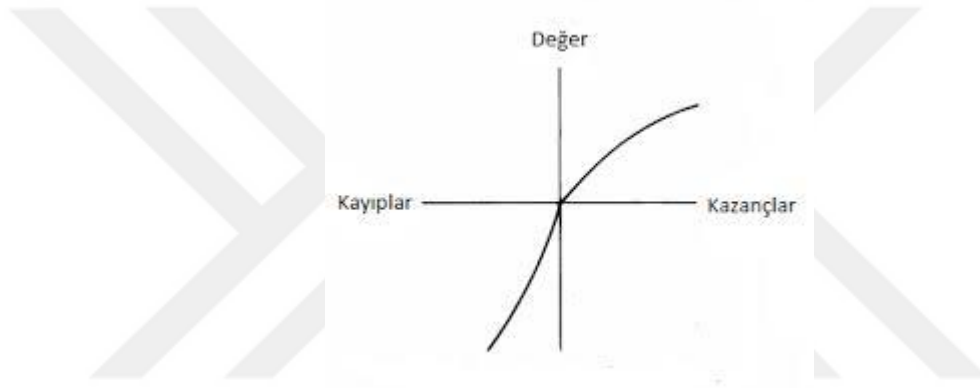
Yukarıdaki şekil ünlü *Müller-Lyler* yanılsamasıdır. Şekil 2.1’de yer alan iki adet okun hangisi uzun veya kısa diye sorulduğunda genelde alttaki okun daha uzun üstteki okun ise daha kısa olduğunu cevabı alınır. Oysaki iki ok ölçüldüğünde okların eşit olduğu ortaya çıkmaktadır. Cevaplar verilirken 1. Sistem otomatik olarak devreye girer ve genellikle insan beyni okların yönüne göre düşünüp orta kısmın uzunluğunu düşünmeye izin vermez. Oysaki insan zihninde 2. Sistem devreye girse bu okların orta kısımlarını düşünüp birbirine eşit olduğunu ve doğru karar almayı sağlardı. Burada görüldüğü üzere, insan beynindeki otomatik sistem bazen ekonomik karar birimlerinin davranışlarını bu yönde olumsuz etkileyebilir (Kahneman, 2017, s. 33-34).

2.3.3. Beklenti Teorisi

Beklenti teorisi, 1979 yılında Amos Tversky ve Daniel Kahneman tarafından “beklenen fayda teorisine” eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Betimleyici bir analiz üzerine kurulu olan teoride; insan alışkanlıklarının ve seçimlerinin ne olması gerektiğini değil, ne olduğu üzerinde durur ve karar vermeye ilişkin davranış yönelimlerini belirlemeye çalışır (Tekin, 2016, s. 94). Beklenti teorisi, bireylerin kesin kazanç veya kaybetme durumlarında, bireylerin risk algısı üzerinde verdiği kararların değişkenliği üzerine bir teoridir. Farklı durumlar altında bu değişkenlik ortaya çıkmaktadır (Kamber, 2018, s. 184-188).

Beklenti teorisine göre, bireyin içinde bulunduğu durum son derece önemlidir. Olası yüksek bir kazanç için risk alması veya daha az lakin kesin bir kazanç arasında seçim yapması gerekirse, birey risk almaktan kaçınır ve kesin olan kazancı tercih eder. Aynı durum bireyin kayıpları durumunda tam tersi bir tercih ile sonuçlanır. Yani beklenen yüksek bir kayıp durumunda risk alması veya daha az bir kayıp durumunda risk alması arasındaki seçimi durumunda, birey yüksek kayba uğrayacağı riski tercih eder.

Aşağıdaki grafikte, beklenti teorisinin fayda fonksiyonu, kazanç durumunda riskten kaçınma (konveks) durumunda iken kayıp durumunda ise risk alma durumunda eğim olarak biraz daha dik konumda (konkav) biçimindedir (Tekin, 2016, s. 93).

Kaynak: Kahneman ve Tversky (1979)

Grafik 2.1. Beklenti Teorisi Değer Fonksiyonu

Daniel Kahneman ve Amos Tversky'in yaptığı beklenti teorisine göre, gruplara sorulan sorular ve tercih oranları aşağıda açıklanmaktadır.

“Problem 1: Hangisini tercih edersiniz?”

A seçeneği: %33 olasılıkla 2,500 kazanmak, %66 olasılıkla 2,400 kazanmak, %1 hiçbir şey kazanamamak.

B seçeneği: Kesin olarak 2,400 kazanmak”.

Bu probleme verilen cevap herkesin de kabul ettiği gibi B seçeneği olmuştur. Çünkü A seçeneğinde az olmasına rağmen %1 gibi hiçbir şey kazanamamak gibi bir risk söz konusudur. Bu yüzden bireylerin genel düşüncesi %82 oranla B seçeneği olmuştur.

Problem 1 tek başına değerlendirildiğinde B seçeneğinin rasyonel bir karar olduğu kabul edilebilir ancak Problem 2 ile kıyaslandığında tutarlı değildir (Kamber, 2018, s. 185).

“Problem 2: Hangisini tercih edersiniz?”

A seçeneği: %33 olasılıkla 2,500 kazanmak, %67 olasılıkla hiçbir şey kazanamamak

B seçeneği: %34 olasılıkla 2,400 kazanmak, %66 olasılıkla hiçbir şey kazanamamak”

Problem 2’ye göre ise verilen cevapların çoğunluğu %83 gibi yüksek oranla A seçeneği olmuştur. Bu problemler alt alta dizilerek incelendiğinde bireylerin ekonomik davranışları kazanç ve risk durumunda farklılık göstermektedir. Bireyler, kazanç durumunda risk almaktan kaçınırken kayıp durumunda ise risk alırlar (Kamber, 2018, s. 186).

2.3.4. Dürtme

Bu kavram ilk olarak Richard Thaler ve Cass R. Sustein tarafından 2008 yılında basılan “dürtme” adlı eser ile ortaya atılmıştır. Dürtme; karar birimlerinin bir ürün veya politikayı tercih süresince hiçbir zorlama olmaksızın yönlendirme üzerine kurulu seçim mimarisidir (Şimşek, 2018, s. 31).

İnsan tercihleri çeşitli kıstaslar açısından farklılık göstermektedir. Geleneksel iktisat anlayışına göre bireyler, rasyonel kararlar verdiğinden kendi açısından maksimum faydayı sağlayacak ürün veya politikayı seçme anlayışına kapılmaktadır. Ancak günümüzde bireylerin seçimleri sınırlı rasyonel olduğundan onların seçimini etkilemek ve yönetmekte bir sakınca görülmemektedir. Bu etkileme süreci yasaklama ve zorlama yapılmaksızın belirli kıstaslar adı altında ince dürtmeler ile yapılmaktadır. Dürtme politikaları açısından eğitim, sağlık, para, vergi, kredi ve yatırım kararları gibi konularda karar birimlerin davranışlarını yönlendiren birçok politika uygulanmaktadır (Yiğit, 2018, s. 184).

İnsanın bilgili, mantıklı ve akılcı düşüncesinin olması onu ekonomik davranış konusunda doğru karar vermesini kolaylaştırırken bilgisiz, mantıksız ve akıllı düşüncesinin olmaması durumunda doğru karar vermesinin önünde bir engel teşkil

etmektedir. Bu yüzden yanlış kararlar alan insanların, seçme mimarisine veya dürtmeye ihtiyaçları vardır (Thaler & Sustein, 2017, s. 22). İnsanlar, bazı konularda görmezden geldiği durumları veya önemli ölçüde dikkatini çeken küçük ayrıntılar sayesinde ekonomik faaliyetlerini daha akılcı hale getirebilir. Bu detaydan hareketle Thaler, insanların ve toplumların tasarruf edebilmesi ve yatırım yapabilmesi için bazı ekonomik kararlarını dürtme faaliyetleri ile sınırlandırmaları gerektiğini ifade etmiştir (Kamilçelebi, 2019, s. 73).

Kamu politikalarında dürtme anlayışı, farklı kıstaslar ile yapılmaktadır. Vergi, sübvansiyon, teşvik politikaları bunun bir örneğidir. Örneğin; Türkiye’de son yıllarda tütün ve alkol ürünlerine yapılan zamlar birer dürtme politikası olarak kabul edilebilir. İnsan sağlığını tehdit eden sigara ve alkolün yasaklanması söz konusu olamaz ancak satışı üzerine konulan vergilendirme artışları birer politika davranışıdır. Burada amaç sadece vergi geliri elde etmek değildir. Halkın sağlığını tehdit eden sigara ve alkol kullanımının azaltılmasına yönelik bir çabadır. Aynı zamanda kapalı ortamlarda sigara kullanımının yasaklanması, trafikte seyir halinde hareket eden araçlarda kullanılan sigara cezaları mevcut durumun birer yansıması olarak kabul edilebilir. Sigaranın kullanım sahasını daraltmak da bu politikanın birer yansımasıdır.

21. yüzyıl ile birlikte iletişim icatlarının artması ve teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte insan davranışlarını kontrol etme anlayışı değişime uğramıştır. Bu konuda önemli bir alan olan dikkat ekonomisi günümüzde etkinliğini arttırmaktadır. Dikkat ekonomisi, bilgi çağında ortaya çıkan bilgisayar, tablet ve mobil cihazlar aracılığıyla, insanların ekonomik tercihleri almasındaki ‘zihinlerini satın alınacak ürüne yönelik kitleme’ anlayışıdır. ABD’de yer alan işletmeler, harcamalarının %25’ni tüketicilerin dikkatini yönetme üzerine oluşturmaktadır. Dünyada sosyal paylaşım sitelerinin (facebook, instagram, twitter ve youtube) kullanımının yaygınlaşması ile birlikte firmalar ürün tanıtımını ve pazarlama anlayışını bu kanallar aracılığıyla sürdürmektedir. Google, e-mail ve e-ticaret siteleri üzerinden insanlara uyarı bildirimlerinin gönderilmesi insanları tüketime yönlendiren dürtmelerdir. Sonuç olarak, iletişim kanallarının kullanılması, uluslararası taşımacılık maliyetlerinin düşmesi ve küreselleşmenin yaygınlaşması ile birlikte firmaların satış yapmasını arttıran özelliğin bilgi ile değil, dikkati en çok kendi

tarafına çeken firmalar tarafından sağlanacağı görüşü giderek yaygınlaşmıştır (Ertemel, 2013).

Günlük hayatta birçok dürtme ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Trafik ışıkları ve levhaları, kamu spotları, bilgisayar ekranlarında alış-veriş konu olan ürün yansımaları, otomobillerdeki göstergeler, hastanelerde uyarı veren teknolojik cihazlar, cep telefonları bildirimleri vb.

2.3.5. Çıpa (Demirleme) Etkisi

Herhangi bir nicelik hakkında insanların tahminlerini yönetme ve yönlendirme disiplini anlayışına *çıpa etkisi* veya *demirleme* adı verilir. Tahminler genelde tavsiye edilen veya gösterilen çıpa ya yakındır. Burada amaç insanların ekonomik davranışlarını istenilen seviyeye doğru yönlendirmektir. Örneğin emlak sektöründe bir gayrimenkulün değerini belirlerken yüksek bir rakam belirlenir ve o gayrimenkulün değeri ona verilen talep fiyat miktarını hareketlendirir (Kahneman, 2017, s. 139-140).

İnsanlar bağışta bulunurken eli cömert davranmazlar. Bundan ötürü insanların bağış edeceği miktarı arttırmak adına bazı miktarlar (100 \$, 1.000 \$, 10.000 \$ gibi oranlar) ortaya atılmaktadır. Bu oranları kıstas olarak gören bireylerin davranışları oranların üstüne çıkma gayretini artırır ve bağış edilecek para miktarı artar (Thaler & Sustein, 2017, s. 40).

Günümüzde çıpa etkisini monopolcü firmalar, zamanlar arası fiyat farklılaştırması adı altında etkin olarak kullanmaktadır. Firmalar teknolojik (cep telefonu, tablet, bilgisayar, TV) ürün satışında, ilk etapta en yüksek fiyattan piyasaya ürün sunarlar. Ürünün piyasada satış miktarı düştüğü zamanlarda ise ürünün fiyatını bir miktar düşürerek talebi canlandırırlar, bu fiyat düşüşü ürünün piyasada sıradan hale gelmesiyle sona erer. Bu fiyat ayarlama avantajı ürünün piyasada monopol olmasına bağlıdır (Hatırlı, 2014, s. 321-322).

Çıpa etkisini, açık arttırma ile satışı yapılan sanat eserleri, kıymetli taş piyasası gibi alanlarda da görmek mümkündür. Müzayede süresi başlangıcında tahmini bir fiyat belirlenir. Bu tahmini rakamın miktarı ilk etapta kaç olursa olsun sorgulanmaz ve kabul görür. Müzayede süresince ortaya karşılıklı atılan rakamlarda bir nevi çıpa vazifesi görür.

İnsanlar ürünün değerini, önemini ona sunulan miktar üzerinden değerlendirme yanlına düşerler. Bu süreç insanın rasyonel kararlar almasının önüne geçer. Marketlerde görülen “Küsuratlı fiyatlandırmalar” veya “35 ₺’dan başlayan fiyatlarla” gibi fiyat etiket anlayışı, demirleme adına örnek gösterilebilir. Bu pazarlama anlayışı, satıcının sattığı ürünün piyasada ucuz olduğu düşüncesini alıcıya yansıtması şeklinde algılanır. İnsanlar bu ekonomik pazarlama anlayışı içerisinde, algı yönetimini kaybeder ve önlerine sunulan fiyatlandırmaları kabul etmeseler bile razı olurlar.

2.3.6. İzafiyet (Görecelik) Etkisi

Bireylerin herhangi bir konuya ilişkin, birbirine benzer iki veya daha fazla seçenek arasında ilişki kurma ikilemine *izafiyet (görecelik) etkisi* denir. İkili sistem teorisinde yer alan 2. Sistemin hemen cevap veremediği bir konuda, insan zihni kolay olan yolu seçme durumudur. Seçenekler arasından görece olarak kendisine çağrışım gösteren bir seçeneğe eğilim gösterir.

Toplumda yer alan bireylerin ortak bir kararı olması nesnel bir sonuçtur. Ancak her bireyin bir konu veya durum anında farklı görüşü söz konusu olabilir. Bu durum izafi duygularımızdan kaynaklanır. Görece olarak farklı bakış açısına sahip olmamızı sağlayan bazı etkenler mevcuttur. Bu etkenler ahlaki, kültürel, dinsel ve toplumsal öğretilerdir. İnsan içinde bulunduğu toplum arasında bazı öğretilere hâkim olur ve zamanla bu öğretiler değişikliğe uğrar. Bu durumun olumlu sonuçları olmasına karşın bazı olumsuz sonuçları da vardır. Örneğin; 1900’lü yılların başlarında Ford otomobil markasının pazarlama stratejisinde yapmış olduğu kadın figürü kullanımı bir görece etkisi yaratmıştır. Erkek hegemonyasında güç ve iradeye hâkim olmanın, otomobil sahip olmaktan geçeceği anlayışı etkin olmuştur. Günümüzde cinsel bir obje olarak kadın figürü kullanılmaya devam etmektedir. Bir başka görecelik etkisi ise pazarlama anlayışında slogan kullanımınıdır. “Hem yumuşak hem hesaplı”, “Çok al az öde!” gibi sloganlar görece olarak ilk etapta ucuzluğun çağrışımını etkin düşünmemize yol açar.

2.4. Nobel Ekonomi Ödülü Kazanan Davranışsal İktisatçılar ve Çalışmaları

Nobel ödülleri, ilk olarak 20. yüzyılın başlangıcında ortaya çıkmasına karşın ekonomi alanında ilk ödüller 1969 yılından itibaren verilmeye başlanmıştır. Ekonomi ödülleri, “İsveç Ulusal Merkez Bankası” tarafından verilmektedir. Günümüzde iktisat

üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğu iktisat biliminin diğer bilim dallarıyla sentezinden doğan çalışmalar üzerine yoğunlaşmıştır. En çok disiplinler arası Nobel ödülü alan çalışmalar matematik ile yapılan çalışmalardır. Nobel ödülü kazanan bilim insanlarının çalışmalarının çoğunluğu, psikoloji ve istatistiki bilimler ile yapılan disiplinler arası çalışmalar neticesinde kazandırmıştır. 21. yüzyıl ile birlikte psikoloji bilimi ile ortak çalışmalar yürüten “Davranışsal İktisat” alanının yoğunluğu görülmektedir.

Nobel iktisat ödüllerinin yarısından fazlasını ABD’li bilim insanları kazanmıştır. Bu yüzden bilim insanları, genellikle inceleme alanını ABD ekonomisini incelemekle sürdürmüştür. Uygulanacak politikalar yine ABD ekonomisi üzerine kurgulanmıştır. Nobel iktisat ödülleri, ekonometri ana bilim dalı ve istatistiki programlar neticesinde yapılan çalışmalar ile en çok ödülleri kazanmıştır. ABD’yi sırasıyla İngiltere, İsveç, Norveç, Hollanda, Rusya ve Almanya gibi gelişmiş ülke ekonomilerinde yer alan bilim insanları takip etmektedir. Ödüllerin gelişmiş ülkelerde yer almasının nedeni bu ülkelerde bilimsel altyapının oluşması, sosyo-kültürel etkiler ve bilişimin yaygınlaşması belirgin olarak görülmektedir (Atar, Şahin, & Çavuşoğlu, 2018, s. 194-195).

Davranışsal iktisat alanında alanın öncüsü kabul edilen Herbert Simon’un ‘Organizasyon, Sınırlı Rasyonellik ve Karar Verme Teorisi’ konuları üzerine yaptığı çalışmaları, 1978 yılında Nobel ekonomi ödülünü almasını sağlamıştır. Simon, ekonomik karar mekanizmasında davranışsal yöntemleri kullanmıştır. İnsan zihninin karar alırken sınırlı rasyonel olmasından dolayı tam bilgiye erişemediği bu yüzden firma yöneticilerin gelecek hakkında riskli hedefler yerine risksiz işleri tercih edeceğini ifade etmiştir (Ersoy, 2008, s. 656-658).

2001 yılına gelindiğinde Nobel iktisat ödülü üç iktisatçının yaptığı çalışmalar neticesinde üç bilim insanına verilmiştir. George A. Akerlof, A. Michael Spence, Joseph E. Stiglitz tarafından kazanılan Nobel ödülü; Asimetrik bilgi altında piyasaların çalışma durumları ile ilgili çalışmalarından dolayı verilmiştir. George A. Akerlof’un iktisat bilimine sağlamış olduğu en önemli katkısı “Asimetrik Bilgi” varsayımının piyasaya ilişkin görüşleridir. 2001 Nobel ödülünün diğer sahibi olan A. Michael Spence’in 1973 yılında yayınladığı “İşgücü Piyasasında İşaret Teorisi” isimli çalışması asimetrik bilgi alanının başka boyutunu gözlemlemiştir. İşveren ile işçi arasındaki ilişkiyi inceleyen

Spence'e göre, işçinin üretkenliğini ve verimliliğini bilmeyen bir işverenin, seçim yapması durumunda eğitimi daha iyi olan işçinin tercih edileceğini ancak eğitim seviyesinin eşit olması durumunda ise işverenin bir seçim yapamayacağı başka değişkenler üzerine başvurabileceğinin ifade etmiştir. Asimetrik bilginin diğer bir araştırmacısı olan Joseph E. Stiglitz'dir. Stiglitz'in, gönülsüz işsizliğe karşı ortaya koyduğu 'etkin ücret' kavramı önemlidir. İşçilerin verimliliğini arttıran unsurların başında farklı ücretler gelmektedir. İşçiler arasında farklı ücret düzeyleri verimliliğini arttıran bir unsurdur. Stiglitz aynı zamanda optimal vergilendirme teorisi, endüstriyel organizasyon, doğal kaynak ekonomisi gibi kamu ekonomisini ilgilendiren çalışmalarda yürütmüştür (Çukurova Üniversitesi, 2015).

2002 yılında Nobel ekonomi ödülünü, Daniel Kahneman ve Vernon L. Smith paylaşmışlardır. Yaptıkları çalışmalar, iktisat bilimi ile davranış bilimi arasındaki ilişkiyi deneysel ortama taşımaları ve analizlerini bu boyutta ortaya koymalarıdır. Daniel Kahneman'ın en önemli çalışması, Amos Tversky ile birlikte ortaya koyduğu 'beklenti teorisi'dir. Deneysel iktisadın öncüsü olarak kabul edilen Vernon L. Smith ise mikroekonomi üzerine yaptığı çalışmalarını laboratuvar ortamına taşımıştır. Laboratuvar deneylerini öğrenciler üzerine uygulayan Smith, alıcı ve satıcılar için iki grup belirlemiş ve grup içerisinde bir piyasa mekanizması oluşturmuştur. Mikroekonominin en önemli teorileri olan arz ve talep teorilerinin, piyasa dengesi üzerine yansımalarını incelemiştir.

2015 yılında Angus Deaton, tüketim üzerine yaptığı analiz, yoksulluk ve refah iktisadı konulu çalışması ile bu ödüle layık görülmüştür. Bireylerin harcama kriterlerini neye göre yaptığını, gelirlerini neye göre harcayıp neye göre tasarruf ettiğine, fakirliğin ve refahın en doğru nasıl ölçülebileceğine yönelik davranışsal iktisat alanına yaptığı çalışmalar neticesinde bu ödülü kazanmıştır (Kamilçelebi, 2019, s. 27).

2017 yılında Nobel ekonomi ödülünü iktisat biliminden hareketle davranış bilimine yönelen Richard Thaler almıştır. Thaler'in en önemli çalışmaları: zihinsel muhasebe, seçim mimarisi, kayıptan kaçınma, batık maliyet, öz-kontrol sorunu ve dürtme teorisidir. Thaler'in davranışsal iktisat alanında ortaya koyduğu çalışmalar, makro iktisadi politikalar olarak uygulanmaktadır. ABD ekonomisinde eğitim, sağlık, sigorta, finans, yatırım ve bireysel emeklilik alanlarında uygulanmaktadır.

2019 yılında Nobel ekonomi ödülünün sahibi Abhijit Banerjee, Esther Duflo ve Michael Kremer almıştır. Son dönemlerde ülkelerde refahın paylaşılması ve ülkelerin kalkınmalarına yönelik davranışsal iktisat politikaları önemli olmaya başlamıştır. Banerjee, Duflo ve Kremer'in, Hindistan ve Kenya gibi azgelişmiş ülkelerde yapmış olduğu çalışmalarında ücretsiz kitap dağıtımı ile ilgili eğitim politikası ile çocukların ücretsiz aşılansması, çocukların bağırsaklarında ortaya çıkan kurtların önlenmesine yönelik çiğneme tabletlerini dağıtılması ve dengeli beslenmelerine yönelik sağlık politikalarını incelemiştir (Kamilçelebi, 2019, s. 28).

3. ARAŞTIRMA BÖLÜMÜ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

1962 yılından itibaren hizmet vermeye başlayan Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, yükseköğrenim okuyan öğrenciler için ekonomik, sosyal, kültürel faaliyetler düzenleyen bir devlet kuruluşudur. 2000’li yıllarda, üniversitelerin artmasıyla birlikte, üniversite okuyan öğrencilerin barınma, yeme-içme, maddi sorunları çoğalmaya başlamıştır. Bu nedenle, üniversite okuyan öğrencilerin ekonomik sıkıntılarını gidermek için öğrenim bursu ve öğrenim kredileri yıllar itibariyle artış göstermiştir.

2017 faaliyet raporunda açıklanan veriler incelendiğinde, Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, gider bütçesinin %59’unu “Kredi Dairesi Başkanlığı” birimine ayırmıştır. Kurum, ekonomik faaliyetlerini öğrencilere kredi ve burs verme olarak yoğunlaştırmıştır. Yine “Gençlik ve Spor Bakanlığı 2018 Faaliyet Raporu” rakamlarına göre kurum tarafından 2018 yılında toplam 1.171.507 adet öğrenciye 6.242.982.077,84 ₺ öğrenim kredisi ödemesi yapılmıştır. Kurum öğrencilerden 2018 yılında 2.166.770.000 ₺ tutarında kredi ve benzer alacak tahsilat elde etmiştir (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2019, s. 197). Bu veriler ışığında kurumun verdiği kredi ile tahsilatı arasında bir açıklık söz konusudur. Son yıllarda ülkenin eğitilmiş genç nüfusunun işsizlik oranlarının artması, kamuoyunda ve sosyal medyada ortaya çıkan kredi alacaklarının iptal edilmesi veya en azından faizlerin silinmesi gibi görüşlerin ortaya çıkması bu türden bir ekonomik sorunun varlığını ortaya koymuştur. Bu tablo ışığında öğrenimde kullanılan kredilerin tahsilinde zorlukların olduğu, ortak bir görüşün varlığını belirler niteliktedir.

Davranışsal iktisat alanına yönelik yapılan bu çalışmada, İnönü Üniversitesi, İİBF’de okuyan lisans öğrencilerinin, eğitim süresince ‘Yükseköğrenim Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü’nden talep edilen öğrenim kredisinin, karar verme aşaması ile verilen kararın neticesinde ortaya çıkan durumun rasyonel olup olmadığını belirlemektir. Ayrıca rasyonel bir kararın alınması için öğrencilerin yönlendirilmesi adına dürtme politikası oluşturmaktır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Yükseköğrenim kredisi alan ve üniversite okuyan öğrencilere yönelik bu çalışmada, anket yöntemi kullanılmıştır. İki farklı anket iki farklı grup üzerine uygulanmıştır. Birinci

grup, lisans eğitimine yeni başlamış olan ve öğrenim kredisi kullanan, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bölümü 1. ve 2. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu gruba yapılan anket çalışması sahada yüz yüze gerçekleştirilmiştir. İkinci grup ise İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun olan öğrencilere ve öğrenim kredisi geri ödeme aşamasında bulunan kişilere yapılmıştır. Bu gruba yapılan anket, elektronik anket uygulaması olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan sorular, birbirinden farklı sorular üzerine yapılmış olmasına karşın, bazı sorular anlam bakımından aynı, bir soru ise iki grup için ortak sorulmuştur.

Öğrencilere sorulan sorulara likert ölçeğine göre cevaplar aranmıştır. “Hiç katılmıyorum, Kısmen Katılıyorum, Kararsızım, Katılıyorum ve Tamamen Katılıyorum” seçenekleri üzerinden sorulan sorular yüzdelik oranlar ile analiz edilmiştir. Çalışmada öğrencilere sorulan sorular ve sonuçları davranışsal iktisat kavramları (sınırlı rasyonellik, ikili sistem, toplumsal kanıt ilkesi ve dürtme teorileri) üzerinden yorumlanmıştır.

3.3. Araştırma Konusu ile İlgili Literatür Çalışmaları

Literatür incelendiğinde üniversitelerde okuyan öğrenciler için, yükseköğrenim kredisi ve kredi kartı kullanımı kapsamında bazı davranışsal çalışmalara rastlanmıştır. Aşağıda yurtiçinde ve yurtdışında yapılan benzer çalışmalara kısaca değinilmiştir.

3.3.1. Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar

3.3.1.1. Makale ve Bildiriler

H. Dilara Keskin ve Emrah Koparan (2010)’in yaptığı “Üniversite Öğrencilerinin Kredi Kartı Sahipliğini Belirleyen Faktörler” isimli çalışma, üniversite okuyan öğrencilerin kredi kartı kullanım sahipliği, öğrencilerin kredi kullanmasına neden olan faktörlerin ne olduğu ve nasıl etkilendiği yönünde ekonometrik bir araştırmadır. Araştırma, 6 farklı üniversitede okuyan 1411 adet öğrenciye anketler ile yapılmıştır. Ankette; öğrencinin yaşı, cinsiyeti, gelir düzeyi, medeni hali, ailesinde bulunan fert sayısı, ailesinin ikamet ettiği yerin okuduğu üniversiteye olan uzaklığı, öğrencinin aylık harcama tutarı ve yurttan kalıp kalmadığı gibi birçok nitel ve nicel değişken kullanılmıştır. Bu araştırma ile öğrencilerin ailesinin ikamet ettiği yer ile öğrencinin eğitim gördüğü yer arasındaki mesafe arttıkça öğrencilerin kredi kartı kullanım sahipliği artış göstermektedir.

Erkek öğrenciler, kız öğrencilere göre daha fazla kredi kartı kullanmaktadır. Öğrencilerin yaşı ve sınıf düzeyi arttıkça, öğrencilerin harcama tutarları ile ailelerinin gelir seviyesi arttıkça kredi kartı kullanım sahipliği de artmaktadır. Bu çalışmada elde edilen verilerden hareketle öğrencilerin sosyal, ekonomik ve demografik özellikleri kredi kartı kullanımı üzerinde etkili olmaktadır (Keskin & Koparan, 2010, s. 125-126).

Bülent Başaran vd. (2012)'a ait "Kredi Kartlarının Rasyonel Kullanımını Etkileyen Bireysel Faktörler" isimli çalışma, bireylerin tüketim harcamalarını sağladıkları kredi kartlarının rasyonel olarak kullanılmasında neden faktörleri belirlemek içindir. Araştırma, Bilecik ili Merkez ilçesinde çalışan kamu personeli memurlarına yapılmış, 514 adet memura yapılan anketlerin %62'i erkek, %38'i ise kadın memurlardan oluşmaktadır. Anketlerden elde edilen verilerle, SPSS programı 'kredi kartı kullanım ölçeği' ve 'para tutum ölçeği' üzerinde açıklayıcı faktör analizi yapılmış ve Varimax rotasyon yöntemi kullanılmıştır. Kredi kartlarıyla sunulan promosyon, taksitlendirme ve limit artırımı gibi uygulamaların, bireylerin harcama limitlerini arttırmaktadır. Gelirlerin sabit olması ve harcama seviyelerinin artması bireylerin borçlanma seviyesi arttırmaktadır. Bu durum uzun dönemde bireylerin bir borç sarmalı içinde devam etmesine neden olmaktadır. Rasyonel anlamda kredi kartı kullanımına yönelik bankalar, kart ile ilgili doğru bilgilendirme anlayışı sağlamalıdır. Ayrıca bireylerin harcama yaparken baz alacağı kriter, kredi kartı kullanmadığı dönem ile kredi kartlı dönem arasındaki seviyenin fazla açılmamasını sağlamaktır. Aynı zamanda bireyler, kart kullanımında prestij, güç ve kaygı unsuru gibi durumlar nedeniyle kredi kartı kullanımını rasyonellikten uzaklaştırmaktadır (Başaran, Budak, & Yılmaz, 2012, s. 67-93).

Seyfettin Ünal vd. (2015)'a ait "Ekonomi Okuryazarlığı ve Kredi Kartı Tutumunun Rasyonel Kredi Kartı Kullanımına Etkisi: Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı MYO Örneği" isimli çalışmada, Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilerin, ekonomi okuryazarlığının kredi kartı rasyonel kullanımını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Araştırma, 195 öğrenciye anketler ile yapılmıştır. Ekonomik okuryazarlık, bireylerin ve tüketicilerin kredi kartı kullanımının davranışsal açıdan daha rasyonel olmasını sağlamaktadır. Ayrıca, genel ekonomi bilgisinin ve toplumsal ekonomi görüşünün kredi kartı rasyonel kullanımına etkisi bulunmamıştır. (Ünal, Düğür, & Söylemez, 2015, s. 31-52).

Gülberk Gültekin Salman ve Burçak Perker (2017)'e ait “Kredi Kartı Kullanımındaki Tutum ve Satınalma Davranışını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” isimli çalışmada, kredi kartı kullanan üniversite öğrencilerinin davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaç edinilmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve yüz yüze anket uygulanmıştır. 2 vakıf, 2 devlet olmak üzere toplam 4 adet üniversitede okuyan 338 adet öğrenciye anket yapılmıştır. Kredi kartının kullanım kolaylığı, sosyal normlar ve gençlik materyalizmi gibi faktörler ile kredi kartı kullanımı arasındaki ilişki anketler yardımıyla analiz edilmiştir. Kredi kartlarının harcama kolaylığı ve öğrencilerin anlık satın alma kararlarının birbirini tamamlaması nedeniyle, kredi kartının kullanımının tercih edilmesi varsayımını destekler niteliktedir. Diğer taraftan öğrencilerin kredi kartı kullanımında sosyal normların ve gençlik materyalizmi diğer değişkenlere kıyasla kredi kartı kullanımına yönelten etkilerden daha az olarak gözlemlendiği belirtilmiştir. (Salman & Perker, 2017, s. 163-195).

Selim Duramaz vd. (2018) yaptığı “Üniversite Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Merkez Kampüsleri Örneği” isimli çalışma, öğrencilerin kredi kartı kullanım davranışlarını belirlemek ve bankaların müşteri potansiyeline uygun politikalar üretmesine katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Araştırma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Merkez kampüslerinde öğrenim gören 205 öğrenciye anketler ile yapılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler, karma (nitel ve nicel) yöntem ile analiz edilmiştir. Öğrencilerin kredi kartı kullanmasındaki kaygısal boyut incelendiğinde, kredi kartı kullanımının borç olduğunu bildiklerini ancak öğrencilerin gelir seviyesinin harcama bütçesini karşılamamasından ötürü mecburiyetten kredi kartı kullandıkları görüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilerin, farklı uygulamaları bulunan ve avantajlı olan birkaç kredi kartını kullanmaya istekli oldukları belirtilmiştir. Duygusal boyut incelendiğinde kredi kartı kullanan öğrencilerin memnun olduğunu ve harcama yapmaktan mutlu oldukları belirtilmiştir. Öğrencilerin, e-ticaret sistemini yaygın kullanmasından ve ödeme bakımından kredi kartlarının risk taşımasından kredi kartı kullanımını tercih etmişlerdir. Son olarak, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunda ucu açık bir soruda belirttiği üzere, mevcut gelirlerinin, harcamalarını karşılayamadığını ve öğrenim bursu sayısının

arttırılması gerektiği görüşü çıkarılmıştır (Duramaz, Gökbnar, Onağ, & Onağ, 2018, s. 307-337).

Aslı Okay Toprak vd. (2019)'in yaptığı “Kredi Kartı Kullanımı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma” isimli çalışma, kredi kartı kullanan üniversite öğrencilerin kullanım amaçlarını belirlemek için yapılmıştır. Bu çalışma, Kırklareli Üniversitesinde okuyan 377 üniversite öğrencisine yapılmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma ile öğrencilerin kredi kartı kullanımına yönelik talebinin düşük ve kredi kartı kullanan öğrencilerin harcamalarının çoğunluğunu temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilerin yarısına yakını, yükseköğrenim kredisi aldığı ve öğrencilerin aile gelir durumunun düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sebeple kredi kartı kullanmayan öğrencilerin rasyonel davrandıkları görülmektedir (Toprak, Eğri, & Çetin, 2019, s. 386-392).

3.3.1.2. Tez Çalışmaları

Merve Kavak (2018)'a ait, “Kredi ve Yurtlar Kurumu’na Bağlı Yurtlarda Kalan Üniversiteli Gençlerin İhtiyaçları ve Uyum Sorunları: Bir Nitel Araştırma” isimli yüksek lisans çalışmasında, Ankara’da Kredi Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü yurtlarında kalan 32 adet öğrenci ile yapılmıştır. Lisans eğitimine yeni başlayan öğrencilerle yapılan görüşmeler Kasım 2015-Ekim 2016 tarih aralığında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Öğrencilerin yaşamış olduğu ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve hizmet kapsamında ortaya çıkan ihtiyaçlarının belirlenmesine ve sosyal yaşam standardının edinilmesine yönelik yapılan bir araştırmadır. Bu araştırma ile yurtlarda kalan öğrencilerin sosyal uyum ve ekonomik ihtiyaçlarının olduğu belirtilmiştir (Kavak, 2018).

Sebahattin Emre Firazi (2019)'a ait, “Kredi Kartlarının Nakit Benzeri Puan ve Taksit Uygulamalarının Davranışsal İktisat Kavramları Kayıptan Kaçınma ve Sahip Olma Etkisi Bağlamında İncelenmesi” isimli yüksek lisans çalışmasında, bankaların sağlamış olduğu kredi kartlarının, tüketici tarafından daha fazla ve etkin olarak kullanılmasını sağlayan promosyon, bonus, mil, para puan ve taksitlendirme uygulamalarının davranışsal iktisadın kayıptan kaçınma ve sahip olma etkisi kavramlarıyla açıklanmıştır. Araştırmada kullanılan anket internet üzerinden paylaşılarak

144 adet örneklem elde edilmiştir. Örneklemeden elde edilen veriler, nicel araştırma yöntemi ile analiz edilmiştir. Bankaların sağlamış olduğu uygulamalar, tüketici nezdinde nakit harcamalar ile aynı şekilde algıladığı ve kart sahiplerinin bu tutarları dikkate aldığında kesin kazancı tercih ederek kayıptan kaçınmayı eğilimi gösterdiği, taksit sayısındaki artışlara ise kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Ayrıca bu çalışmada kayıptan kaçınma eğiliminin demografik özelliklerden farklı olarak tüketicinin cinsiyet, yaş ve gelir düzeyinde benzerlik gösterdiği gözlenmiştir (Firazi, 2019).

3.3.2. Yurtdışında Yapılmış Çalışmalar

Yabancı ülkelerde yazılan çalışmalar incelendiğinde benzer araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalar özetle aşağıda ifade edilmektedir.

So-Hyun Joo; John Grable; Dorothy B. Durband (2003)'a ait "Credit Card Attitudes and Behaviors of College Students" çalışmada, üniversite öğrencilerin kredi kartı kullanımına neden olan demografi, sosyal, ekonomik, psikolojik ve deneyim faktörleri üzerinde durmuşlardır. Çalışmayla eğitim süresi ile kredi kartı kullanımı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu; öğrencilerin gelir seviyesi, iş durumu, barınma durumu ve eğitim dalı ile anlamlı bir ilişki bulunmadığını ifade etmişlerdir (Joo, Grable, & Durband, 2003, s. 405-419).

Mary Beth Pinto vd. (2005)'a ait "Information Learned From Socialization Agents: Its Relationship to Credit Card Use" isimli çalışmada, kredi kartı kullanan üniversite öğrencilerinin, kart kullanım davranışlarına etki eden üç sosyal ortam analiz edilmiştir. Öğrencilerin sosyal çevresi olan aile, okul ve medya bağlamında değerlendirme yapılan bu araştırmada, kredi alma durumu ve krediler ile ilgili mevzuat hakkında öğrencilerin en çok etkilendiği kısım aile olurken ikinci etkilendiği kesim ise arkadaş ve akranlarından oluşan okul çevresi etkin olmuştur (Pinto, Parente, & Mansfield, 2005, s. 357-367).

Jill M. Norvilitis vd. (2006)'a ait "Personality Factors, Money Attitudes, Financial Knowledge and Credit- Card Debt in College Students" isimli çalışma, yükseköğrenim gören 5 farklı okuldan elde edilen veriler ile 448 üniversite öğrencisi analiz edilmiştir. Finansal okuryazarlığın eksikliği, öğrencinin yaşı, öğrencinin sahip olduğu kredi kartı sayısı ve cinsiyet gibi değişkenler ile araştırma yapılmıştır. Kredi kartı borcu ile sahip olduğu kredi kartı sayısı ve finansal bilgi yetersizliği ile borçlanma miktarı arasında

anlamalı bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, kredi kartı harcamalarının hangi alanlara yapıldığını belirlemek üzere 13 farklı türde soru yöneltilmiştir. Öğrencilerin harcama alanlarının başında akaryakıt, giyim ve ayakkabı olmuştur. Harcama alanlarının sırasıyla gıda, yiyecek-içecek ve bazı eğitim masrafları ile okul harçları olarak gözlemlenmiştir (Norvilitis, Merwin, & Kamas, 2006, s. 1395-1413).

Ari Hyytinen ve Tuomas Takalo (2008)'a ait "Consumer Awareness and the Use of Payment Media: Evidence from Young Finnish Consumers" isimli çalışma, Finlandiya'da kredi kartı kullanan öğrencilere yapılmıştır. Öğrencilerin birden fazla kredi kartı kullanması durumunda rasyonel davrandıklarını tespit etmişlerdir. Kredi kartı kullanım sayısının, öğrencinin gelir düzeyi ile pozitif yönlü bir ilişkisi sonucu elde edilmiştir. Ayrıca dünyadaki tüketim seviyesinin artmasının altında kart kullanımının yaygınlaşması ve elektronik ödemenin olduğu gözlemlenmiştir (Hyytinen & Takalo, 2008, s. 1-37).

3.4. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirme

Araştırmada iki ayrı anket yapılmıştır. Lisans 1. ve 2. Sınıf öğrencilere yapılan anketin örneklem sayısı 105 kişiye yapılmıştır. Mezun öğrencilere yapılan ankete katılım sayısı ise 106'dır. Lisans 1. ve 2. Sınıf öğrencilere ve Mezun öğrencilere yapılan anketlere verilen cevapların oransal dağılımı aşağıdaki Tablo 8 – Tablo 9'da gösterildiği şekildedir.

3.4.1. Lisans 1. ve 2. Sınıf Öğrencilere Yapılan Anket Soruları ve Cevap Oranları

Lisans öğrencilerine yapılan anketler öğrenciler ile yüz yüze yapılmıştır. 11 sorudan oluşan bu anket ile; öğrencilerin öğrenim kredisi alma nedenini, kredi alım sürecinde dış çevrenin etkisini ve öğrenim kredisinin enflasyona etkisinin bilinip bilinmediğini gözlemlemek için yapılmıştır.

Tablo 3.1. Lisans 1. ve 2. Sınıf Öğrencilere Yapılan Anket Soruları ve Cevap Oranları

Lisans 1. ve 2. Sınıf Öğrencilere Yapılan Anket Soruları	Hiç Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1. Öğrenim kredisini barınma, yeme içme, yol masrafı gibi temel ihtiyaçlarım için kullanıyorum.	%4	%12	%5	%31	%48
2. Öğrenim kredisini kişisel eğlence, zevk, tercihlerimi ve hobilerimi gerçekleştirmek için kullanıyorum.	%34	%35	%1	%17	%13
3. Ailem eğitim masraflarını karşılayabilseydi öğrenim kredisi almazdım.	%24	%12	%11	%19	%34
4. Maddi açıdan rahat olmamın derslerime olumlu etkisi var.	%22	%14	%7	%30	%27
5. Öğrenim Kredisi almadan önce tanıdığım insanlara danıştım.	%35	%17	%7	%28	%13
6. Öğrenim kredisini arkadaşlarımdan etkilenerek almaya karar verdim.	%70	%11	%7	%8	%4
7. Öğrenim Kredisi geri ödeme süreciyle ilgili ortaya çıkacak sonuçlarla ilgili yeteri kadar bilgi sahibiyim.	%15	%27	%17	%29	%12
8. Üniversite eğitimim sona erdiğinde öğrenim kredisini sıkıntı çekmeden ödeyeceğimi düşünüyorum.	%53	%8	%20	%11	%8
9. Öğrenim kredisi kullandığım için pişmanlık duyacağıma inanıyorum.	%23	%17	%17	%17	%26
10. Öğrenci masraflarını karşılaması açısından öğrenim bursu ve öğrenim kredisi arasında fark (ayrım) göremiyorum.	%60	%8	%13	%10	%9
11. Öğrenim kredisi kullanmamın enflasyona etkisi olduğunu düşünmüyorum.	%24	%13	%37	%12	%14

3.4.2. Lisans Mezunu Öğrencilere Yapılan Anket Soruları ve Cevap Oranları

Lisans mezunu öğrencilere yapılan bu anket çalışması, elektronik anket aracılığıyla yapılmıştır. 11 sorudan oluşan bu anket ile; öğrenim kredisi geri ödemesi ile ilgili ortaya

çıkan sorunları, öğrenim kredisi ve ödeme zamanı ilişkisini ve öğrenim kredisinin enflasyona etkisinin bilinip bilinmediğini gözlemlemek için yapılmıştır.

Tablo 3.2. Lisans Mezunu Öğrencilere Yapılan Anket Soruları ve Cevap Oranları

Lisans Mezunu Öğrencilere Yapılan Anket Soruları	Hiç Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1. Öğrenim kredisi ödemesinde çok zorluk çektim.	%5	%6	%4	%26	%61
2. Öğrenim kredisini ödemek için borç aldım (kredi çektim).	%33	%16	%10	%21	%20
3. Öğrenci olarak ödeme zamanının bu kadar çabuk geleceğini tahmin edemedim.	%5	%11	%6	%26	%52
4. Öğrenim kredisini geri ödeme konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamadım.	%77	%9	%5	%4	%5
5. Şu an düşündüğümde öğrenim kredisi almadan da idare edebilirdim.	%42	%15	%14	%17	%12
6. Zamanı geriye alabilsem öğrenim kredisi kullanmak yerine çalışmayı denerdim.	%22	%10	%19	%24	%25
7. Öğrenim kredisi ödemesi bence daha ileri bir dönemde başlamalı.	%2	%7	%8	%24	%59
8. Etrafımda beni uyanan birileri olsaydı kredi almayı bırakırdım.	%27	%14	%15	%20	%24
9. Öğrenim kredisi kullanımı hakkında tanıtıcı ve bilgilendirici kamu spotları hazırlanmalı veya üniversite bünyesinde bu gibi konuları danışabileceğimiz bir kurum olmalı.	%3	%14	%7	%25	%51
10. Para kazanmaya başladıktan sonra paranın kıymetini anladım.	%7	%4	%8	%41	%40
11. Öğrenim kredisi kullanmamın enflasyona etkisi olduğunu düşünmüyorum.	%19	%13	%29	%12	%27

3.4.3. Anketlerin Ön Değerlendirmesi

Tablo 3.1/1. Soruda görüldüğü üzere (%48+%31) gibi büyük bir oranında, öğrencilerin kredi almasının temel nedeni, temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir. Temel fizyolojik ihtiyaçlar (barınma, yeme-içme, ulaşım maliyetleri) açısından değerlendirildiğinde yüksek öğretimde maddi olanakların temininde bazı eksiklikler söz konusudur. Bu açıdan üniversite yurtlarının son zamanlarda sayısının artması ve üniversitelere yakın yerde inşası temel ihtiyaçların karşılanması bakımından atılan önemli bir adımdır. Üniversite yurtlarının barınma ortamı, beslenme desteği ve kampüs içinde yer alması öğrencilerin ulaşım maliyetlerini azaltır niteliktedir. Ayrıca üniversite yurtlarının, sosyal faaliyetler ve kültürel etkinlikler düzenlemesi, öğrencilerin psikolojik gereksinimlerini ve bu yönde ortaya çıkan eksikliklerini gidermesi bakımından da önemlidir.

Tablo 3.1/2. Soruya verilen cevap oranları incelendiğinde, öğrencilerin büyük bir çoğunluğu öğrenim kredisini, kişisel eğlence, zevk, tercihler ve hobileri için almamıştır. Başka bir ifadeyle öğrencilerin 1. Soruda yer alan cevapları yani temel ihtiyaçlarını karşılamak için öğrenim kredisi aldığını destekler niteliktedir. Öğrenim kredisinin tüm öğrencilere verilmesi nedeniyle bazı öğrencilerin (%13) kişisel eğlence zevk, tercihler ve hobilerini gerçekleştirmek için kullanması kabul edilebilir niteliktedir.

Tablo 3.1/3. ve 4. Soruda yer alan cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin eğitim sürecinde maddi sıkıntısının olduğu, eğitimde başarılı olmanın ekonomik sıkıntıya dayandığını belirtmişlerdir. Yine 5. Soruda yer alan cevap oranları incelendiğinde, öğrencilerin kredi alımında tam araştırma ve çevresindeki insanlar ile bilgi alışverişinde olmadığı, 6. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde ise öğrencilerin öğrenim kredisi alma kararını (%70 oranında) arkadaşlarından etkilenmeden kendi öz kararı ile aldığı anlaşılabilir.

Tablo 3.1/7. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde, öğrenim kredisi alan öğrencilerin kredinin şartları ile ilgili tam bilgisinin olmadığı ve geri ödeme konusunda ortaya çıkacak sorunlar (faiz, erteleme) hakkında yeterli düzeyde bilgilenmediği ortaya çıkmıştır. Öğrenim kredisinin, tüm öğrencilere verilmiş olmasından ve öğrenim ihtiyaçlarının temininde katkı sağlaması açısından ele alındığından göz ardı edilmiş

olabilir. Ancak öğrencilerin gelecekte oluşacak bir borç ile yüzleşeceğinden, kredi alma kararının daha şeffaf bir şekilde açıklanması gerekir.

Tablo 3.1/8. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde, öğrenim kredisi alan lisans 1. ve 2. Sınıf öğrencilerin çoğunluğu (%53), mezun olduktan sonra öğrenim kredisini ödemekte sıkıntı çecekleri veya bir işsizlik sürecinden geçeceklerinin tahmin etmektedirler. Ama takip eden 9. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde pişmanlık duyup duymayacağı benzer oranlarda olduğundan kararsız oldukları görünmektedir. Bu iki sorudan hareketle öğrencilerin öğrenim kredisi alma kararının doğru olması ve pişman olmaması için 7. Soruda da ifade edildiği üzere bilgilendirmenin tam olması ve kredi kararlarının maddi sıkıntıdan arındırılması gerekir.

Tablo 3.1/10. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin çoğunluğu (%60) öğrenim kredisi ile öğrenim bursu arasındaki farkın bilincinde olduğu, borçlanmaktan öte maddi hibe veya destekler ile eğitim almak istediği aşıkârdır. 11. Soruda ise öğrenim kredisinin, enflasyonla ilişkisi konusunda öğrencilerin birbirine yakın oranlarda cevaplar vermesi, bu konu hakkında tam bilgisinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.2/1. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin öğrenim kredisi geri ödemesinde (%61) zorluk çektiği görülmüştür. Ayrıca 2. Soruda görüldüğü üzere öğrencilerin öğrenim kredisi geri ödeme konusunda borç alıp kredi çekenlerin oranı veya bu türden görüş bildirenlerin oranı (%20) azdır. Öğrenim kredisi geri ödeme konusunda ‘ters mantık’ çerçevesinde sorulan benzer 4. Soruda ise “Öğrencilerin, öğrenim kredisi geri ödemesinde sıkıntı yaşamadım” cevaben (%77) oranında sıkıntı yaşadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 3.2/3. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde, öğrenim kredisi geri ödeme zamanı olan (iki yıl) süresinin öğrenciler tarafından fark edilmediği (%52) oranında gözlemlenmiştir. Tablo 9/7. Soruda ise “Öğrenim kredisi geri ödemesi daha uzun bir sürede başlamalı” görüşüne katılanların oranı (%59) yüksek çıkmıştır. Bu sorulardan hareketle yükseköğretimden mezun olan öğrencilerin geri ödeme konusunda zamanlama ile ilgili sorun yaşadığı veya işsiz olduğu düşünülebilir. Ayrıca ülkenin son yıllarda

yaşamış olduğu istihdam sorunu, genç işsizlik oranlarının artması bu durumun boyutunu destekler niteliktedir.

Tablo 3.2/5. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde, “Öğrenim kredisi almadan da idare edebilirmişim” sorusuna katılmayanların oranı (%42) olarak görülmüştür. “Zamanı geriye alabilsem öğrenim kredisi kullanmak yerine çalışmayı denerdim” olan 6. Soruda ise oranlar birbirine yakın olarak gözlemlenmiştir. Yani öğrencilerin aldıkları kararların, doğru olmadığı bilirse de yine aynı bir karar durumda kalsalar kredi almayı tercih edebilir niteliktedir.

Tablo 3.2/8. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde, öğrenim kredisi alan öğrencilerin çevre ve aile bireyleri tarafından uyarılmaya karşı duyarsız oldukları ve aynı zamanda bu tür görüşlere katılma oranları birbirine benzer olarak görülmüştür. 9. Sorudaki cevaplar incelendiğinde ise öğrenim kredisi kullanımını bilgilendirici, tanıtıcı kamu spotları ve idari kurumların kurulması türünden birimlere ihtiyaç duyan öğrenci kararları (%51) oranında görülmüştür. Aslında bu iki soru kıyaslandığında öğrencilerin çevresinden ve ailesinden verilen kararları önemsemediği ve kredi kararını kendi düşüncesiyle aldığı ancak kredi alma süreciyle ilgili yardıma ihtiyaç duyduğu aşikâr olarak düşünülebilir.

Tablo 3.2/10. Soruya verilen cevaplar incelendiğinde, mezun öğrencilerin iş hayatına atıldıktan sonra paranın kıymetini anladıkları ve kredi türünden desteklere ihtiyaç duymadığı düşünülebilir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%40+%41) çalışmaya istekli olduğu, gelişmiş ülkelerde yaratılan çalışma olanaklarının olması durumunda, kredi desteği yerine çalışmayı tercih edeceği aşikârdır. Yine lisans öğrencilerine sorulan “Öğrenim kredisi kullanmamın enflasyona etkisi olduğunu düşünmüyorum” sorusu 11. Soru olarak mezun öğrencilere de sorulmuştur. Cevap oranları birbirine yakın olarak gözlemlenmiştir. Bu oranlardan hareketle mezun öğrencilerin, öğrenim kredisinin enflasyona etkisini bilmedikleri düşünülebilir.

3.4.4. Anketlerin Karşılaştırılması ve Genel Değerlendirme

Davranışsal iktisadın temel kavramları olan “*Sınırlı Rasyonellik*” ve “*İkili Sistem Teorisi*” açısından değerlendirildiğinde; Üniversite okuyan öğrencilerin, öğrenim süresince kısmi çalışma durumunun olmaması, aile tarafından yeterli destek alamaması

ve maddi zorluklar ile karşı karşıya kalmaları durumunda, öğrenim kredisi alması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Ayrıca öğrencilerin gelir durumları farklı olmasından dolayı, aradaki yaşam standardını yakalamak adına böyle bir karar alacağı muhtemeldir. Lisans ve mezun öğrencilere sunduğumuz anketler karşılaştırıldığında, öğrenim kredisi, üniversite öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılaması açısından önemli bir kaynaktır. Çünkü öğrencilerin, öğrenim kredisi alma süresince maddi anlamda gelir yaratacak alternatif bir seçeneği yoktur.

Lisans 1. ve 2. Sınıf öğrencilerin yaklaşık yarısından fazlası öğrenim süresi bittikten sonra öğrenim kredisi geri ödeme konusunda sıkıntı yaşayacağını tahmin etmektedirler. Mezun öğrenciler ise geçmişte aldığı öğrenim kredisi kararını değiştirme fırsatı verilseydi kararından vazgeçmeyeceği anketlerden elde edilmiştir. Aynı zamanda mezun öğrenciler zamanın geri alınması durumunda kredi kararında pişmanlık duymayacağını ifade etmişlerdir. Buradan hareketle öğrencilerin ihtiyaçlarının şiddeti veya temini, rasyonel kararlar almasını engellemektedir. Tüm bu yaklaşımlar bütüncül düşünüldüğünde kendi faydasını ve kârını maksimize etmeye çalışan ‘homoeconomicus’ düşünülen bireylerin, yani öğrencilerin üniversite şartları ve harcamaları nedeniyle rasyonel kararlar almadığı görülmektedir.

“İkili Sistem Teorisi” açısından değerlendirildiğinde; kredi talebinde bulunan 1. ve 2. sınıf öğrencileri, öğrenim kredisi hakkında tam bilgiye erişmeden, ülkenin ekonomik şartlarını ve istihdam sorununu düşünmeden yani çaba harcamadan beyinde otomatik sistem olarak kabul edilen bir karar almaktadırlar. Oysaki öğrenciler çaba isteyen sisteme göre hareket etseler, öğrenim kredisi alma kararlarını iyi analiz edip, geleceğe ilişkin beklentileri değerlendirip daha akılcı karar alacaktır. Bu yüzden öğrencilerin kredi alma kararlarını alırken ülkenin durumuna, mezun olacağı bölümün koşullarına ve istihdam oranlarına dikkat etmesi gerekir.

“Toplumsal Kanıt İlkesi” açısından değerlendirildiğinde; öğrencilerin öğrenim kredisi kararına etki edecek ailesinin ve arkadaş çevresinin görüşlerine yüksek oranda başvurmamaktadır. Yani tüm öğrenciler benzer bir şekilde kendi öz kararına göre öğrenim kredisi kararı almaktadır. Bu ilke başka bir boyutta incelendiğinde ise öğrenciler bir belirsizlik durumu karşısında başka öğrencilerin yaptığı eylemlere yönelim gerçekleştirmiş olabilir. Öğrenciler harcamalarını yapma konusunda diğer öğrencilerden

özgür hareket etmektedirler. Ancak harcamalarının finansmanı konusunda diğer arkadaşlarının tercih ettiği sürü psikolojisine uymuş olabilirler. Yani öğrenciler kredi kararını alırken çevresindeki öğrencilerin kararına bağlı olarak benzer kredi kararı almış olmaları muhtemeldir.

Davranışsal iktisadın kavramı “*Dürtme ve Politikaları*” açısından değerlendirildiğinde; Lisans 1. ve 2. Sınıf öğrenciler ile mezun kişilere sunduğumuz ortak sorularda, öğrenim kredisi ile ilgili konularda tam bilgisinin olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü öğrencilerin kredi alma zamanı ile kredi ödeme zamanı arasında yaklaşık 6 yıl geçmektedir. Böyle bir süreç içinde öğrencilerin kararlarını değiştirmesi veya iş bulamaması halinde karşılaşacağı borç yükü bilinmemektedir. Ayrıca öğrenim kredisinin geri ödeme zamanı geldiğinde ödeme yapılmaması halinde yıllık tutarlarda faiz oranı eklenmektedir. Faiz oranları, yıllık enflasyon oranları baz alınarak hesaplanmaktadır. Bu türden bir borçlanma tutarını birçok lisans öğrencisi, kredi sözleşmesi imzalama esnasında düşünemez. Çoğu öğrenci, mezun olunca iş bulabileceğine, bu borcun kısa sürede ödeneceğine inanır. Oysa geleceğe ilişkin beklentiler ekonomi bilimine göre her zaman olumlu gerçekleşmeyebilir. Bu yüzden öğrencilerin kredi konusunda bilgilendirilmeye veya dürtülmeye ihtiyaçları vardır.

Öğrencilere sunulan başka bir soruda ise öğrencilerin öğrenim kredisi alma konusunda ailesinden ve çevresindeki arkadaşlarının görüşlere duyarsız kalmıştır. Bu durum öğrencinin geleceğe ilişkin rahat karar alması açısından riskli bir durumdur. Aksi takdirde olumsuz bir durum karşısında bu borç yükü ile öğrenci yüz yüze kalmaktadır.

Politika oluşturulması veya öğrenim kredisi hakkında öğrencilere aşağıdaki öneriler yapılabilir.

- Öğrenim kredisi desteğinin doğru kişilere dağıtılması ve geri ödeme konusunda yaşanacak sorunlara karşı öncelikle “YÖK” ve “Kredi Yurtlar Genel Müdürlüğü” kurumlarına büyük görevler düşmektedir. İlgili kurumlar kredi almadan önce öğrencilere, bilgilendirme yapması veya öğrenim kredisi hakkında daha anlaşılabilir şekilde uyarması gerekir.

- Yukarıdaki kurumlara ek olarak üniversitelerin bünyesinde kredi faaliyetlerini bilgilendirici birimlerin kurulması önemli olabilir. Özellikle “İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi” ve “Sosyal Bilimler Enstitüsü / Psikoloji ve Sosyoloji” bölümlerinde okuyan üst sınıf öğrencilerin veya lisansüstü öğrencilerin, bazı kulüpler aracılığıyla öğrencilere erişmesi veya kredi başvuru zamanlarında öğrencilere bilgilendirme yapması ortaya çıkacak borç yükünün düzenlenmesi veya bilgilendirmesi açısından önemli olabilir.

- Son yıllarda ortaya çıkan genç işsizlik istihdam sorunları, öğrencilerin mezun olduktan sonra iş edinmesini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden kredi geri ödeme süresi olan 2 yıllık zaman dilimi bazı durumlarda esnetilmelidir. Ayrıca borcun 2 yıl sonra ödenmemesi durumunda yıllık faiz oranları üzerinden arttırılması tekrar gözden geçirilmelidir.

- Öğrencilerin öğrenim kredisi konusunda bilgilendirilmesine ek olarak aldığı krediyi verimli kullanması, harcama disiplini edinmesi ve tasarruflu değerlendirilmesi açısından öğrencilere konferanslar, panel vb. uygulamalar yapılabilir.

- Yabancı ülkelerde uygulanan kredi olanakları benzer şekilde uygulanabilir. Örneğin; kredi alan öğrencilerin kredi borçları eğitim aldığı zamanda kamu kurumlarında çalışması durumunda silinebilmeli veya kısmi çalışma zamanı yaratılabilmelidir.

Öğrenim kredisi kararı, öğrencilere zorlama yapılmaksızın alındığından bu öneri ve görüşlerde de öğrencilere zorlama yapılmamalıdır. Kredi olanakları öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Bu türden bir yaklaşım öğrencilerin ve kurumun amaçlarını zedeleyecek şekilde olmamalıdır.

SONUÇ

2008 yılında yaşanan finansal kriz ile birlikte dünya, ekonomik anlamda büyük bir daralma içine girmiştir. Krizin kaynağı olarak bilinen en önemli neden, emlak piyasası ve borçlanma durumudur. Ülkeler, yaşanan kriz sonrasında ekonomileri içerisinde piyasaları ve borçlanma faaliyetlerini daha kapsamlı ele almaya çalışmışlardır. Üretimin artması, tüketimin hızlanmasını sağlamış insanlar gelirleri sınırlı olmasında rağmen harcamalarını kısıtlama yolunu tercih etmemişlerdir. Bu yüzden, günümüzde ekonomik karar birimleri (bireyler, firmalar ve devletler) açısından kredi kaynağı önem kazanmıştır. Kredi kullanımı, verimli ve rasyonel kullanıldığında sorun yaratmazken plansız ve öngörüsüz olduğunda ekonomik sistemin işleyişini bozmaktadır.

Finansal kriz sonrası ülkeler, ekonomik faktörler açısından insan davranışlarını ve politikalarını uygulama girişimine daha fazla önem vermişlerdir. Davranışsal iktisat alanı, iktisat ve psikoloji biliminin bir arada olması sonucunda, disiplinler arası ortaya çıkan sosyal bir bilim alanıdır. Psikoloji bilimi 20. yüzyılın başlangıcında bilim olarak kabul edilmesine karşın; iktisat biliminin başlangıcı, 18. yüzyılının sonu olarak kabul edilir. İktisat biliminin doğmasını sağlayan klasik iktisat anlayışına göre, iktisat biliminde insan davranışları pozitif bilimlerin etkisinde kalarak göz ardı edilmiştir. Neo-klasik iktisadi dönemde ise iktisat bilimindeki davranışsal durumlar yok sayılmaya devam etmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan 'marjinal' kavramı, iktisat bilimini davranışsal açıdan arındırıp pozitif bilimlere doğru eksen kaymasını sürdürmüştür.

Davranışsal iktisat alanının bilimsel olarak kabulü, teorilerinin ortaya çıkması 20. yüzyılın ikinci yarısıdır. Herbert Simon'un 'sınırlı rasyonellik' kavramı üzerine yaptığı çalışmalar bu alanın başlangıcı olarak kabul edilir. Davranışsal iktisat alanının, teorik olarak en önemli katkıları Amos Tversky ve Daniel Kahneman tarafından ortaya çıkmıştır. Son olarak davranışsal iktisat alanının gelişmesinde ve davranışsal iktisat politikaların uygulanmasında rol oynayan kişi ise Richard Thaler'dir. Dünyanın birçok ülkesinde dürtme açısından politikalar, devletler ve firmalar tarafından yaygın olarak uygulanmaktadır. Yaygın olarak uygulanan sektörler; eğitim, sağlık, organ bağışı, yatırım, finans ve emeklilik sistemi sektörleridir.

21. yüzyılda gelişen ve küreselleşen dünyada, ülkelerin iktisadi olarak rekabet ortamı hat safhaya ulaşmıştır. Bu rekabet ortamında, ülkelerin ayakta kalmasını sağlayan

en temel ölçüt eğitimidir. Yükseköğrenim, öğrencilerin bir alana özgü uzmanlaşmasını ve gelecekte yapacağı meslek ile ilgili gelişmesini sağlayan eğitim kurumudur. Dünya nüfusun artması, ülkelerin yükseköğrenim kurumlarını çoğaltmasıyla birlikte, birçok sosyal, ekonomik ve kültürel sorun ortaya çıkmıştır. Yükseköğrenimde ortaya çıkan sorunları gidermek adına devlet, dernek ve vakıflara görevler düşmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, yükseköğrenimdeki sorunları ortadan kaldırmak ve maddi destek sağlamak adına “Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü” birimin kurmuş ve kuruluşu itibariyle öğrenim kredisi hizmeti vermeye başlamıştır. Süre gelen zaman içinde, ülkenin yükseköğrenim eğitimi sağlayan üniversiteleri artmış, kurumun faaliyet alanını tüm ülkeye yayılmıştır.

Öğrencilerin yükseköğrenimden mezun olduktan sonra çalışması durumunda almış olduğu kredi tutarı ödenmeyecek kadar fazla bir borç değildir. Ancak işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalan öğrenciler için öğrenim kredisi sosyo-ekonomik bir sorundur. Son yıllarda ülkenin ekonomik olarak konjunktürel dalgalanmalara maruz kalması, işsizlik sorunlarının olması, öğrenim kredisi geri ödeme açısından bir sorunu beraberinde getirmiştir. Öğrenim kredisi sorunu, kamuoyunda ve siyasi ortamlarda tartışılmış ancak henüz bir çalışma yapılmamıştır.

Öğrenim kredisi ve geri ödeme süreciyle ilgili ortaya çıkan sorunlar ve elde edilen veriler incelendiğinde, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde lisans eğitimi alan ve öğrenim kredisi kullanan öğrencilerin, kredi kararını alırken rasyonel davranmadığı, temel ihtiyaçlarını karşılamak ve eğitimine devam etmek adına öğrenim kredisi kararı aldıkları gözlemlenmiştir. Kredi kararı alan öğrencilerin, ailesinin ve arkadaş çevresinin görüşüne karşı duyarsız kalmıştır. Kendi öz kararıyla kredi kararı veren öğrenciler, geri ödeme ile ilgili olumsuz düşünceleri olmasına rağmen pişmanlık duymamaktadır. Bu durum öğrencilerin yardıma ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Çünkü öğrencilere yapılan anketlerde, öğrencilerin kredi kararını alırken danışacağı idari bir birimin kurulmasını ve kredi kullanımı konusunda bilgilendirileceği bir yapının olmasını talep etmektedirler. Mezun öğrencilerin, geri ödeme konusunda sıkıntı çektiği ve sorun yaşadığı gözlenmiştir. Öğrenciler imkân olması durumunda çalışmayı tercih edecekleri, kredi kullanmayı gözden geçireceği anlaşılmıştır. Ancak imkanların olmaması halinde, kredi kararını istemeden de olsa tercih edeceği aşikârdır. Öğrenciler,

mezun olduktan iki yıl sonra, öğrenim kredisi geri ödeme süresi arasında geçen zamanın az olmasını belirtmişlerdir. Bu zaman diliminin esnetilmesi veya iş hayatına atılana kadar borcun ötelenmesini beklemektedirler.

Yükseköğrenim okuyan öğrencilere verilen destekler ülkenin ekonomik durumu ile yakından ilişkilidir. Ekonomik genişleme ve refahın artmasıyla birlikte, öğrencilere sağlanan desteklerin boyutunu da şekillenecek ve değişecektir. Ülke ekonomisinin iyiye doğru gitmesi, kredi ve burs oranlarına etki etmektedir. Makro açıdan refaha doğru bir yönelim, kredi olanaklarını azaltacak ve burs miktarlarını arttıracaktır. Ülkenin son yıllarda yaşamış olduğu ekonomik daralma durumu göze alındığında, istihdam imkanlarının azalması ve genç işsizlik oranlarının artması öğrenim kredisi sürecini de olumsuz etkilemektedir. Öğrenim kredisi geri ödemesi açısından, öğrencilerin iş bulamaması halinde dağıtılan kredilerin tahsil edilememesini, kredi borçlarının ödenememesi halinde ise faiz eklenmesini öğrencilere yansımalarıyla sonuçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akerlof, G. A., & Kraton, R. E. (2000). Economics and Identity. *The Quarterly Journal of Economics*, 715-753.
- Akın, Z., & Urhan, Ü. B. (2009). İktisat Deneysel Bir Bilim Olmaya mı Başlıyor? *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 3-9.
- Aktan, C. C., & Basılğan, M. (2019). Deney ve İktisat: İktisat Biliminde Deneysel Araştırmalar. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi*, 6-27.
- Albayrak, Ö. (2003). *Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa ve Refah İlişkisi*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, İktisat, Ankara, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez No:127703)
- Altundemir, M. E., & Göksu, G. G. (2016). Avrupa Birliği'ne Üye Olan Ülkelerde Yükseköğretim Finansman Sisteminin İncelenmesi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 17-32.
- Atar, A., Şahin, H., & Çavuşoğlu, T. (2018). Nobel Ekonomi Ödülleri ve Ekonomi Bilimiyle Etkileşimi. *JEBM Ekonomi, İşletme ve Yönetim Dergisi*, 176-197.
- Aydınolat, N. E., & Urhan, Ü. B. (2019). *Hayatın İçindeki İktisat* (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Başaran, B., Budak, G. S., & Yılmaz, H. (2012). Kredi Kartlarının Rasyonel Kullanımını Etkileyen Bireysel Faktörler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 67-93.
- Bilir, H. (2017). Leon Walras: Neo-klasik İktisadın "Fiziko-Matematiksel" Bir Bilim Olarak İnşası. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 131-142.
- Bilir, H. (2018). Alfred Marshall: Kanlı-Canlı İnsan Anlayışı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 991-1006.
- Bocutoğlu, E. (2012). İktisat Teorisinde Emegün Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emegü Yolculuk. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 128-150.
- Bruni, L., & Sugden, R. (2007). The Road not Taken: How Psychology was Removed from Economics and How It Might Be Brought Back. *The Economic Journal*, 146-175.
- Can, Y. (2012). İktisatta Psikolojik İnsan Faktörü: Davranışsal İktisat. *Hukuk e İktisat Araştırmaları Dergisi*, 91-98.
- Çukurova Üniversitesi. (2015). İktisat Bölümü Nobel Ödüllü İktisatçılar: <http://iktisat.cu.edu.tr/tr/detay.aspx?pageId=1529> adresinden alındı.
- Dumludağ, D., Gökdemir, Ö., Neyse, L., & Ruben, E. (2015). *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*. İstanbul: İmge Kitabevi.

- Duramaz, S., Gökbnar, A. R., Onağ, A. O., & Onağ, Z. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Merkez Kampüsleri Örneği. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 307-337.
- Ersoy, A. (2008). *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ertemel, A. V. (2013, 11 13). *Webrazzi*. Bilgi Çağının En Geçerli Akçesi - Dikkat ve Dikkat Ekonomisi: <https://webrazzi.com/2013/11/13/dikkat-ekonomisi/> adresinden alındı.
- Filazi, S. E. (2019). *Kredi Kartlarının Nakit Benzeri Puan ve Taksit Uygulamalarının Davranışsal İktisat Kavramları Kayıptan Kaçınma ve Sahip Olma Etkisi Bağlamında İncelenmesi*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, MBA Yüksek Lisans Programı, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez No:572588)
- Gençlik ve Spor Bakanlığı. (2019). *2018 yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Hatipoğlu, Y. Z. (2012). Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji ile Krizi Anlamak. 3. *Uluslararası Ekonomi Konferansı*, (s. 1-32). İzmir.
- Hatırlı, S. A. (2014). *Mikroekonomi*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Hyttinen, A., & Takalo, T. (2008). Consumer Awareness and the Use of Payment Media: Evidence From Young Finnish Consumers. *Bank of Finland Research Discussion Papers*, 1-37.
- Joo, S.-H., Grable, J., & Durband, D. B. (2003). Credit Card Attitudes and Behaviors of College Students. *College Student Journal*, 405-419.
- Kahneman, D. (2003). Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral. *The American Economic Review*, 1449-1475.
- Kahneman, D. (2017). *Hızlı ve Yavaş Düşünme* (7. b.). (O. Ç. Deniztekin, & F. N. Deniztekin, Çev.) İstanbul, Şişli: Varlık Yayınları.
- Kamber, S. C. (2018). Davranışsal İktisat ve Rasyonellik Varsayımı: Literatür İncelemesi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 180-182.
- Kamilçelebi, H. (2019). *Davranışsal İktisat*. London: IJOPEC Publication Limited.
- Katzner, D. W. (2014). Ordinal Utility and the Traditional Theory of Consumer. *Real-World Economics Review*, 1-7.
- Kavak, M. (2018). *Kredi ve Yurtlar Kurumu'na Bağlı Yurtlarda Kalan Üniversiteli Gençlerin İhtiyaçları ve Uyum Sorunları: Bir Nitel Araştırma*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez No:505402)

- Kesici, H. (2010). Adam Smith ve Ahlak Teorisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 89-97.
- Keskin, H. D., & Koparan, E. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Kredi Kartı Sahipliğini Belirleyen Faktörler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 111-129.
- Kırlı, Ö. (2013). John Locke ve David Hume'un Epistemolojisi ve Beşeri Olanın İzahı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 99-114.
- Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü. (2020). *Tarihçe*. <http://yurtkur.gsb.gov.tr: http://yurtkur.gsb.gov.tr/Sayfalar/2490/2387/YonetimYapimiz> adresinden alındı.
- Kurt, S. D. (2011). *Davranışsal Ekonomi Yaklaşımlarının Tüketici Karar Verme Tarzları ile Açıklanması ve Bir Uygulama* (Yayımlanmış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez No: 337609)
- Küçüksucu, M., Konya, S., & Karaçor, Z. (2017). Davranışsal İktisat Ekseninde İktisatta Psikolojik Arka Plan. *International Congress on Political, Economic and Social Studies*, 253-283.(2017). *KYK Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Learned, E. P., & Sproat, A. T. (1972). *Örgüt Kuramı ve Politikası*. (G. Şaylan, Çev.) Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enst.
- Moscatti, I. (2007). History of Consumer Demand Theory 1871-1971: A Neo-Kantian Rational Reconstruction. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 119-156.
- Norvilitis, J. M., Merwin, M. M., & Kamas, M. M. (2006). Personality Factors, Money Attitudes, Financial Knowledge and Credit- Card Debt in College Students. *Journal of Applied Social Psychology*, 1395-1413.
- Özcan, K. (2011). Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonalite Tartışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(1), 305-306.
- Pinto, M. B., Parente, D. H., & Mansfield, P. M. (2005). Information Learned From Socialization Agents: Its Relationship to Credit Card Use. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 357-367.
- Pugno, M. (2013). Scitovsky, Behavioural Economics, and Beyond. *Economics Discussion Paper*, 1-23.
- Salman, G. G., & Perker, B. (2017). Kredi Kartı Kullanımındaki Tutum ve Satınalım Davranışını Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Beykoz Akademi Dergisi*, 163-195.
- Simon, H. (1955). A Behavioral Modal of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 99-118.
- Simon, H. A. (1972). Theories of Bounded Rationality. *Decision and Organization*, 161-176.

- Smith, A. (2017). *Ahlaki Duygular Kuramı*. (B. Tartıcı, Çev.) İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- (2017). *Stratejik Plan 2018-2022*. Ankara: Yüksek Öğrenim Kredi Yurtlar Kurumu.
- Sütçü, S. S. (2018). Yurtdışında Üniversite Öğrenimi Gören Ergin Çocuğun Öğrenimi İçin Yararlandığı Burs ve Benzeri Ödemelerin Geri Ödenmesi Meselesinin Türk Medeni Kanunu'nda Düzenlenen Eğitim Nafakası Hakkı Hükümleri İle Birlikte Değerlendirilmesi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 499-526.
- Şimşek, H. (2018). *Davranışsal İktisadın Politika Yapımına Etkisi*. Londra: Ijopec Publication.
- Tekin, B. (2016). Beklenen Fayda ve Beklenti Teorileri Bağlamında Geleneksel Finans - Davranışsal Finans Ayrımı. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 89-93.
- Tekin, B. (2016). Beklenen Fayda ve Beklenti Teorileri Bağlamında Geleneksel Finans - Davranışsal Finans Ayrımı. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 75-107.
- Thaler, R. (1997). Irving Fisher: Modern Behavioral Economist. *The American Economic Review*, 439-441.
- Thaler, R. H., & Sustein, C. R. (2017). *Dürtme* (4. b.). (E. Günsel, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Toigonbaeva, D., & Eser, R. (2011). Psikoloji ve İktisadın birleşimi olarak, Davranışsal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 287-321.
- Tomer, J. F. (2007). What is Behavioral Economics? *The Journal of Socio-Economics*, 463-479.
- Toprak, A. O., Eğri, C. Ö., & Çetin, G. (2019). Kredi Kartı Kullanımı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *International Conference on Eurasian Economies*, (s. 386-392).
- Tunay, N., & Tunay, K. B. (2013). Finansal Krizler ve Sigortacılık: Deneysel Bulguların Işığında Türk Sigorta Sektörüne Dair değerlendirmeler. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 81-104.
- Ünal, S., Düğer, Y. S., & Söylemez, C. (2015). Ekonomi Okuryazarlığı ve Kredi Kartı Tutumunun Rasyonel Kredi Kartı Kullanımına Etkisi: Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı MYO Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 31-52.
- Vardareri, D., & Dursun, G. (2010). Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizin İncelenmesi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 137-150.
- Yılmaz, B. (2015). *Davranışsal İktisat Perspektfinden Enerji ve Çevre Sorunlarının Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez No: 394924).
- Yiğit, A. G. (2018). Davranışsal İktisadın Anlaşılmasına Yönelik Bir Literatür Taraması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 182-184.